

1848

Nemzeti évfordulóink 2020

Nemzeti évfordulóink 2020

PETŐFI
IRODALMI
MŰZEUM

**Nemzeti
évfordulóink
2020**

Tartalomjegyzék

A szerkesztőbizottság tagjai:

Gazda István, igazgató (Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet)
Asztalos Emese, Parádi Andrea, Török Petra, Veres Miklós (Petőfi Irodalmi Múzeum)

A szerkesztőbizottság ezúton köszöni a Nemzeti Örökség Intézete közreműködését.

Szakértői háttéranyagok szerkesztése: Molnár Eszter Edina

A képeket válogatta: Gödölle Mátyás, Lengyel Beatrix

Az előzetes adatgyűjtést végezte: Németh Tibor, a celldömölki Kemenesaljai
Művelődési Központ és Könyvtár Kresznerics Ferenc Könyvtárának vezetője

ISSN 1785-6167

Kiadja: © Petőfi Irodalmi Múzeum

Felelős kiadó: Demeter Szilárd főigazgató

A kötet megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta.

Olvasószerkesztő: Dauner Orsolya Cecília

Illusztrációk: Dobos Csaba Attila, Héjja Luca, Misztarka Eszter, Pernecki Dorottya
Grafikai munkák és nyomdai előkészítés: Graphasel Design Studio

Nyomdai munkák: Pauker Nyomda

5	Előszó – Voltunk. Vagyunk. Leszünk.	70	Karacs Ferenc
6	Zrínyi Miklós	71	Kis János
10	A trianoni békeszerződés	72	Frivaldszky Imre
16	Harsányi János	73	Veres Pálné
20	Pázmány Péter	74	Irinyi János
22	Hell Miksa	75	Jakab Elek
24	Tessedik Sámuel	76	Vachottfalvi Vahot Imre
26	Széchényi Ferenc gróf	77	Czakó Zsigmond
28	Jedlik Ányos	78	Imre Sándor
30	Hunfalvy János	79	Noszlopy Gáspár
32	Klapka György	80	Kazinczy Lajos
34	A budapesti tömegközlekedés évfordulói	81	Szarvas Gábor
36	Benczúr Gyula	82	Politzer Ádám
38	Szinyei Merse Pál	83	Lóczy Lajos
40	Székely Aladár	84	Springer Ferenc
42	Lehár Ferenc	85	Körösfoi-Kriesch Aladár
44	Boldog Batthyány-Strattmann László herceg	86	Hegedüs Gyula
46	Moholy-Nagy László	87	Krompecher Ödön
48	Veres Péter	88	Küry Klára
50	Fekete István	89	Thorma János
52	Béres József	90	Sávoly Ferenc
54	Zenthe Ferenc	91	Tuzson János
56	Kárpáti Rudolf	92	Cholnoky Jenő
58	Somlyó György	93	Auguszt Cukrászda
60	Esztergomi Boldog Özséb	94	1870. évi X. törvénycikk a pest- budai városfejlesztésről
61	IV. Béla	95	Országos Meteorológiai és Föld- delejjességi Intézet megalapítása
62	Árpád-házi Szent Margit	96	Mohácsy Mátyás
63	I. (Nagy) Lajos elfoglalja a lengyel trónt	97	Fülep Lajos
64	A speyeri szerződés I. Miksa magyar király és II. János választott magyar király között	98	Manninger Rezső
65	Johannes Amos Comenius	99	Nyirő Gyula
66	Bethlen Gábor királlyá választása	100	Öveges József
67	Pálóczi Horváth Ádám	101	Bernáth Aurél
68	Lavotta János	102	Latabár Kálmán
69	Pápay Sámuel	103	Rényi Alfréd
		104	Kitekintés a 2021-es évre
		107	A felhasznált képek forrása

Voltunk. Vagyunk. Leszünk.

Alig hinném, hogy lenne kitüntetettebb évfordulónk idén, mint a trianoni döntés centenárium. Amint azt Ablonczy Balázs összegzi: száz évvel ezelőtt „a Magyar Királyság 282.000 négyzetkilométernyi területéből mindössze 93.075 maradt magyar fennhatóság alatt, és az ország korábbi, 18,2 millió fős lakossága 7,6 millió főre apadt. Azaz a korábbi terület kétharmadát, a lakosság 57%-át elveszítette az ország. Az 1910-es népszámlálás alapján csaknem pontosan 10 millió, magát magyar anyanyelvűnek valló lakosból 3,3 millió fő lett idegen állam polgárává.”

Sorolhatnánk még a további veszteségeket, de igazából nem is az a leglényegesebb kérdés, hogy mi történt száz esztendővel ezelőtt, hanem az, hogy hol leszünk, hol lehetünk száz év múlva.

Történelmi tapasztalat által igazolt tételmondatunk lehet: ha elengedjük a múltat, akkor biztosan elveszítjük a jövőt. Már csak ezért is emlékezni kell a fontosabb évfordulókra. Ezen nemzeti évfordulóknak csak elenyésző töredéke fért bele ebbe a kötetbe – és ez jó, mert azt jelzi, hogy milyen gazdag is a múltunk.

Van viszont még egy másik megszívlelendő szempont is a kiadványunk forgatásához:

mindaz a teljesítmény, amit eleink nyújtottak, azt mutatja, hogy fölérni a csúcsra nem lehetetlen küldetés. Ha ők megugrották a léceket sokkal nehezebb körülmények között, mint amiben mi élünk, akkor nekünk is sikerülhet.

Pár évtizeddel ezelőtt születtem ama száz évvel ezelőtti 3,3 millió idegen ország állampolgárává lett magyarok utódjaként. Idegen országban ugyan, de a szülőföldünkön, anyanyelvi kultúrában nőttem fel. A kommunista diktatúrák bukása óta eltelt időszakban, különösen az utóbbi tíz évben magára talált a megcsonkított Magyarország, hazájává vált a világban szétszóratott összmagyarságnak is. Megváltozott a mentális térképünk. A nemzet fővárosában dolgozni már nem azt jelenti, hogy bocsánatot kérünk azért, mert létezőnk. Hanem azt, hogy felelősséget vállalunk minden magyarért, éljenek bárhol.

Ezt a felelősséget, vagy inkább kötelezettséget örököltük eleinktől. Mert lehet, hogy a csúcsra egyedül érünk fel – de a nemzeti zászlót tűzzük ki oda.

Demeter Szilárd
a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója

Zrínyi Miklós

Csáktornya, 1620. május 3. – Zrínyifalva, 1664. november 18.

Költő, horvát bán, hadvezér, politikus

Horvát eredetű főnemesi családban született, dédnagyapja a „szigetvári hős” Zrínyi Miklós volt. Szülei, Zrínyi György és Széchy Magdolna korán meghaltak. Testvéreivel, Péterrel együtt a protestáns Batthyány-udvarban nevelkedett, tanulmányait viszont a kor legjobb képzést nyújtó hazai katolikus iskoláiban, Grazban, Bécsben és Nagyszombatban végezte (1628–1635). Tanulóéveit külföldi utazással zárta le: 1636–1637-ben több hónapot töltött Itáliában. Karrierje gyorsan ívelt felfelé; horvát bán ki nevezését 1647 végén nyerte el. A nádor és az országbíró utáni harmadik legmagasabb közjogi méltóság birtokosaként Zrínyi az 1640-es évek során az uralkodóházhoz lojális, Esterházy Miklós nádor körül csoportosuló katolikus magyar elithez tartozott. Tudatosan készült az országos politikai és katonai szerepvállalásra, Tacitus műveihez írott jegyzeteit (*Vitéz hadnagy*, 1646–1653) keresztény sztoikus szellem hatja át. A török elleni sikeres küzdelem egyik legfontosabb előfeltételét már ekkor a vallási türelemben, a keresztény egységben látja: ennek példája a *Szigeti veszedelem* című eposza, amely Szigetvár 1566-os védelmét politikai programmá formálja.

Első felesége a horvát arisztokrata családból származó Draskovics Mária Eusébia volt. Gyermekek nem született, s a sokat betegeskedő Eusébia 1650 őszén meghalt. Zrínyi szeretett felesége halálára is emlékezett a Bécsben 1651-ben megjelent *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklos* című verseskötetével, amelyben az eposz mellett helyet kaptak az

Eusébiát Violaként megörökítő lírai költeményei is. A gyászév letelte után, 1652 tavaszán újranősült, második felesége Löbl Mária Zsófia, Bécs korábbi városparancsnokának, Johann Christoph Löblnek a leánya lett. Az új feleség érkezése változást hozott a csáktornyai életstílusban. Ekkor vált országos hírű udvarrá a Zrínyi-birtokok központja, amelynek fényéről és kifinomult szokásairól, urának műveltségéről, gazdag könyvtáráról elismeréssel szóltak a kortárs utazók és szemtanúk (Evlia Cselebi, Jacobus Tollius, Bethlen Miklós). Zrínyi a Rubens-tanítvány Jan Thomasszal készített el félalakos portréját; udvari papjával, az ír származású Marcus Forstall-lal rendezteti a családi levéltárat és megírta a család reprezentatív történetét (*Stemmatographia*, 1663–1664). Testvéreivel közös munkájuk eredménye a *Syrena*-kötet horvát fordításának gazdagon illusztrált velencei megjelentetése (*Adrianszkoga mora Sirena Groff Petar Zrinski*, 1660).

Az 1650-es évek elejétől Zrínyi önálló politikai arculatot alakít ki és integráló szerepre törekszik a Habsburg-adminisztrációval elégedetlen rendi politikában. Az ötvenes évek második felében keletkezett *Mátyás király életéről való elmékedések* (1656–1657) egy modernizált rendi monarchia esélyeit vizsgálja, a nyilvánvaló példázatosság és aktualizálás igényével. A hatvanas évek elején kiemelkedő színvonalú röpiratban érvel a török elleni általános felszabadító háború szükségességéről (*Az török áfium ellen való orvosság*, 1661–1663). A részint éppen általa – Új-Zrínyivár építésével –

kiprovokált 1663–1664-es török háborúban komoly vezető szerepet nem kap; a harcokat pedig az első keresztény siker, a szentgotthárdi győzelem után váratlan fegyverszünettel zárja le a bécsi vezetés. Zrínyi nem sokkal később, 1664. november 18-án a Csáktornya melletti alsó-kursaneci erdőben vadászbaleset áldozata lett. A halálával kapcsolatos merényletgyanú alaptalan – a vezető nélkül maradt ellenzéki mozgalom tanácstalansága tükröződik benne –, de szívósan tartja magát a közvéleményben már évszázadok óta.

Az *Adria tengernek Syrenaia* a magyar irodalom első olyan verseskötete, amely szerelmi lírát nyomtatásban közölt. Világirodalmi szempontból azonban ennél jóval jelentősebb újdonságot képvisel. A 17. század első felének nagy európai kérdése a Tasso Jeruzsálem-eposza (*Gerusalemme liberata*, 1575/1581) óta utol nem ért keresztény hősepika folytathatósága. A *Syrena*-kötet eredeti megoldást kínált a dilemmára. Nem az eposzon belül helyezte el az érzelmes-lírai betéteket, mint a klasszikus hagyományt követő Tasso, hanem a hőseposzt tette egy gazdag műfaji regiszterből épített lírai elbeszélés részévé. A *Syrena* magának az elbeszélőnek a belső útjáról szól, az érzéki szenvedélytől (*Idiliumok*, *Fantasia poetica*) a gyászig (Orpheus-versek), a szerelmi harag könnyeitől (*Arianna sírása*) a vallásos megrendülés könnyeiig,

A török elleni sikeres küzdelem egyik legfontosabb előfeltételét már ekkor a vallási türelemben, a keresztény egységben látja: ennek példája a **Szigeti veszedelem** című eposza, amely Szigetvár 1566-os védelmét politikai programmá formálja.

Krisztus áldozatának átéléséig (*Feszületre*), végül a hősi halál felajánlásáig (*Peroratio*). A metszetes díszcímlapon ábrázolt tengeri utazás a kötetben poétikai utazásként valósul meg, ahol a költő az érzéki líra és az új, lírai epika mesterétől, Giambattista Marinótól mintegy visszafelé halad Tasso felé – nem elveti, hanem elsajátítja és belülről alakítja át a divatos költői nyelvet. „Török, horvát, deák szókat kevertem verseimben, mert szebbnek is gondoltam úgy” – mondja az előszó, Tasso elméleti írásainak nyomán. Konzervatív poétikai forradalomról van szó, ahol Zrínyi tudatosan ülteti át magyarra a *Megszabadított Jeruzsálem* töredezett, a szórendet felforgató, idegen szavak behozatalával szándékosan idegen-szerűvé, „csodálatossá” tett beszédmódját.

A szubjektív lélektörténet, az önmegváltás nagy fordulópontja pedig nem más, mint az eposz maga: a szigetiek hőstette mint elérhetetlen és mégis nagy tettekre, az egyéniség teljes megújítására felhívó példa és emlék, zárójelben és idézőjelben kerül a kötetbe. Az idézőjelen belül újabb idézőjel az eposz sokat emlegetett befejezése, ahol a szigeti Zrínyi Miklós saját kezűleg öli meg az ellenséges seereget vezető szultánt. „Fabulákkal kevertem

az historiát” – olvassuk a vallomást a *Syrena* előszavában, ám itt nem tiszta fikcióról, hanem a történeti analógiának ugyancsak Tasso elméleti írásaiban kidolgozott technikájáról van szó. Szulejmán előtt csak egy szultán halt meg harctéren: I. Murád a rigómezei csata végén, 1389-ben. Zrínyi a korabeli genealógiai irodalom szerint családi kapcsolatban állt a rigómezei szerb hősök egyikével – ám Rigómező Szigetvárra költöztetésének nem személyes oka volt. A politikai programnak, a balkáni népek és a magyar állam összefogásának ideális előképékként kerül az eposz végére a jelenet; ugyanilyen analógiás eljárással idézi meg a siklósi diadal (ahol a szigetiek még az ostrom előtt legyőzik a török előőrsöt) utáni ünneplésnél a kenyérmezei csata Bonfiniből elhíresült ünnepét. Szigetvárrott összpontosul minden megelőző erőfeszítés, szimbolikusan ez lesz az oszmánok elleni háború fordulópontja, ugyanakkor ezt az ötvözetet Zrínyi a Tassótól tanult poétika eszközeivel állítja elő. A *Szigeti veszedelem* talán a legjobb, legérdekesebb Tasso-imitáció a számos 17. századi európai kísérlet közül. A kompozíció viszont – a *Syrena*-kötet – a maga epikát és lírát keverő eljárásával, világirodalmi rangú, eredeti alkotás.

li 17 feb. fu preso al
Castello di Segest.

Zrínyi Miklós, saját topikus állításával szemben („az én professio avagy mesterségem nem az poézis”), a magyar irodalom legirodalmibb írói közé tartozott: a régiek közül csak Rimay János, s az újabb korokból is kevesen, Arany János, Babits Mihály hasonlíthatók hozzá. A poétikai tudatosság, a rejtett források sokasága csak fokozatosan, kutatónemzedékek egymásra rétegződő munkája során tárult fel az utókor számára. Másfelől viszont mindig nagyon erőteljesen hatott a személyiség, a tollat kardra váltó, a dicsőséget vérrel író heroikus egyéniség modellje. Kazinczy Ferenc volt talán az egyetlen (övé az első modern kori Zrínyi-kiadás, 1817-ből), aki a *Syrena* stílusában a saját nyelvújítói programjának támaszát és előképét találta meg. A romantika korának igazán nagy hatású költői és értekezői, Kölcseytől kezdve, inkább az egyéniséget értékelték. Nem minden alap nélkül. A *Syrena* nagyszerű zárлата, a *Peroratio* („vigan burittatom hazám hamujával”) ugyanabba az irányba mutatott, mint az *Olvasóhoz* forduló előhang. A *Syrena*, a régi magyar irodalom egyik legnagyobb alkotása, egyszersmind búcsú is a költészettől.

Bene Sándor

A trianoni békeszerződés

1920. június 4.

A magyar békeszerződés volt az első világháborút lezáró Párizs környéki békerendszer utolsó előtti darabja, amelyet 100 évvel ezelőtt a versailles-i kastély kertjében lévő Nagy Trianon-palotában írtak alá. Az Osztrák–Magyar Monarchia és benne a Magyar Királyság felosztásához vezető eseménysor az antanthatalmak stratégiai megfontolásaiából, a nemzetközi politika háború alatti alakulásaiából és a soknemzetiségű birodalom kisebbségeinek elszakadási törekvéseiből állt össze.

Ami a külpolitikai viszonyokat illeti, a háború utolsó szakaszában az antant számára veszélyesen nagyra nőtt a német befolyás, amelynek megakadályozása a háború egyik fő indoka volt Londonban és Párizsban. Egyrészt IV. Károly különbéke-kísérleteinek nyilvánosságra kerülése után egyre jobban beszűkültek a Monarchia önálló külpolitikai cselekvési lehetőségei. Másrészt pedig a bolsevik Oroszországgal kötött breszt-litovszki és a megvert Romániával kötött bukaresti béke hatalmas kelet-európai területekre terjesztette ki a német befolyást, és közel hozta a kontinentális hegemonia veszélyét.

A Monarchia fenntartása melletti elkötelezettség csökkenését jelezte Woodrow Wilson amerikai elnök 1918 elején közölt 14 pontja. A többször módosított szöveg ugyan nem szólt a Monarchia felosztásáról, de a nemzetiségek önálló fejlődésének „legszabadabb lehetőségéről” tett említést. A szövetségesek 1918 folyamán egyre inkább azonosultak a román, szerb, cseh nemzetiségi törekvésekkel. Ilyen előzmények után nyílt meg 1919. január 18-án a párizsi békekonferencia, ahol magyar képviselő nem volt, az utódállamok viszont megjelentek, és síkra szállhattak területi céljaikért. Az 1918. október 31-én hatalomra jutó Károlyi-kormány és a belőle kinövő népköztársaság fontosabb politikusai a magyar területi integritás alapján álltak: tudomásul vették Horvátország elszakadását, de a történeti Magyar Királyság határainak megtartásában gondolkodtak. Ugyanakkor a háborús vereség után a határok érintetlen meghagyására nem volt esély. A Károlyi-kormány

tétova honvédelmi politikája mellett abban hibáztatható, hogy vezetői nem ismerték fel: az utódállamok képviselői nagyon tudatosan már a békekonferencia megnyitása előtt kész helyzet előállítására törekedtek azzal, hogy igyekeztek elfoglalni azokat a területeket, amelyekre igényt tartottak.

A Károlyi-kormány bukását és a Tanácsköztársaság 1919. március 21-i hatalomra jutását is az antant (elsősorban Franciaország) mértéktelen kisállami követeléseket támogató politikája okozta. A második Vix-jegyzék a magyar és román hadsereget elválasztó semleges zóna kialakításáról rendelkezett: ez a lépés a majdani trianoni határt vetítette előre. Emiatt Károlyi Mihály lemondott, és a szociáldemokratáknak engedte át a kormányt, akik viszont összeálltak a kommunistákkal. A Tanácsköztársaság elutasította a dokumentumot, bár az új rezsim vezetője, Kun Béla többször hangsúlyozta, hogy nem áll a területi integritás alapján.

1919 márciusára a békekonferencia alsóbb, szakértői szintjein már elkészültek az új magyar határok tervei. Ezek általában a később létrejött vonalakat tartalmazták, egyetlen jelentős kivétellel: Nyugat-Magyarország itt még nem tartozott Ausztriához. (A későbbi Burgenlandra az osztrák kormány csak 1919 májusában jelentette be igényét, amit végül az osztrák békeszerződés szentesített is.) A békekonferencia politikai szintjein érzékelhető bolsevizmusellenességnek mégis lehetett szerepe abban, hogy az 1919 márciusa és augusztusa között felvetett határmódosítások többségében jobbra Magyarországra rovasára döntött a békekonferencia.

Magyarországon már 1919. június közepén leközltek a lapok a Clemenceau-jegyzéket az ország végleges határaitól. Ettől a pillanattól nem volt titok a magyar közvélemény előtt, hogy mi vár az országra. A magyar béke-előkészületek a Tanácsköztársaság bukása után, a Friedrich-kormány alatt kaptak új lendületet, nagyrészt Teleki Pál földrajztudós, politikus vezetésével. Az antant végül Huszár Károly kormányának

képviselőit hívta meg a békekonzferenciára 1919 decemberében. Ez volt az első magyar kormány 1918 novemberétől, amelyet az antant legitimnek ismert el.

A magyar békebizottság 1920. január 7-én érkezett meg Párizsba Apponyi Albert vezetésével. Ekkorra már aláírták a minden későbbi szerződés alapszövegéül szolgáló német békét (Versailles, 1919. június 28.), az osztrákot (Saint-Germain, 1919. szeptember 10.) és a bolgárt (Neuilly, 1919. november 27.). Az Egyesült Államok elhagyta a békekonzferenciát, mert nem értett egyet a megvalósuló elvekkel. A békefeltételek átvételére 1920. január 15-én került sor a párizsi külügyminisztérium épületében. A következő napon lehetőség nyílt a magyar álláspont előadására: Apponyi nagyívű beszédben igyekezett a békeszerződés területi feltételeinek megváltoztatására bírni a nagyhatalmakat. Felvetéseire nem voltak teljesen érzéketlenek (elsősorban a brit és az olasz diplomaták), de végül 1920 tavaszán mégis az eredetileg javasolt határvonalak mellett döntöttek. A 66 főből álló magyar bizottságban felmerült ugyan, hogy visszautasítsák a békeszerződés aláírását, ám némi mérlegelés után a tagok többsége az együttműködés mellett foglalt állást. Az aláírást végül Benárd Ágost munkaügyi és népjóléti miniszterre, illetve a külügyi államtitkára, Drasche-Lázár Alfrédra bízta. Ők 1920. június 3-án érkeztek Párizsba, és június 4-én délután fél ötkor írták alá a békeszerződést a versailles-i palota kertjében található Nagy Trianon-kastélyban, annak is a Cotelle-ek galériája nevű termében. A szerződést 1920 novemberében ratifikálta a magyar parlament, és 1921 júliusában cikkelyezték be a Magyar Törvénytarba, 1921. évi XXXIII. törvényként. Az Egyesült Államokkal, mivel nem vett részt hivatalosan a szerződés létrehozásában, Magyarországnak külön békeszerződést kellett aláírnia 1921. augusztus 29-én.

A béke rendelkezései ismertek: nemcsak Horvátországot szakította ki a Szent Korona országai közül, hanem a Magyar

Gyakran esik szó az elveszített ásványkincsek, vasútvonalak, erdőterületek arányáról, de gazdasági tekintetben sokkal súlyosabban esett latba az évszázadok alatt kialakult piac- és iskolakörzetek szétvágása, kistérségi kapcsolatok megszűnése, igazgatási egységek szétvágása.

Királyság 282.000 négyzetkilométernyi területéből mindössze 93.075 maradt magyar fennhatóság alatt, és az ország korábbi, 18,2 millió fős lakossága 7,6 millió főre apadt. Azaz a korábbi terület kétharmadát, a lakosság 57%-át elveszítette az ország. Az 1910-es népszámlálás alapján csaknem pontosan 10 millió, magát magyar anyanyelvűnek valló lakosból 3,3 millió fő lett idegen állam polgárává. Magyarországnak le kellett szerelnie hadseregét (létszámát 35.000 főben máximalták) és háborús jóvátételt kellett fizetnie. Gyakran esik szó az elveszített ásványkincsek, vasútvonalak, erdőterületek arányáról, de gazdasági tekintetben sokkal súlyosabban esett latba az évszázadok alatt kialakult piac- és iskolakörzetek szétvágása, kistérségi kapcsolatok megszűnése, igazgatási egységek szétvágása. A határok helyszíni meghúzásánál elsősorban stratégiai elvek döntöttek: a Dunántúlon a folyók jelentette akadályok, a Dunától keletre pedig elsősorban a vasútvonalak elhelyezkedése, így különösen a Partium és a keleti Felvidék esetében.

A békeszerződés területi rendelkezésein 1920 és 1924 között néhány helyen változtattak. Ezek közül a legismertebb a soproni népszavazás volt (1921. december 14–16.), amelynek eredményeként Sopron és a körülötte elterülő nyolc település Magyarország része maradt. Sor került még apróbb területmódosításokra: helyi népszavazásokra Nyugat-Magyarországon (Szentpéterfa és más települések), fegyveres területfoglalás de facto elismerésére (Szomoróc) és a határkijelölő bizottság által hosszas huzavona után jóváhagyott határmódosításra a magyar–csehszlovák határon (Somoskőújfalu).

A háborús összeomlás és a békeszerződés következményeként 1918 és 1924 között 400–500 ezer menekült érkezett a megmaradt Magyarországra. Többségük állami, városi alkalmazott volt, akik családjukkal költöztek át a trianoni Magyarországra. A megalázottság okán a Horthy-korszak bel- és külpolitikája szinte természetesen fordult a revízió felé. A magyar gazdaság viszonylag hamar, a húszas évek közepére talpra állt és alkalmazkodott új környezetéhez. A gazdasági növekedés, illetve a bruttó hazai termék 1928-ra meghaladta a háború előtti utolsó békeévéét. Az elveszített területek, magyar kulturális központok és a helyben maradt magyar kisebbségeket érő jogfosztások a társadalom széles tömegeiben az integer vagy az etnikai revíziót tették az egyetlen érvényes külpolitikává, ami egyenesen vezetett az 1938–1941-es területi revíziók korszakához és az ország második világháborús szerepvállalásához.

Harsányi János

Budapest, 1920. május 29. – Berkeley, Kalifornia, 2000. augusztus 9.
Nobel-díjas közgazdász

100 éve született és 20 éve halt meg a világhírű tudós, Harsányi János. Kutatási eredményeit ma is sikerrel használják nemcsak a közgazdaságban, a pénzügyekben, a tőzsdei válságok elemzésében, de a döntéseméletekben, a nemzetközi kapcsolatokban, a politikában, a jogban, a filozófiában, az etikában, a konfliktusmegoldásokban, valamint a műszaki tudományokban, a hadászatban és az informatikában is. 1994-ben megosztva kapott Nobel-díjat az amerikai John Nashsel, akinek életéről négy Oscar-díjas film is készült. Harsányi János nevét azonban mi magunk is alig ismerjük.

A világhírű tudós egyik visszaemlékezésében kiemeli, hogy két dolog volt mindig fontos számára: a családja és a munkája. Hajdúdorogi édesapja a kolozsvári egyetemen tanult, de Harsányi János születésekor már Zuglóban volt gyógyszerész. A családban jelen volt a társadalomtudományi gondolkodás is: nagybátyja sikeres pesti ügyvédként dolgozott. Harsányi édesanyja a fővárosban született, az ő apja jó nevű építész volt Óbudán. A gyermek fejlődésére a szülői ház mellett iskolája, a híres Fasori Evangélikus Gimnázium volt nagy hatással. Az itt tapasztalt oktatáscentrikus szemlélet erős humanizmussal és etikai tartással ötvöződött. 1942-ben gyógyszerész oklevelet szerzett Budapesten.

Harsányi szerette a fővárosi kávéházakat és általában a beszélgetéseknek teret adó kávéházi kultúra légkörét. Kedvenc írója is a kávéházak törzsvendége, Karinthy Ferenc volt, akinek sokra tartotta stílusát, élvezte játékos

humorát. Mégis csupán élete első 30 évében élhetett hazájában, mégpedig igen kemény megpróbáltatások közepette. Zsidó származása miatt munkaszolgálatra rendelték 1944-ben. Szálasi hatalomátvétele után még egy darabig viszonylagos védelmet jelentett számára a vatikáni védlevél, de 1945-ben a pályaudvarról elszökve már menekülnie kellett az ausztriai deportálás elől. Jezsuita hittársai templomuk pincéjében bújtatták századmagával.

A világháború után, 1947-ben filozófiából szerzett doktorátust, majd Szalai Sándor szociológiai intézetében lett tanársegéd. Arisztotelésszel vitatkozó, *A filozófiai tévedések logikai alkata* című doktori disszertációja csak 2018-ban került elő egy raktárként használt pincéből. 1950-ben újra menekülnie kellett, ekkor már a kommunisták elől, mivel a Barankovics-féle Kereszténydemokrata Párt aktív tagja volt. A börtön helyett végül az emigrációt választotta, későbbi feleségével, Klauber Annával és annak szüleivel Sopron mellett szökött át a határon.

Harsányi valójában három egyetemi diplomát szerzett, valamint a filozófián kívül még egy közgazdaságtani doktori minősítést is. 1951 és 1953 között elvégezte a Sydney Egyetem közgazdasági szakját, majd az 1956-ban elnyert kétéves Rockefeller-ösztöndíjjal az USA-ban beiratkozott a Stanford Egyetem közgazdaságtani és statisztikai doktori iskolájába, ahol sok mindent, így matematikát is tanult. 1958-ban írt doktori disszertációjában már foglalkozott a játékelmélettel. A haszonelvűségről és

Nem véletlen, hogy a játékelmélet éppen Magyarországon született tudósoktól származik. Egy olyan ország kultúrkörének terméke ez, ahol a sikerek elérésében a túlélési stratégiáknak, a túlélés művészetének kiemelkedő szerepe volt.

racionalitásról szóló kutatásainak konklúziójában az etikát és az értékeket az emberi cselekvés részévé emelte, korlátozva így a nyers haszonelvűséget. A humanizmussal tehát megmentette a racionalitást a 21. század számára. A hatvanas évektől haláláig az Egyesült Államokban dolgozott, tanított és kutatott. Emigrációja után 45 évvel látogathatott csak haza, ekkor már mint világhírű Nobel-díjas tudós érkezett Magyarországra.

A közgazdasági Nobel-díjat a játékelmélet kidolgozásáért kapta, amelynek igazi forrását a magyarok közkedvelt kártyajátékában, az ultiban látta. A játékelméletet valójában egymástól függetlenül két nagy magyar tudós is kifejlesztette: Neumann János és Harsányi János, de Harsányi minden fórumon elismerte Neumann elsőbbségét, soha nem vonta kétségbe munkájának úttörő jellegét. A hálás utókor mégis úgy emlegeti őket, hogy a játékelméletet Neumann alapította meg, Harsányi pedig rátette a koronát. Abból indult ki, hogy a hétköznapi életben az emberek közötti sikeres kapcsolat mindig feltételez valamilyen kölcsönhatást, amelynek egy része előre könnyen kiszámítható,

másik része azonban nehezebben vagy egyáltalán nem. Ennek a stratégiai kölcsönhatásnak különösen kiemelkedő szerepe van azokban az országokban, ahol az intézmények gyorsan változnak, és nem lehet bennük tartósan megbízni, míg hozzájuk képest az emberek közötti kapcsolatok sokkal tartósabbak, azaz viszonylag kiszámíthatóbbak. Nem véletlen, hogy a játékelmélet éppen Magyarországon született tudósoktól származik. Egy olyan ország kultúrájának terméke ez, ahol a sikerek elérésében a túlélési stratégiáknak, a túlélés művészetének kiemelkedő szerepe volt. Több más nagyívű tudományos elmélethez hasonlóan (például a hálózatelmélet, a döntéselmélet) a játékelmélet is eredendően a köznapi élet tapasztalataiból merített, előképei pedig mélyen a magyar kultúrában és tudományban gyökereztek.

Harsányi tevékenységével átlépte az egyes szaktudományok határait, a 20. század utolsó nagy elméleti polihisztorja volt. A fent felsorolt valamennyi tudományterületen maradandót alkotott. Munkássága bizonyos értelemben befejezetlen, gondolatai, elvarratlan szálai a 21. századi tudományokban is továbbgondolásra inspirálnak vagy befejezésre várnak. Egy 1957-ben írt, barátjának, Cseh-Szombathy Lászlónak szóló levelében ekképpen fogalmazza meg tudományos célját: „...egészebe véve az az érzésem, hogy az első teendő, a közgazdaságtan (és természettudományok) módszereihez hasonlóan, analitikai módszereket kidolgozni a politikai és egyéb társadalmi kérdések tanulmányozására. Ez lényegében azt jelenti,

hogy minden elméleti hipotézist egy precízen leírható modell formájában fogalmazunk meg, ha lehetséges, akkor egy kvantitatív, matematikailag elemezhető modell formájában. Ezért van az, hogy ez idő szerint a matematikai módszerek társadalomtudományi alkalmazásával foglalkozom elsősorban.” Ennek szellemében mélyen beleásta magát a matematikába, a közgazdaságtanba és a filozófiába.

Harsányi János életművét szakmai szemmel nézve egy koherens pályát látunk, amely során minden megszerzett tudás folyamatosan egymásra épült, és egy szerves folyamat eredményeként fejlődött. A gyökerek egészen az 1947-es doktori disszertációig nyúlnak vissza, s a Stanford Egyetemen készült második doktori disszertációval együtt Harsányi sokrétű és összetett munkásságának alapjait adják. Nem kétséges, hogy ez a rendkívüli életpálya több tudományos csúcsponttal és újszerű, egyszerűsített maradandó produktumokkal volt tele, számos olyan kutatási eredménnyel, amelyek mind a mai napig továbbgondolásra, újabb és újabb kutatások elvégzésére ösztönözik az utókor tudósait is.

Harsányi izgalmas, regényes és tanulságos élete, a nem mindennapi vidám és intelligens tudós ember karaktere, humorral és magyaros önjelöléssel telt személyisége, hazaszeretete és emberi helytállása bárki számára példaképként szolgálhat.

Simon János

A	B	B1	B2
A1		2,2	0,3
A2		3,0	1,1

G* játék

Pázmány Péter

Várad, 1570. október 4. – Pozsony, 1637. március 19.

Esztergomi érsek, bíboros, a magyarországi katolikus megújulás vezető alakja

„Nincs oly rossz kert, melyben valami hasznos fű nem volna, nincs oly rossz könyv, melyben semmi jó nem található.”

Pázmány Péter a kortársak szemében a „bíboros Cicero” volt, Kosztolányi Dezső szerint pedig ő „a magyar próza atyja”. Református családból származott, de a kolozsvári jezsuita kollégiumban 13 éves korában katolizált. 1588-ban belépett a rendbe, s Krakkóban és Jarosławban, majd Bécsben és Rómában folytatta tanulmányait. Hét nyelv ismeretével, alapos teológiai és enciklopédikus műveltséggel a birtokában pályáját jezsuita előjáróinak döntése alapján tanárként kezdte a grazi jezsuita főiskolán.

Az idegen földön eltöltött csaknem két évtized után 1607-ben végleg visszatért Magyarországra, s élete nagy részét Pozsonyban és Nagyszombatban élte le. 1616-os érseki kinevezésétől kezdve alkalmi nyílt nemzetközi politikai közvetítő szerep betöltésére is. A kinevezés előzményeként pápai engedéllyel elhagyta a jezsuita rendet, valamint tisztázta magát az állítólagos szerelmi ügyeiről szóló vádak alól. 1629-ben bíboros lett. Több egyházi intézmény felállítására is a nevéhez fűződik; a legjelentősebb kétségkívül az 1635-ben alapított Nagyszombati Egyetem, amely az Eötvös

Loránd Tudományegyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogelődje volt.

Első nyomtatásban megjelent magyar nyelvű vitairatában, a lutheránus Magyar István elleni *Feleletben* csaknem minden lényeges vitakérdés megtalálható, amelyet később az *Isteni igazságra vezérlő kalauzban* és mintegy negyven vitairatában részletesen kifejtett. Ilyen *Az új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyossága* is, amelynek függeléke a török terjeszkedés hatása alatt írt első magyar nyelvű iszlámellenes írás. Korai vitairatai közül a leghíresebb az *Öt szép levél* (Graz, 1609), amelyet a legnevesebb református vitatkozó, Alvinczi Péter ellen adott ki. 1613-ból való fő műve, a *Kalauz*, amelybe minden korábbi vitairatát beledolgozta. Megfelelő itthoni válasz híján a protestánsok latinra fordították, és egy wittenbergi professzorral készítették rá elleniratot, amelyre Pázmány magyarul írta meg terjedelmes válaszát. *Imádságos könyve* protestáns használatra is alkalmasnak bizonyult. Kempis-fordítása (*Krisztus követéséről*) sokáig a második legnépszerűbb mű volt a Biblia után.

A több mint ezer oldalon, művészi retorikával kidolgozott *Prédikációi* vallási jelentőségén túl, gazdag tárháza a kor ismereteinek, katolikus etikájának.

Mély emberismerete ma is élővé és vonzóvá teszi Pázmány szövegeit. Szervezőmunkájának tükré több mint 1200 fennmaradt levele, amelyekből mindennapjainak szorgos munkája, szigorú, de bölcs, ugyanakkor gyakran (ön)ironikus szemlélete is megismerhető. Szelíd rábeszéléssel igyekezett hatni, esetenként évekig tartó türelemmel, kivárással térített, belátás és tolerancia is jellemezte a kérlelhetetlen vitázót; Pázmány szavaival: „Nincs oly rossz kert, melyben valami hasznos fű nem volna, nincs oly rossz könyv, melyben semmi jó nem található.” Gyakorlatiasságára jellemző, hogy pozsonyi palotája kertjében maga kertészkedett, ültetett fákat. A törököktől szerzett be őszibarackhajtásokat, melyeket maga oltott.

Hargittay Emil

Hell Miksa

eredeti nevén: Rudolf Maximilian Höll

Selmecbánya, 1720. május 15. – Bécs, 1792. április 14.

**Jezsuita szerzetes, csillagász, fizikus,
a Nap–Föld-középtávolság kiszámítója**

Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, 1738-ban belépett a jezsuita rendbe. 1741-től Bécsben filozófiát és természettudományokat, 1743-tól matematikát és csillagászatot tanult, majd Besztercebányán, Lőcsén és Kolozsvárott tanított. Részt vett magyarországi csillagdak alapításában (Kolozsvár, Gyulafehérvár, Nagyszombat, Eger). Mária Terézia 1755. október 22-én császári-királyi csillagásznak nevezte ki a bécsi csillagdába, egyúttal megbízta az egyetemi Csillagászati Tanszék vezetésével. Astronomus caesareo-regiusként a tanítás mellett a csillagászati észlelések feljegyzése, azok évkönyvekbe (*Ephemerides astronomicae ad meridianum Vindobonensem*, 1757–1786) rendezése és kiadása volt a feladata. Kapcsolatba került korának leghíresebb csillagászaival, matematikusaival és más természettudósaival, akik megfigyelései gondossága miatt igen nagyra becsülték.

VII. Keresztély dán király 1769-ben Vardø szigetére (ma: Vardø, Norvégia) hívta Hell Miksát, hogy június 3-án onnan figyelje meg a Vénusz Nap előtti átvonulását. A Vénusz a Földről nézve 243 évenként négyszer elvonul a Nap korongja előtt. Ezek az átvonulások nem csupán érdekes csillagászati események, hanem segítségükkel meghatározható a csillagászati egység, azaz a Nap–Föld-középtávolság pontos értéke is. Hell és rendtársa, Sajnovics János a Vénusz-átvonulás csillagászati megfigyelésein kívül földrajzi, meteorológiai, botanikai és néprajzi kutatómunkát is végzett.

A legenda szerint Hell megismerkedett egy lapp (azaz számi) férfival a norvég szigeten, s a vele való beszélgetés során tűnt fel neki a két nyelv hasonlósága.

Az expedíció elérte célját, a földrajzi szélesség mérésére feltalált módszerével (amely ma Horrebow–Talcott-eljárás néven ismert) a nap parallaxisára 8,7 ívmásodpercet kapott, ami nagyon közel áll a ma elfogadott 8,79 ívmásodperces értékhez. A kutatás eredményét *Observatio transitus Veneris* című művében (1770) tette közzé.

A legenda szerint Hell megismerkedett egy lapp (azaz számi) férfival a norvég szigeten, s a vele való beszélgetés során tűnt fel neki a két nyelv hasonlósága. Ezt részleteiben is felkutatta Sajnovics János, aki Hell ösztönzésére és részben közreműködésével kiadta a *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* [Bizonyítása a magyar és a lapp nyelv azonosságának] (Koppenhága, 1770; újabb kiadás: Nagyszombat, 1771) című művét, amely az összehasonlító nyelvészet egyik első, korszakos jelentőségű kiadványa. Sajnovics nem állt meg a lapp–magyar nyelvhasználatnál, hanem szorgalmazta a magyar nyelvnek más északi vagy keleti nyelvekkel való összehasonlítását is.

Hell Miksa érdeklődése a csillagászaton, a matematikán, a fizikán és a nyelvészen túl kiterjedt a történettudományra is. Ő ábrázolta elsőként térképen Anonymus földrajzi adatait, szöveges magyarázatot is tervezve hozzá. Hell Miksa nevét a Hold egy krátere mellett a 3727 Maxhell kisbolygó viseli, kutatótársáról pedig a 114659 Sajnovics kisbolygót neveztek el.

Kozák Péter

Tessedik Sámuel

Alberti, 1742. április 20. – Szarvas, 1820. december 27.
Evangélikus lelkész, pedagógus, pedagógiai szakíró

Az édesapa korai halála után, aki a szlovák telepések evangélikus papja volt Albertin (ma: Albertirsa), a család Pozsonyba költözött, ahol Tessedik Sámuel a kor egyik legkiválóbb magyarországi főiskoláján, az Evangélikus Líceumban tanulhatott. Ezt követően a magyar nyelv elsajátítása érdekében a Debreceni Református Kollégiumban is eltöltött egy évet. Hét éven keresztül volt házitanító módos családoknál, hogy összegyűjtse külföldi tanulmányainak költségét. 1762-től két éven keresztül az erlangeni egyetemen tanult. Hazaérkezése után rövid ideig káplán volt Pozsonyban és Terényben, majd 1767-től haláláig, 53 éven keresztül Szarvas evangélikus lelkészeként működött.

A lelkészi hivatásáról úgy vélekedett, hogy híveinek nemcsak a mennyei, de a földi boldogulásáról is gondoskodnia kell. Új mezőgazdasági és gazdálkodási technológiák egész sorát terjesztette el Szarvason és környékén.

A szikes talajt trágyázással tette termővé, a termőföldet vetésforgóval hasznosította. A vetésforgóban termelt takarmánynövényekkel lehetővé vált a legeltetésnél jóval hatékonyabb, istállózó állattartás. Tessedik idejében Szarvas határából több tej és sajt érkezett a pesti vásárra, mint az egész Duna-Tisza közét magába foglaló Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből együttvéve. A homokos talaj megkötésére erdősítést indított, és sokat tett az akác, illetve a selyemhernyó-tenyésztést lehetővé tevő eperfa meghonosításáért. Tapasztalatait 1784-ben *Der Landmann in Ungarn* című könyvében írta le, amely 1786-ban magyarul is megjelent *A parasztember Magyarországon – micsoda és mi lehetne* címen.

Tessedik hamar felismerte, hogy a változást a neveléssel lehet legeredményesebben elérni. 1780-ban alapította meg Szarvason Gyakorlati Gazdasági és Ipariskoláját. A tantermek,

Tessedik a pietizmus híveként hitt abban, hogy az igaz keresztyénség nemcsak szertartásokból, és imádságokból áll, hanem az Isten által teremtett világ ajándékainak megismeréséből és gyarapításából.

szertárak és könyvtárak mellett műhelyek is tartoztak az intézményhez. Az iskola tanulói több mint hatvan szakmát sajátíthattak el. Tessedik intézete messze földön híressé vált: tanácsait kikérte a keszthelyi Georgikont megalapító Festetich György éppúgy, mint az orosz cár. Közvetlen környezete azonban idegenkedett a „Fabrikant”-nak, azaz gyárnak csúfolt, túlonúl haszonelvű iskolától, ahol a diákok nem tanulhatták meg a társadalmi felemelkedéshez elengedhetetlenül szükséges latin nyelvet. Az iskola először 1795-ben zárt be, majd 1798–1804 között gazdatisztképzőként működött.

Tessedik a pietizmus híveként hitt abban, hogy az igaz keresztyénség nemcsak szertartásokból és imádságokból áll, hanem az Isten által teremtett világ ajándékainak megismeréséből és gyarapításából. Egyszerre volt a II. József-féle felvilágosodás támogatója és hitét komolyan vevő lelkész. Reformjai révén

nemcsak Szarvas, de családja is meggazdagodott, azonban haláláig szigorúan puritán és egyszerű életet élt: „...nem ittam kávé, sem csokoládét, sem pálinkaféle italt; dohányért, pipás társaságért ötven éven keresztül 50 krajcárt sem adtam ki” – írta önéletrajzában.

Kertész Botond

Széchenyi Ferenc gróf

Fertőszéplak, 1754. április 28. – Bécs, 1820. december 13.
Államférfi, könyvtáralapító, mecénás

Széchenyi Zsigmond gróf és Cziráky Mária grófnő második szülött fia, alsó- és középfokú tanulmányait a soproni és nagyszombati jezsuiták iskoláiban végezte. 18 éves korában a bécsi Theresianum növendéke lett, ahol jogot, politikai és államtudományi ismereteket tanult. Tanulmányai befejezése után Pesten joggyakornokként, majd a Kőszegi Kerületi Tábla ülnökeként tevékenykedett. A felvilágosult szellemiségű Széchenyi eleinte támogatta II. József felvilágosult abszolutista politikáját és reformjait, aki előbb horvát–szlavón bánági helytartóvá, később a pécsi királyi kerület biztosává nevezte ki őt. 1786-ban azonban meggyengült egészségi állapotára hivatkozva lemondott tisztségéről, és egy időre visszavonult a politikai élettől. II. József halála után az 1790–1791. évi országgyűlésen felvilágosult szellemű, mérsékelt reformprogramot hirdetett meg, amelyben adóreform bevezetését javasolta a nemesség megadóztatásával, hitel biztosítását a hitellező helyzetének megerősítésére, valamint a tankönyvek színvonalának emelését és a vallásegyenlőség elismerését szorgalmazta. A reformok elmaradása vagy csak részbeni megvalósulása miatt újra eltávolodott a politikai élettől, s csak az 1790-es évek második felében tért vissza egy időre, de főispáni hivatalait a király marasztalására még 1811-ig betöltötte. 1812-ben József nádor felkérésére megfogalmazta a Habsburg Monarchia jövőjéről szóló munkáját, amelyben a magyar rendi alkotmány és az osztrák bürokratikus abszolutizmus kettősségének megszüntetésére tett javaslatot.

Hosszabb utazásokat tett Európában: így 1787–1788-ban Csehországban, a német fejedelemségekben, Németalföldön és Angliában, 1791–1792-ben pedig Itáliában. Útjai során különösen nagy érdeklődést tanúsított a könyvtárak és múzeumok iránt. Az újabb könyvtári és múzeumi ismeretek birtokában folyamatosan bővítette családi bibliotékáját: a magyar nyelvű vagy vonatkozású munkák mellett gyűjtött

1802 márciusában folyamodványban fordult I. Ferenc királyhoz, hogy gyűjteményeit a hazának felajánlhassa, s ezzel lerakja egy magyar nemzeti könyvtár alapjait.

minden olyan hazai és külföldi kiadványt, illetve nyomtatványt, beleértve képeket, térképeket is, amelyek honi magyar szerzőktől vagy művészekről származtak. Mecénási tevékenységet is folytatott: anyagilag támogatta a magyar írókat és műveik kiadását. Barátait, ismerőseit a hazai nyelv ápolására buzdította.

A 18. század végén felmerült az igény egy nemzeti „nevet érdemlő gyűjtemény”, azaz egy országos bibliotéka létrehozására. Széchenyi 1802 márciusában folyamodványban fordult I. Ferenc királyhoz, hogy gyűjteményeit a hazának felajánlhassa, s ezzel lerakja egy magyar nemzeti könyvtár alapjait. Az uralkodó az 1802. november 25-én kelt ünnepélyes oklevélbe foglalt alapító okmányt másnap jóváhagyta.

A nádor előterjesztésére a rendek az 1807. évi országgyűlésen törvénybe (XXIV. tc.) iktatták Széchenyi bőkezű adományainak és a nemzet számára tett szolgálatainak elismerését. A következő évi diétán (1808. évi VIII. tc.) pedig törvényt hoztak a Magyar Nemzeti Múzeum létrehozásáról és felépítéséről. Ettől kezdve a könyvtár egészen 1949-ig a Magyar Nemzeti Múzeum szervezeti keretében működött.

Soós István

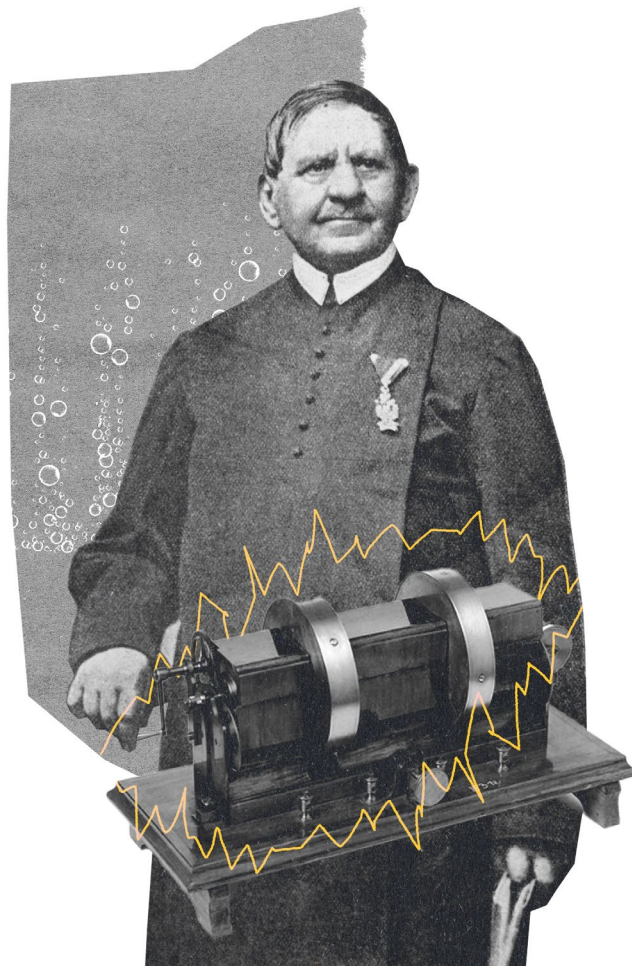
Jedlik Ányos

Szímő, 1800. január 11. – Győr, 1895. december 13.
Bencés szerzetes, fizikus, egyetemi tanár, akadémikus

Középiskolai tanulmányai után másod-unokatestvérével, Czuczor Gergellyel együtt belépett a pannonhalmi Szent Benedek-rendbe. Miután 1822-ben a pesti tudományegyetemen bölcsésztudori oklevelet szerzett, 1825-től a bencés rend győri líceumának, majd 1831-től a pozsonyi akadémiának lett rendes tanára. A pesti tudományegyetemen 1840-ben a Természettudományi Tanszék professzorává nevezték ki. A forradalom kirobbanása idején az ekkor még a természettudományokat is magában foglaló bölcsészettudományi kar dékánja volt.

Jedlik Ányos első ismert találmánya egy szódavízgyártó gép volt (1826), ennek alapján hozták létre az első magyarországi szikvízüzemet. A gép továbbfejlesztett változatát a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésén mutatta be. Legjelentősebb eredményeit azonban az elektromosság területén érte el. 1827-ben ő állította elő a villamdelejes forgonyt (azaz az elektromágneses hatás alapján működő forgómotort), ezzel hat évvel előzte meg az első, gyakorlatban használt forgómotort. Később – találmányát továbbfejlesztve – megszerkesztette a villamos motorkocsi modelljét. Korán felismerte a villanymotor jelentőségét, a motorkocsin kívül villamos targoncát is tervezett.

Fénytani kutatásokkal az 1850-es évektől foglalkozott: különleges fényjelenségeket vizsgált. Ahhoz, hogy bemutathassa a fényelhajlás és az interferencia „tünetéit”, új optikai rácsokat tervezett. Kikísérletezte az üveglap legalkalmasabb bevonatát, megoldotta az üveg

1861-ben felfedezte a dinamóelektromos elvet, azaz hat évvel megelőzte Werner von Siemens és Charles Wheatstone találmányait.

kémiai maradását. Optikai rácsoztó gépének meghajtására fejlesztette ki egyszarki villamindítóját. Ezzel 1861-ben felfedezte a dinamóelektromos elvet, azaz hat évvel megelőzte Werner von Siemens és Charles Wheatstone találmányait. A különbség csupán annyi volt, hogy ő maga nem áramfejlesztésre, hanem motorként használta a gépet. Tökéletesítette a Bunsen-elemeket: a két savat elválasztó kerámiahengert villamos papírral helyettesítette, a színelektrodát platinadróttal tekerceselte körül. Találmányaiért két vilákiállításon is díjat kapott.

Egyetemi tanári kinevezése után hozzáfogott *Természettan* című könyveinek megírásához, amelynek a súlyos testek természettanáról szóló első nagy egysége csak 1850-ben jelenhetett meg. Ez az első magyar nyelvű egyetemi fizikakönyv. A szabadságharc leverése után közel tíz évvel a Magyar Tudós Társaság (MTA) természettudományi nagyjutalommal díjazta művét. Az 1858. december 15-én újra nagygyűlést tartó Akadémia máshogyan is elismerte munkásságát. Csak két olyan tudós volt, akit ugyanazon a napon levelező és rendes taggá is megválasztottak: Arany János és Jedlik Ányos. 1878. július 21-én vonult nyugalomba, katedrája élén báró Eötvös Loránd követte. A Magyar Szabadalmi Hivatal (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala) 1996-ban évente átadásra kerülő Jedlik Ányos-díjat alapított. A tudós nevét Magyarországon és Szlovákiában is tudományos társaság őrzi.

Kozák Péter

Hunfalvy János

eredeti nevén Johann Hunsdorfer

Nagyszalók, 1820. január 21. – Budapest, 1888. december 6.
Geográfus, történetíró, egyetemi tanár, akadémikus

200 éve született Hunfalvy János – Hunfalvy Pál nyelvész testvére –, az első hazai egyetemi földrajzi tanszék létrehozója. Középiskolai tanulmányait Késmárkon és Miskolcon, majd az eperjesi evangélikus líceumban végezte, 1842–1845-ben a gróf Dessewffy családnál volt nevelőtanár, ezt követően a berlini egyetemen történelmet hallgatott. Tanulmányai befejezése után, 1846-ban a késmárki jogakadémián a statisztika és a történelem tanárává nevezték ki.

A forradalom idején részt vett a késmárki, illetve a szepességi nemzetőrség megszervezésében, maga is nemzetőrnek állt. A világosi fegyverletétel után hét hónapig – ítélet nélkül – az eperjesi börtönben raboskodott. Itt kezdte el írni háromkötetes *Egyetemes történet* című munkáját, amely végül 1851–1852-ben jelent meg. Az 1887-ig hét kiadást megért mű országos sikert és elismerést hozott számára, jóllehet az első kiadások terjesztését „az osztrák ház elleni izgatás miatt” megtiltották.

Az 1850-es években élénk levelezésbe kezdett az Afrikát kutató Magyar Lászlóval, akinek a Magyar Tudós Társaság (MTA) megbízásából közzétette naplóját, térképét és rajzait. Hunfalvy érdeklődése ekkor már megoszlott a történetírás és a „földiratok” között. Az 1856 és 1864 között megjelent *Magyarország és Erdély eredeti képekben* című korszakos kiadványa – a történeti leírásokon kívül – igen magas színvonalú földrajzi, néprajzi és művészettörténeti ismertetőket tartalmaz. Hunfalvy a német Carl Ritter teleologikus elveinek első magyar hirdetője: eszerint a földrajz feladata a természeti viszonyok és az ott élő népek történelmi viszonyainak feltárása. 1860-ban az Akadémia felkérésére született meg *A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása* című munkája (1863–1865, három kötet), amely a modern magyar geográfia első nemzetközi hírű teljesítménye.

*1860-ban az Akadémia felkérésére született meg **A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása** című munkája (1863–1865, három kötet), amely a modern magyar geográfia első nemzetközi hírű teljesítménye.*

1861-ben az ismét magyar nyelven oktató pest-budai műszaki felsőoktatási intézményben helyettes, majd rendes tanári kinevezést kapott. 1870-ben megbízták a pesti tudományegyetemen felállított első magyar földrajz tanszék vezetésével, amelyből egész Európában mindössze három volt még csak ekkor: a párizsi, a berlini és a göttingeni. Nevéhez fűződik a magyarországi földrajzoktatás megszervezése. Életében összesen 37 félév alatt 19 tárgykörből tartott egyetemi előadásokat. Tóth Ágostonnal közösen megszervezték a Magyar Földrajzi Társaságot, amelynek alakuló ülésén Hunfalvy Jánost választották elnöknek.

Élete utolsó éveiben ötkötetesre tervezett művén, az *Egyetemes földrajz* című kézikönyvén dolgozott. A hatalmas vállalkozás valóban az egész Föld, valamennyi földrész és ország természetföldrajzi és társadalomtörténeti bemutatására törekedett. Az öt kötetből azonban csak három készült el (Dél-Európa; Magyar birodalom; Észak-, Nyugat-, Kelet- és Közép-Európa), de azokból is a harmadik már csak halála után jelenhetett meg tanítványa, Thirring Gusztáv gondozásában. Nevét Budapesten gimnázium, a Magas-Tátra egy hágója és a Hunfalvy-glóbuszok őrzik.

Kozák Péter

Klapka György

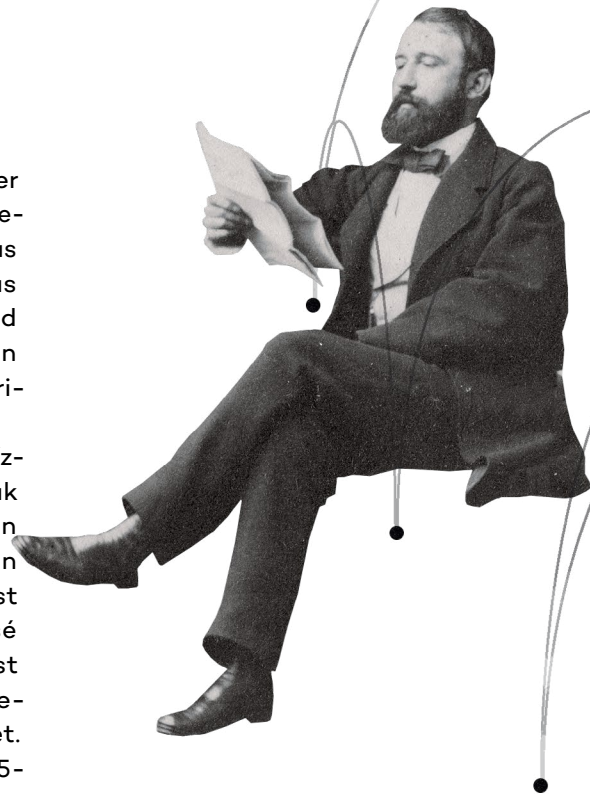
Temesvár, 1820. április 6. – Budapest, 1892. május 17.

Honvéd vezérőrnagy

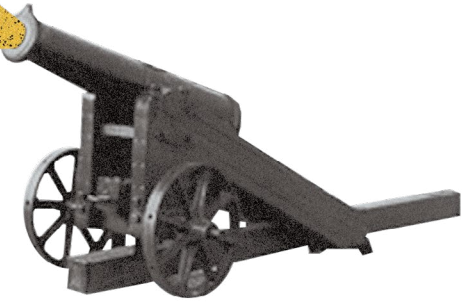
1859. május 6-án Kossuthal és Teleki Lászlóval megalapították a Magyar Nemzeti Igazgatóságot, az emigráció közös irányító szervezetét.

Apja Klapka József, Temesvár polgármestere, anyja Kehrer Julianna volt. Tanulmányait Temesvárott, Kecskeméten, Szegeden, majd a karánsebesi katonai iskolában végezte. 1838. május 28-tól az 5. tüzérezredben szolgált hadapródként. 1840. július 20-án áthelyezték a császári-királyi bombászkarhoz, majd 1842. április 30-án a magyar nemesi testőrséghez. 1847-ben főhadnagyi rangjának megtartásával kilépett a császári-királyi hadseregből.

1848. május 19-én Batthyány Lajos miniszterelnök megbízta, hogy Hajnik Károllyal és Gál Sándorral együtt utazzanak Erdélybe a székely katonaság mozgósítására. Június 13-án kinevezték a 6. honvédszászlóalj századosává, október 16-án őrnaggyá léptették elő. November végétől a bántói hadtest vezérkari főnökeként működött. 1849. január 9-én ezredessé léptették elő, és kinevezték a felső-tiszai (később I.) hadtest parancsnokává. Január 22–23-án Tarcalnál és Bodrogkeresztúrnál, 31-én Tokajnál vívott sikeres védelmi ütközeteket. Február 26–27-én részt vett a kápolnai csatában. Március 15-én megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III., április 14-én II. osztályát. Március 31-én ő terjesztette elő a tavaszi hadjárat első szakaszának tervét az egri haditanácson. Április 1-jén vezérőrnaggyá léptették elő. Hadtestparancsnokként ott volt a hadjárat négy összecsapásában. Május 6. és 26. között Görgei Artúrt helyettesítette a hadügyminisztérium élén. Május 21-én a komáromi vár és várórség parancsnokává nevezték ki. Június 20–21-én Nyárasdnál vívott ütközetet, június 28-án

„Klapka György 1848. május 6-án Pestre érkezett. Egyenszen Brüsszelben csak két óráig nyugodott meg. Pester már hetek óta nagy előkészületek tétett. Ő azonban minden ovatiót kiakart korúlni, s azért előbb érkezett meg, mint várták. Legfőbb ohaja — mint a „P. N.” írja — gazdag tapasztalattal a hazának szolgálni.

részt vett a győri ütközetben, július 2-án a komáromi csatában. Július 11-én ő vezényelte a főszereg újabb áttörési kísérletét. Július 30-án a Duna bal, augusztus 3-án a jobb partján zútt szét a császári-királyi ostromzárát. Szeptember 27-én a várórség szabad elvonulása fejében megállapodott az erőd átadásáról, s október 2–4-én átadta azt a császári-királyi csapatoknak.

Ezt követően Hamburgon át Londonba, onnan Párizsba, majd Lipcsébe utazott. Lipcséből Svájcba ment, s nagyrészt Genfben élt. 1853-ban felajánlotta katonai szolgálatait a török kormánynak. 1855-ben megkapta a svájci állampolgárságot, 1856-tól a svájci nemzetgyűlés tagja volt. 1859. május 6-án Kossuthal és Teleki Lászlóval megalapították a Magyar Nemzeti Igazgatóságot, az emigráció közös irányító szervezetét. 1862. május 30-án lemondott a tagságáról, s ezzel az Igazgatóság meg is szűnt. 1864-ben feleségül vette Inés Martha d'Arbouint, házasságukból három gyermek született.

1866-ban, a porosz–osztrák háború időszakában Otto von Bismarck porosz kancellárral egy magyar légió felállításáról állapodott meg. A légió augusztus 2-án lépte át a magyar határt, de már 6-án kénytelen volt visszavonulni a poroszok által ellenőrzött területre. 1867-ben hazatért, s a Deák-párt tagjaként képviselő lett. 1868-ban a honvédegyletek elnökévé választották. 1877-ben, a török–orosz háború időszakában Isztambulba utazott, ahol tanácsokat adott a török kormánynak.

Hermann Róbert

A budapesti tömegközlekedés évfordulói

Gőzhajó

1820. július 26-án indult el Pest és Buda között az első gőzhajó. A Carolina névre keresztelt hajót Bernhard Antal alig 10 évvel Fulton gőzhajójának bemutatása után, 1817-ben építette a Dráva menti Sellyén. Ez volt Magyarország és egyben a Duna első gőzhajója. Elindulásától számítjuk a menetrend szerinti budapesti tömegközlekedés kezdetét.

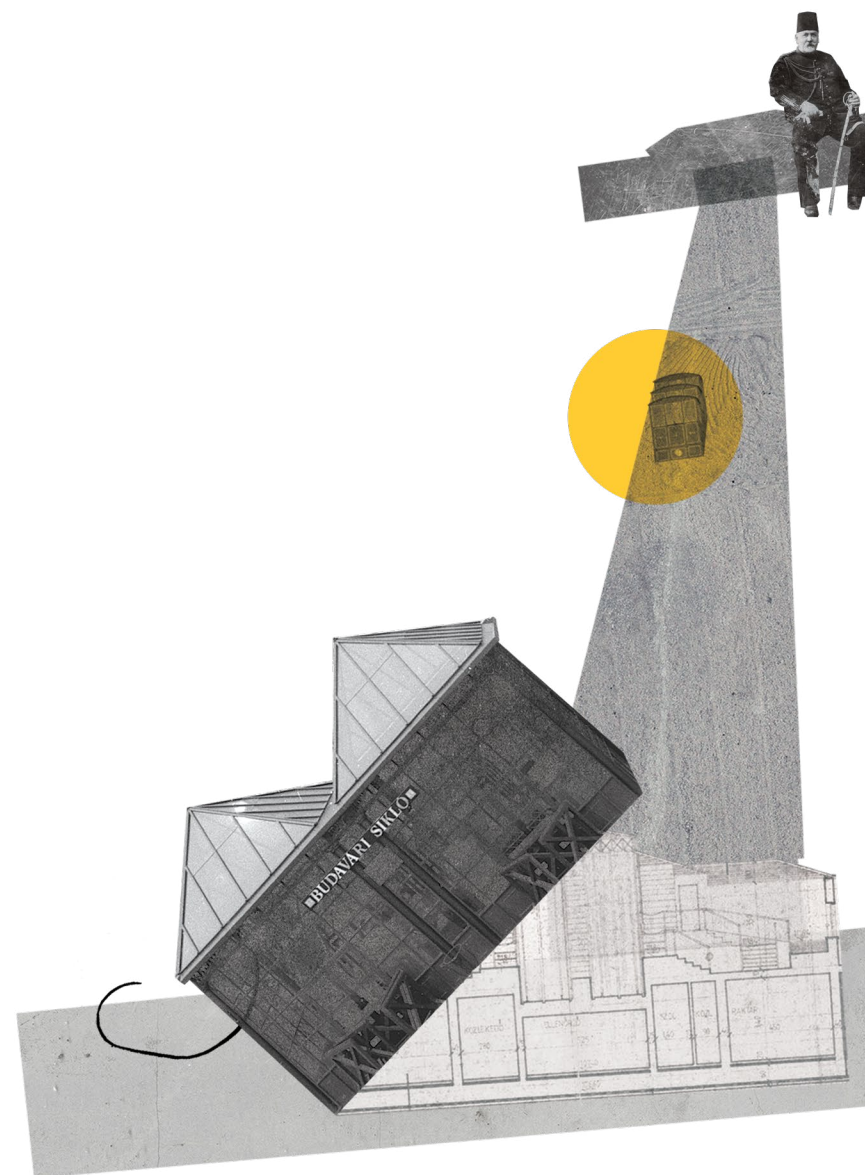
Zugligeti Libegő

Az első drótkötélpályát 1873-ban építették meg a Halle melletti Teutschenthalban, Adolf Bleichert tervei alapján. A Zugligeti Libegő közel száz évvel később, 1970-ben készült el, de a kábelvasút ötletével már 1933-ban ifjabb Hantos István mérnök is előállt, hogy megkönnyítse a túrázók, sielők és szánkózók tömegeinek feljutását a János-hegyre. Hantos terveit az ekkorra már világhírű Bleichert-cég is véleményezte, csak hogy a második világháború elsodorta a megvalósítást. Később a budai hegyek egy része katonai területté vált, így csak 1967-ben kerültek elő ismét a tervek. A speciális drótkötelek és a függőszékeket Ausztriából szereztek be. A kötélpálya nevére pályázatot írtak ki, amire több mint tízezer javaslat érkezett, végül a nyertes lebegőből született meg a libegő. Az ország első drótkötélpályás személyszállító vasútja, a Zugligeti Libegő 50 éve, 1970. augusztus 20-a óta közlekedik.

Sikló

150 éve, 1870. március 2-án adták át a forgalomnak a Budavári Siklót. Akkoriban ez volt Európa második siklóüzeme az alig néhány évvel korábban elkészült – és azóta már nem létező – lyoni után. A Sikló ötletével Széchenyi Ödön állt elő,

Eredetileg csak úgy kaptak engedélyt, hogy ostrom idején a várba vezető siklót le kellett volna rombolni.

s 1868 nyarán már dolgoztak az építésén Juraszek Ödön és Wohlfahrt Henrik tervei alapján. Eredetileg csak úgy kaptak engedélyt, hogy ostrom idején a várba vezető Siklót le kellett volna rombolni. Bár a Sikló önmagában is izgalmas műszaki alkotás, igazi kuriózumnak számítanak a lépcsőzetesen egymás fölé helyezett fülkékből álló kocsik is. Az eredetileg gőzüzemű rendszert már az első világháború előtt villamosítani akarták, de később megszüntetése – sőt egy alkalommal még a meghosszabbítása – is felmerült. 1944-ben, Budapest ostroma idején részben megsemmisült, pár évvel később elhordták maradványait, és csak 1986-ban építették újjá.

Metró

Budapest első metróhálózatának terveit még Balázs Mór, a Millenniumi Földalatti megálmodója készítette el 1897-ben, az óriási beruházást jelentő metróépítések azonban rendre lekerültek a napirendről. A második világháború idején már terveztek a háború utáni építkezésekkel, és az első talajkutató fúrásokat is elvégezték. Végül a hidegháborús hangulat miatt óvóhelyi funkciókkal kiegészítve kezdték meg – legtöbb helyen még bányászati módszerekkel – a ma M2 jelzésű metróvonal építését. Az első metrószakasz mintegy húszévnnyi építkezés és időszakos leállások után a Deák tér és az Örs vezér tere között készült el, átadására 1970. április 2-án került sor.

Zsigmond Gábor

Benczúr Gyula

Nyíregyháza, 1844. január 28. – Dolány, ma: Benczúrfalva, 1920. július 16.
Festőművész

Nyíregyházán született jómódú családban, édesapja gyógyszerész, anyai ágon holland kereskedők leszármazottja volt. Szüleivel a szabadságharc előtt Kassára költözött, itt figyeltek fel már kisgyermek korában megmutatkozó tehetségére. 1861-ben iratkozott be a müncheni akadémiára, ahol Hermann Anschütz, majd az 1860-as évek második felében – Szinyei Merse Pálhoz hasonlóan – Karl von Piloty tanítványa lett, aki a romantika felől a történelmi tárgyú festészet irányába terelte Benczúrt. A *Hunyadi László búcsúja* című művével, amelyet a kiegyezés évében állítottak ki, azonnal nagy sikert aratott. A tanulmányait követő években többnyire Olaszországban és Franciaországban tartózkodott: az 1875-ben készült *Vajk megkeresztelése* című, díjnyertes festményén már az itáliai reneszánsz hatása látszik. Az ugyanekkor festett *Olvasó nő* viszont Szinyei Merse kompozícióira emlékeztet.

1873-ban vette feleségül osztrák tanártársa, az antropológia és majomábrázolások iránt élénken érdeklődő Gabriel Max húgát, akitől négy gyermeke született. Ettől kezdve gyakran jelennek meg képein gyermeki figurák (puttók, Ámor-alakok, faunok) is. Lányai közül ketten, Benczúr Elza és Benczúr Olga (később Vastagh György szobrászművész felesége) iparművészek lettek, Benczúr Ida pedig virágcsendélet-festő, míg unokái, Vastagh Éva és Vastagh László később szobrászként működtek.

Benczúr már fiatalon sikeres és közmegebecsülésnek örvendő képzőművész volt, sőt, ezekben az években a magyar historizáló festészet egyik legkiemelkedőbb és a legmagasabb

Benczúr már fiatalon sikeres és közmegebecsülésnek örvendő képzőművész volt, sőt, ezekben az években a magyar historizáló festészet egyik legkiemelkedőbb és a legmagasabb körökben mozgó képviselőjévé vált.

körökben mozgó képviselőjévé vált. Az 1870-es évek közepén II. Lajos bajor király megrendelésére több képet is festett (elsősorban a Bourbon-dinasztia tagjairól), *Mályvák között* című képét pedig Ferenc József vette meg. A millenniumi ünnepségsorozat alkalmából készített *Budavár visszavétele* című monumentális munkája a magyar historizáló festészet egyik legismertebb alkotása. Munkássága elismeréseként az uralkodó 1906-ban főrendiházi tagsággal jutalmazta meg, Benczúr ezt követően festette *Millenniumi hódolat* című művét, amely 1945-ben megsemmisült.

Pedagógiai tevékenysége szintén jelentős: 1876-tól 1883-ig a müncheni akadémián tanított, majd itthon az I. számú Festészeti Mesteriskola igazgatója lett, közben főképp reprezentatív portrékat készített. A festő 1910-ben az MTA tagja lett, székfoglalójaként Mikszáth Kálmán arcképét készítette el. A festmény ma a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében található. Még ebben az évben vette meg a nógrádi Dolányban (1927-től Benczúrfalva) az egykori Wattay-kastélyt, amelyben mintegy tíz éven át visszavonulva alkotott, főként történelmi tablósorozatán dolgozott.

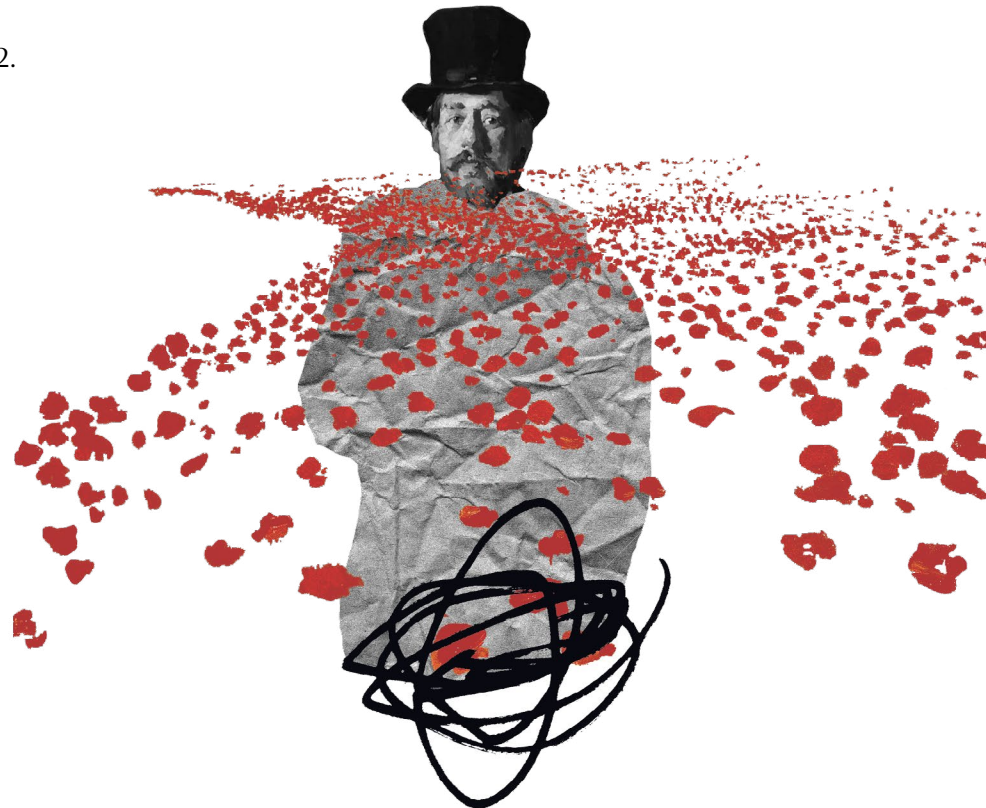
1920-ban hunyt el, Szécsényben található sírjának domboorműve mesteriskolai kollégája, Stróbl Alajos munkája, rajta a következő szöveggel: „A lélek él.” Egész alakos szobrát a nyíregyházi Jósza András Múzeum előtt állították fel 1942-ben.

Sípos László

Szinyei Merse Pál

Szinyeújfalu, 1845. július 4. – Jernye, 1920. február 2.
Festőművész

A nagy múltú felvidéki családból származó Szinyei Eperjesen és Nagyváradon végezte iskoláit, majd 1864-től a müncheni Képzőművészeti Akadémián Wagner Sándornál folytatta tanulmányait, később az akadémikus festészet egyik legnevesebb tanára, Karl von Piloty osztályába került. Első jelentősebb munkája, a *Faun és nimfa* Arnold Böcklin hatását mutatja, de korai művei leggyakrabban családtagjait ábrázolják. 1868-ban festette meg *Anya és gyermekei* című képét, amelynek merész színkezelésével szakmai körökben nagy feltűnést keltett. Ekkoriban munkáit gyakran vázlatos formában, befejezetlenül hagyta.

Bár Szinyei Münchenben tanult, vérmérsékletéhez közelebb állt a könnyed ecsetkezelés, stílusához a francia realizmus és a plein-air festészet. *Hinta* című kompozíciója Fragonard híres képét idézi, 1870-es évek eleji munkáin pedig Courbet hatása látszik, akivel az 1869-es, Münchenben rendezett I. Internationale Kunstausstellungon személyesen is találkozott. Ezt követően felhagyott akadémiai tanulmányaival, és egy ideig a családi birtokon gazdálkodott.

1873-ban készült el fő műve, a **Majális**, de annak kedvezőtlen fogadtatása miatt kiábrándulva ismét hazatért, és feleségül vette Probstner Zsófiát, akit **Lilaruhás nő** című képén is megörökített.

1870-ben készült *Szerelmespár* című munkája és nővére, *Ninon* arcképe is. 1873-ban készült el fő műve, a *Majális*, de annak kedvezőtlen fogadtatása miatt kiábrándulva ismét hazatért, és feleségül vette Probstner Zsófiát, akit *Lilaruhás nő* című képén is megörökített. Az 1870-es években rövid időn belül elhunyt apja, nővére és két gyermeke is, ezért egy időre felhagyott az alkotással. 1882-ben családjával együtt Bécsbe költözött, és megfestette a *Pacsirtát*, amit nemsokára Budapesten is bemutatott. Művészetében megelőzte korát, kortársai értetlenül fogadták. A sorozatos kudarcok miatt házassága megromlott, felesége 1887-ben elvált tőle.

Sorsa a következő évtized közepén újabb fordulatot vett. Képei 1894–1895-ben a Képzőművészeti Társulat tárlatán nagy sikert arattak, 1896-os kiállításán pedig a Nagybányaiak végre felismerték jelentőségét. Még ugyanebben az évben országgyűlési képviselő is lett. Életének utolsó 25 évét a festészetnek szentelte, de lassan dolgozott, évente csak néhány képet fejezett be. 1901-ben és 1903-ban dél-

itáliai körutat tett. A Nemzeti Szalon 1905-ös kiállításán 89 munkáját mutatták be, 1907-ben részt vett a Magyar Impressionisták és Naturalisták Körének (MIÉNK) megalapításában, 1908-tól a Képzőművészeti Főiskola igazgatója lett. Nemzetközi elismerésekben is része volt: a párizsi világkiállításon *Hóolvasás* című képe ezüstérmét kapott, a *Majális* Münchenben aranyérmét nyert. Szerepelt az 1910-es berlini Sezessionon és 1911-ben a római művészeti világkiállításon, 1897-ben festett bőrkabátos önarcképe az Uffizi képtárba került. Az Ernst Múzeum 1912-ben rendezte meg második gyűjteményes kiállítását, a Szépművészeti Múzeum egyik terme 1914-től az ő nevét viseli.

1920-ban hunyt el. Nem sokkal később alakult meg a nevét viselő társaság, amelynek fő célkitűzése a festő emlékének megőrzése mellett a fiatal művészek támogatása volt. Legutóbb 2019 nyarán nyílt kiállítás mintegy 80 festményéből a nyíregyházi Jósa András Múzeumban.

Sípos László

Székely Aladár

eredeti nevén Bleyer Aladár

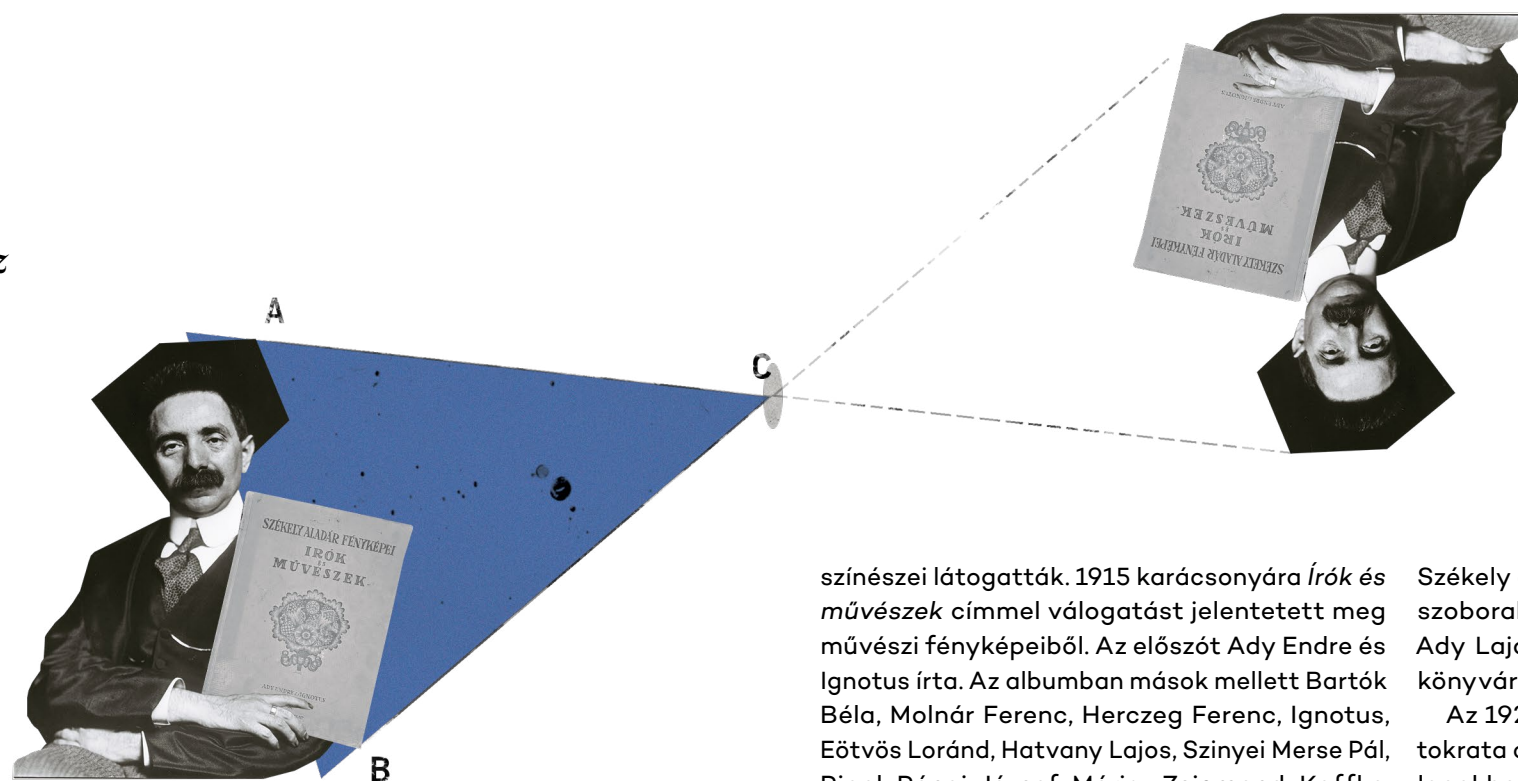
Gyula, 1870. március 5. – Budapest, 1940. szeptember 27.
Fotográfus

„tudatos egyéni szemmel látni és valósághoz hű, egyszerű közvetlen képeket csinálni”

Miután Szilágyi József szoba- és címfestőtől megtanult fényképezni, Kolozsvárra került a híres Dunky fivérek fotólaboratóriumába, majd olyan neves pesti fotográfusoknál inaskodott, mint például Mertens Ede. Első saját műtermét Gyulán működtette 1893–1897 között. Egy kis orosházi kitérőt követően 1899-ben a fővárosban telepedett le, ahol a Mária Terézia téren nyitott üzletet. Ekkor változtatta meg nevét Bleyerről Székelyre. 1908-ban utcára nyíló kirakatos műtermet nyitott a József körúton.

Az 1906 körül tett hosszabb külföldi utazása során azokat a német fényképészeket kereste fel (Rudolf Dührkoop, Hugo Erfurth, Nicola Perscheid), akiknek neve összekapcsolódott a modern, realista portréfényképezés irányzatával, s akiknek felfogásával Székely ars poeticája is rokon: „tudatos egyéni szemmel látni és valósághoz hű, egyszerű közvetlen képeket csinálni”.

Pályájának felívelését, kapcsolati hálójának szélesedését nagyban befolyásolta, hogy 1910-ben a főváros legelegánsabb helyén, a Váci utca 18. szám alatt nyitott korszerű, minden igényt kielégítő, utcai kirakattal rendelkező műtermet. Itt már a kor jeles írói, művészei, tudósai és

színészei látogatták. 1915 karácsonyára *Írók és művészek* címmel válogatást jelentetett meg művészi fényképeiből. Az előszót Ady Endre és Ignóus írta. Az albumban mások mellett Bartók Béla, Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc, Ignóus, Eötvös Loránd, Hatvany Lajos, Szinyei Merse Pál, Rippl-Rónai József, Móricz Zsigmond, Kaffka Margit és Babits Mihály fotói szerepeltek.

Ady Endre attól kezdődően, hogy 1907-ben őt választotta fényképészéül, nem is járt más fotográfushoz: egyre növekvő népszerűségében kétségkívül nagy szerepet játszottak Székely minden ellenszolgáltatás nélkül, százsámra készített felvételei, amelyeket tisztelőinek ajándékozhatott a költő. Székely mintegy negyven darabból álló Ady-sorozata a magyar portréfotográfia egyik kiemelkedő alkotása. Barátságuk Ady haláláig tartott. 1926-ban keménytáblás Ady-mappa kiadására vállalkozott, amely kivitelezését Gara Arnold tervezte, előszavát Móricz Zsigmond írta. Az albumban az érminszei szülőház képe mellett nagy méretű Ady-portrék szerepeltek, amelyeket

Székely egyenként szignált. A bevételt az Ady-szoboralap javára kívánta fordítani, azonban Ady Lajos véleménye miatt végül nem került könyváru forgalomba.

Az 1920-as években a nagypolgári és arisztokrata családok is felfedezték, képei társasági lapokban szerepeltek. Kiállításain elsősorban az ún. nemes eljárással, brómolajnyomással készített akt-, táj- és városképeit, életképeit mutatta be. A fotós szakma elismerését jelzik, hogy a Budapesti Fényképészek Ipartestületének elnökévé választották.

Az 1920-as évek végétől, betegségei miatt, a műterem vezetését fokozatosan fiának, Székely A. Lászlónak engedte át, aki szintén tehetséges fotográfusnak bizonyult. Székely Aladár és fia halála (Voronyezs, 1943. január 10.) után felesége, Spiller Irén őrizte a fotóműterem páratlan értékű hagyatékát, amely az örökösöktől végül közgyűjteményekbe, nagyrészt a Petőfi Irodalmi Múzeumba került.

E. Csorba Csilla

Lehár Ferenc

Komárom, 1870. április 30. – Bad Ischl, 1948. október 24.

Zeneszerző, karmester, a magyar operett egyik legkiválóbb komponistája

Katonakarmester édesapja szolgálati áthelyezésekor, 1880-ban került Budapestre, a Piarista Gimnáziumba. Tizenkét éves korától hegedülni tanult a prágai konzervatóriumban. Itt ismerkedett meg Antonin Dvořákkal, akinek biztatására komponálni kezdett. 1890-től kezdődően, tizenkét éven át katonakarmesterként működött Losoncon, Polában, Triesztben, Budapesten, Esztergomban és Bécsben.

Zeneszerzői munkásságát operakompozíciókkal kezdte (*Rodrigó*, 1893; *Kukuska*, 1896). 1902. november 21-én a Theater an der Wienben mutatták be első operettjét, a *Bécsi asszonyokat*, amellyel akkor még nem aratott átütő sikert. Következő operettje, a Viktor Léon szövegkönyvére írt *A drótostót* már több mint kétszázszor játszották sorozatban a Carl-Theaterben. Az igazi elismerést és világhírnevet az 1905-ben bemutatott *A víg özvegy* hozta meg számára, amely egy korabeli kritika szerint „szerencsésen egyesíti a bécsi gráciát, a szláv melankóliát és a magyar tüzet a francia pikantériával”. Későbbi operettjei közül a legsikeresebbek a *Luxemburg grófja* (1909), *Cigányszerelem* (1910), *Hercegkisasszony* (1910), *Éva* (1911), *A pacsirta* (1918), *A kék mazur* (1920), *Frasquita* (1922), *Paganini* (1925), *A cárevics* (1927) és *A mosoly országa* (1929).

Életének nagy részét az osztrák fővárosban töltötte. Műveit is főként itt, a Theater an der Wienben, a Carl-Theaterben és a Johann-Strauss-Theaterben mutatták be elsőként. Egy korabeli bécsi mondás így méltatta: a zene színpadnak három műfaja van: opera, operett – és Lehár. Fantáziájával, technikai igényességével, humorával megújította az akkor már sematikus merevedő bécsi operett zenei stílusát. Butácska történetek és sablonos figurák helyett élő embereket állított a színpadra, s dallamos, dúdolható melódiái ellenére olyan követelményeket támasztott a zenekarral és az énekesekkel szemben, amilyenekhez korábban nem szoktak hozzá. Utolsó színpadi műve az operai igényű *Giuditta* 1934-ben került bemutatásra a bécsi Staatsoperben. Három termékeny évtized alatt több mint harminc operettet, dalművet, operettrevüt írt. Munkamódszeréről bevallotta, szinte kizárólag éjjel tud komponálni, amikor minden csendes körülötte.

Baráti viszony fűzte Giacomo Puccinihez, aki állítólag így nyilatkozott tehetségéről: „amennyiben Lehár az operák felé fordulna, ő lenne a legnagyobb ellenfelem”. Bécsben volt palotája, de valójában Bad Ischl-i villájában érezte otthon magát. Ötvenedik életévén túl, húszéves kapcsolat után vette el feleségül

Giacomo Puccini (...) állítólag így nyilatkozott tehetségéről: „amennyiben Lehár az operák felé fordulna, ő lenne a legnagyobb ellenfelem”.

élettársát, Sophie Methet, miután az asszony megözvegyült. Ausztria német megszállásakor zsidó származású feleségét az elhurcolás réme fenyegette. Magas rangú ismerősei segítségével Lehárnak sikerült megmentenie az asszonyt: állítólag Hermann Göring öccse, Albert járt közben érdekében, aki tiszteletbeli árjává tette meg Sophie-t. Azonban a félelem megrendítette egészségüket, a háború után Zürichbe költöztek gyógykezelésre. 1947 augusztusában elveszítette feleségét, ami tovább súlyosbította betegségeit. Röviddel halála előtt visszatért Bad Ischlbe. Bár Lehár élete nagy részét Ausztriában élte le, haláláig magyar állampolgár maradt.

Sipőcz Mariann

Boldog Batthyány-Strattmann László herceg

Dunakiliti, 1870. október 28. – Bécs, 1931. január 22.
Szemészorvos

Gyermekéveit Dunakilitin töltötte, később családjával Pozsonyban élt, majd Köpcsényben (ma: Kittsee, Burgenland) telepedett le. A kalksburgi (bécsi) jezsuita intézetben, később a kalocsai jezsuita gimnáziumban tanult, ahol a híres csillagász, Fényi Gyula is tanította. 1896-ban a bécsi tudományegyetemen kémiából doktorált, 1900-ban orvosdoktori oklevelet szerzett.

1901-ben huszonnégy ágyas szemkórházat alapított Köpcsényben, amely bármelyik fővárosi klinikával felvette a versenyt: villanyvilágítással, távbeszélő-hálózattal, röntgennel rendelkezett, az ápolónői szolgálatot vincés nővérek látták el. A fiatal orvos 1902-től végzett szemműtéteket, a legszegényebbeket térítésmentesen gyógyította, ezért nemsokára az egész környékről tömegével érkeztek azok a betegek, akik egyébként minden orvosi ellátás nélkül maradtak volna. Szakmai érdeklődése a szem betegségei mellett a tüdőbetegségekre is kiterjedt: az ő nevéhez fűződik a tuberkulózis korai felismerését speciális bőrreakció kiváltásával segítő Pirquet-oltás magyarországi bevezetése.

Az első világháború idején a köpcsényi kórház vezetése mellett körorvosi feladatokat is ellátott, felesége pedig óvodát alapított hadiárva és szegény családok gyermekei számára. Kórházát ekkor egy új emelet felhúzásával 120 ágyásra bővítette, hogy minél több sebesült katonát tudjanak ellátni. Az összeomlás után nem kívánt Ausztriában praktizálni, köpcsényi

... a legszegényebbeket térítésmentesen gyógyította, ezért nemsokára az egész környékről tömegével érkeztek azok a betegek, akik egyébként minden orvosi ellátás nélkül maradtak volna.

kórházát harminc évre átadta az újonnan kialakított burgenlandi tartománynak. Az örökségként hozzákerült körmendi kórházban rendezkedett be, ahol elsősorban szintén szem-betegeket gyógyított. Az utókor ekkor kezdte el „a szegények hercegének” nevezni, mert szinte kizárólag csak szegényeket gyógyított. Birtokai jövedelmének kétharmadát gyógyításra fordította: a legszegényebb betegeket az ingyenes kezelésen túl még gyógyszerrel, szemüveggel is ellátta, sokszor az útiköltségüket is maga állta. Működése során a betegforgalom szinte minden évben elérte az 5000 főt, pályafutása során több mint 20.000 szemműtétet végzett. Utoljára 1929. november 7-én operált, kilenc szürkehályogot egymás után.

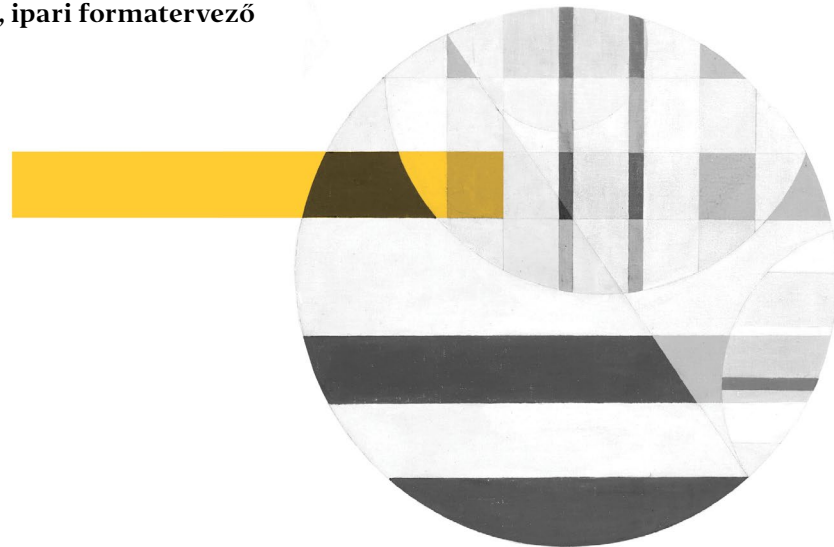
Bécsben hunyt el, az Alser-templomban ravatalozták fel, és a Batthyány család kriptájában helyezték örök nyugalomra. A bécsi egyházmegye 1944. augusztus 1-jén, a szombathelyi egyházmegye 1944. augusztus 30-án kezdeményezte boldoggá avatását; végül hosszas procedúra után, 2003. március 23-án a Vatikánban boldoggá avatták. Az 1992-ben alapított Batthyány-Strattmann László-díj az egészségügyi és szociális, valamint családvédelmi ellátás területén nyújtott kimagasló teljesítmény elismeréséül minden évben átadásra kerül.

Kozák Péter

Moholy-Nagy László

Bácsborsód, 1895. július 20. – Chicago, 1946. november 24.

Fotográfus, a kísérleti filmek úttörője,
konstruktivista festő, ipari formatervező

Bácsborsódon született, de 1905-től Szegeden élt családjával, ahol az Állami Főgimnáziumban Babits Mihály is tanította. Az első világháborúban tüzérségi megfigyelőként teljesített szolgálatot az orosz fronton, ahol több száz rajzban örökítette meg a frontélet minden napjait. 1919 végén elhagyta Magyarországot. Rövid bécsi tartózkodás után, 1920 elején érkezett Berlinbe, ahol – több magyar származású képzőművésszel együtt – kapcsolatba került a Sturm galéria körével, az év végén pedig Nemes-Lampérth Józseffel részt vett első berlini kiállításán a Gurlitt galériában.

Moholy-Nagy az expresszionizmustól indult, később az orosz avantgárd, majd berlini éveitől a konstruktivizmus felé fordult. Neve elsősorban a Bauhausban kifejtett tevékenysége miatt vált világszerte ismertté. A haladó szellemű iskolában Johannes Ittent váltotta, 1923-tól a Bauhaus fémműhelyének vezetője lett Weimarban, de érdeklődése (a színháztól a dizájnig) rendkívül széles spektrumon mozgott. 1925-ben

írta meg *Festészet, fényképészet, film* című kézikönyvét. Ekkoriban gyakran kísérletezett kamera nélkül létrehozott fényképek, ún. fotogramok készítésével. Mozgóképpel 1929-től foglalkozott behatóbban, első hosszabb filmje a *Marseille, régi kikötő* címet viseli. 1930-ban, a párizsi Werkbund kiállításon mutatta be *Fény-tér-modulátor* című kinetikus művét, amelyről *Fekete-fehér-szürke árnyjáték* címmel kísérleti film is készült.

Moholy-Nagy időben felismerte, hogy Németországban a politikai helyzet változása nyomán a szabad művészeti tevékenység is veszélybe került, ezért a nemzetiszocialista hatalomátvétel után, 1934-ben elhagyta Berlint. Először Amszterdamban dolgozott tipográfusként, majd 1935 és 1937 között Nagy-Britanniában élt. A második világháború kitörése előtt Chicagóba költözött, ahol Walter Gropius megbízásából a rövid életű New Bauhaus igazgatója lett. Ennek megszűnése után School of Design néven alapított iskolát. Halála előtt – a korszellem

Moholy-Nagy művészetfelfogásának újszerűségével, kísérletezésre való hajlandóságával jóval megelőzte korát, s mindezekhez ráadásul mértéktelen munkabírási és szociális érzékenység is társult.

jegyében – a biomorfikus absztrakt alkotásokhoz tért vissza. Chicagóban hunyt el 1946-ban. A következő évben a Guggenheim Múzeum emlékkiállítást rendezett életművéből. *Vision in Motion* (Látás Mozgásban) című művészetelméleti munkája szintén ekkor jelent meg.

Moholy-Nagy művészetfelfogásának újszerűségével, kísérletezésre való hajlandóságával jóval megelőzte korát, és mindezekhez ráadásul mértéktelen munkabírási és szociális érzékenység is társult. Kiváló szervező és kapcsolatépítő képességét leszármazottai is örökölték: lánya, Hattula a zürichi egyetemen tanított antropológiát; unokája, Daniel Hug a michigani Moholy-Nagy Alapítvány és a kölni művészeti vásár igazgatója.

Az 1922-ben készített *EM I Telephonbild* című kép a Sotheby's egyik 2016-ban rendezett aukcióján 6.087.500 dollárért cserélt gazdát, ezzel a Magyarországon született művészeketől származó alkotások legdrágábbika lett. A Magyar Iparművészeti Egyetem 2006 óta viseli Moholy-Nagy nevét.

Sípos László

Veres Péter

Balmazújváros, 1897. január 6. – Budapest, 1970. április 16.
Író, politikus

Egy cselédlány házasságon kívüli gyermekeként született, élete első éveit a hortobágyi pusztán töltötte. Négy elemi végzettségű, műveltségét autodidakta módon, olvasással szerezte. A nehéz paraszti munkát otthagya 1913-ban vasúti pályamunkás lett. 1917-ben hívták be katonának, az olasz fronton szolgált. A Tanácsköztársaság idején részt vett a balmazújvárosi direktórium munkájában, majd román fogságba esett. Gyermekek- és ifjúkorának élményanyagát *Számadás* (1937) című önéletrajzában dolgozta fel, amely a népi-paraszti emlékezet egyik első kiemelkedő értékű darabja.

Az 1920-as években belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, ám a földreform fontosságáról vallott véleménye miatt fokozatosan háttérbe szorult. Első írása olvasói levélként jelent meg a *Századunk* hasábjain 1928-ban, ettől kezdve folyamatosan publikált, politikai cikkeket és novellákat, kisregényeket is írt. 1936-ban jelent meg a tiszántúli szegény-parasztság életéről, mentalitásáról remek áttekintést adó *Az Alföld parasztsága* című írása, a népi szociográfiák egyik első alkotása. 1937-től részt vett a Márciusi Front, majd a Nemzeti Parasztpárt tevékenységében. A szociáldemokráciától fokozatosan a népi mozgalomhoz közeledett, eszmei fordulatáról *Szocializmus, nacionalizmus* című írása árulkodik (1939). Ebben az időszakban jelent meg a haza témakörével foglalkozó magyar lírához tartozó szokatlan és szép szabadverse, az *Én nem mehetek el innen*. Az 1940-es évek elején kereste a helyét a népi mozgalmon belül, a radikális jobboldal felé is tájékozódott, emiatt Illyés Gyula is bírálta magatartását. 1941-ben látott napvilágot a paraszti királytükörként is olvasható, közéleti és magánéleti témákat feldolgozó könyve, a *Mit ér az ember, ha magyar?*

A népi mozgalom 1943-as szárszói kongresszusán már közepre próbált helyezkedni Németh László és Erdei Ferenc

hívei között. 1945-ben a Nemzeti Parasztpárt elnökévé választották. 1947-ben honvédelmi miniszterré nevezték ki, de egyre súlytalanabbá vált a kormányon belül. 1948-ban látott napvilágot vitairata, a *Paraszti jövő* töredékes formában, amelyben állást foglalt a Rákosi Mátyás által képviselt kolhozosítási törekvésekkel szemben. Emiatt hamarosan kiszorult a politikai életből, viszont íróként kétszer is Kossuth-díjat kapott (1950, 1952), és a nyilvánosság szintjén támogatta a kommunista hatalmat.

A paraszti társadalmat ért megpróbáltatások Veresnél is írói-emberi lelkiismeret-furdalást hoztak, s Nagy Imre miniszterelnöksége idején született kisregényei (*Laci*, 1953; *Almáskert*, 1954) a fennálló hatalom allegorikus kritikáját nyújtották. 1954-től a Magyar Írók Szövetségének elnöke volt, s e minőségében mondott beszédet 1956. október 23-án a Bem-szobornál a tüntetés résztvevői előtt. 1957-ben jelent meg *Három nemzedék* című paraszti trilógiájának záró kötete. A Kádár-korszakban számos közéleti kérdésben megszólalt, az 1960-as évek népi áramlatának igen sok tagja tisztelettel tekintett rá.

Papp István

*A paraszti társadalmat ért megpróbáltatások Veresnél is írói-emberi lelkiismeret-furdalást hoztak, s Nagy Imre miniszterelnöksége idején született kisregényei (**Laci**, 1953; **Almáskert**, 1954) a fennálló hatalom allegorikus kritikáját nyújtották.*

Fekete István

Gölle, 1900. január 25. – Budapest, 1970. június 23.

Író

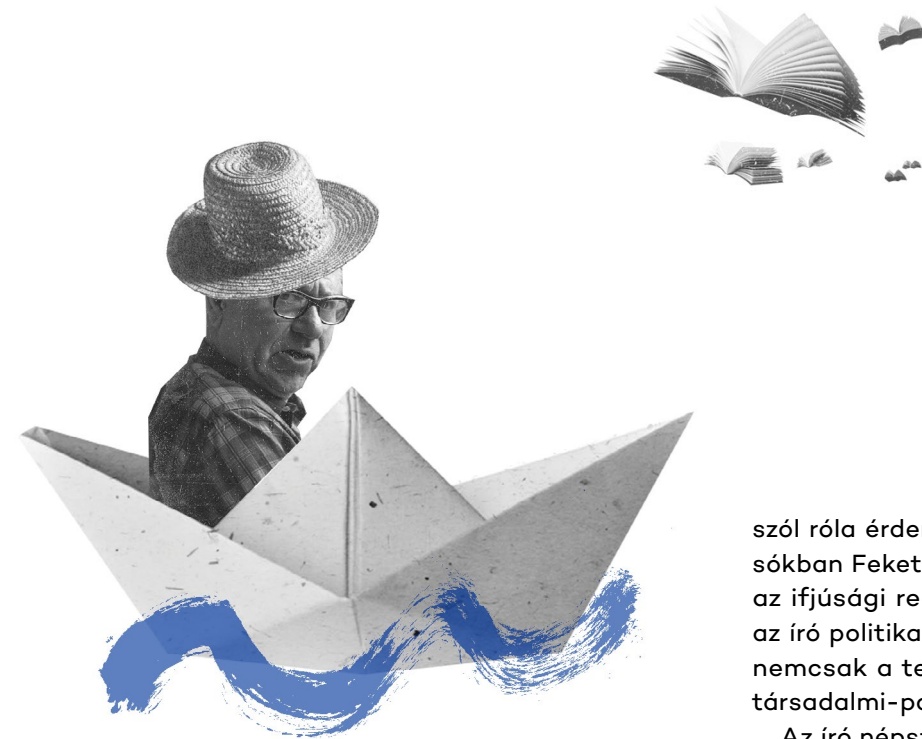
*Az író népszerűségére jellemző, hogy a **Tüskevár** már a szerző életében kötelező olvasmány lett az általános iskolákban.*

Százhusz éve született és ötven éve halt meg Fekete István, minden idők egyik legolvasottabb magyar írója. Még iskolába járt, amikor önként jelentkezett katonának az első világháborúba. 1918 tavaszán hadiéretségig tett, ezt követően 1919-ig káplárként szolgált. 1926-ban mezőgazdászként végzett a Gazdasági Akadémián, majd másfél évtizedig gazdatisztként dolgozott. Közben megjelentek első írásai. Először a vadászattal kapcsolatos cikkei, novellái, majd 1937-ben első regénye, *A koppányi aga testamentuma*, 1939-ben pedig a saját korában roppant népszerű *Zsellérek*. (Mindkét művével regény pályázatot nyert.) Ezek után az egyik legolvasottabb író lett; elbeszéléseket (*Öreg utakon*, *Egy szem kukorica*), regényeket (*Hajnal Badányban*, *Emberek között*, *Gyeplő nélkül*), színdarabokat és filmforgatókönyveket is írt.

A Herczeg Ferenc vezette *Új Idők* köré csoportosuló írók tagja volt, emiatt az 1948-as politikai változás után hét évig nem jelenhettek meg művei. 1955-től jelentkezhetett újra: ekkor adták ki *Kele* című regényét, amivel Fekete egyszerre az egyik legnépszerűbb ifjúsági író lett.

Állatregényeiben (*Vuk*, *Csí*, *Kele*, *Lutra*, *Bogáncs*, *Hú*) újra kamatoztatni tudta mezőgazdász végzettségét és vadászati ismereteit. Ugyancsak a természetben játszódik legismertebb alkotása, a *Tüskevár* (1957) és folytatása, a *Téli berek* (1959). Regényei mellett írt mezőgazdász tankönyvet (*Halászat*, 1955), szakmunkát a szarvasi arborétumról (*Pepi-kert*, 1960) és életrajzot (*Kittenberger Kálmán élete*, 1952). *Ballagó idő* címmel megírta önéletrajzi regényét is, amelynek megjelenését azonban már nem élte meg. Szándékával ellentétben azonban nem Budapesten, hanem szülőhelyén nyugszik: a Farkasréti temetőben található sírt 2004-ben exhumálták, majd az író, feleségét és utolsó kutyájukat Göllén temették el újra.

Irodalmi újrafedezése Sánta Gábor (1967–2016) szegedi irodalomtörténész érdeme, aki életének és munkásságának utolsó két évtizedét Fekete István életrajza és életműve kutatásának szentelte. Az alapkérdés az volt: ha van egy író, akinek nevét mindenki ismeri, és mindenki olvasott tőle legalább egy könyvet, akkor az irodalomtörténet-írás miért nem

szól róla érdemben. Ekkor tudatosult az olvasókban Fekete első, „polgári” írói korszaka és az ifjúsági regények dekódolási lehetősége: az író politikai utalásokat rejtett el bennük, s nemcsak a természetről szólnak, de egyben társadalmi-politikai parabolák is.

Az író népszerűségére jellemző, hogy a *Tüskevár* már a szerző életében kötelező olvasmány lett az általános iskolákban, a belőle készült tévéfilmsorozaton (1966, rendező: Fejér Tamás) generációk nőttek fel, akárcsak a *Vuk*-ból készült rajzfilmen (1981, rendező: Dargay Attila). Mára jelentős kultusz szövődött az író alakja köré, a megcáfolt legendák is makacsul tartják magukat a rajongók körében (például, hogy az ÁVO kiverte Fekete szemét), dedikált könyvei, kéziratái pedig az utóbbi években az árverések biztos sikerei.

Biró-Balogh Tamás

Béres József

Záhony, 1920. február 7. – Budapest, 2006. március 26.

Mezőgazdasági mérnök, az immunrendszer és a nyomelemek kutatója

Úgy vélte, hogy a szervezet érzékeny belső egyensúlyát nem szabad felborítani: a nyomelemeket együttesen, komplex módon és megfelelő mennyiségben kell alkalmazni.

A kecskeméti kertmunkásképző iskola befejezése után a kassai gimnáziumban kezdte meg középiskolai tanulmányait. 1943-ban behívták frontszolgálatra, 1945-ben bénult bal karral és vállal tért haza. Két évig hadigondozott volt, majd 28 évesen érettségi vizsgát tett. 1954-ben a kisvárdai mezőgazdasági gépállomás laboratóriumának vezetője lett, 1965-ben a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen mezőgazdasági mérnöki oklevelet szerzett.

A neves növénynevelő Teichmann Vilmos hívására 1964-ben a Nyírségi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet kisvárdai telepére került, ahol elsősorban burgonyaneveléssel és a burgonyanövény romlásával kapcsolatos fizikai tényezőkkel foglalkozott (ebből a témából védte meg doktori értekezését is 1968-ban). Kutatásai közben arra a meglepő következtetésre jutott, hogy a burgonyabetegségek hasonlóak az emberi immunrendszer betegségeihez. Béres József kutatómódszere teljesen újszerű volt. Nem a genetikai tényezőkből vagy a szervi elváltozásokból indult ki, hanem abból, hogy milyen nélkülözhetetlen tényezők hiányoznak ahhoz, hogy az immunrendszer megfelelő választ tudjon adni az őt ért támadásokra. Sikertelenül meghatározta azoknak a nyomelemeknek a körét, amelyek szerepet játszanak a szervezet normális anyagcsere-folyamatainak és jól működő immunrendszerének fenntartásában. Felfedezte, hogy helytelen az a bevett módszer, hogy betegségeket – egy-két nyomelem hiányával értelmezve –

az adott elem egymagában, sokszor túlzásokba vitt adagolásával kezelnek. Úgy vélte, hogy a szervezet érzékeny belső egyensúlyát nem szabad felborítani: a nyomelemeket együttesen, komplex módon és megfelelő mennyiségben kell alkalmazni.

1972-ben készítette el nyomelemeket tartalmazó, immunrendszert erősítő cseppjét, amelyvel először agydaganatban szenvedő húgát gyógyította meg. A szenzációs eset után sorra keresték fel a rákbetegek, ám az orvostársadalom több sikeres gyógyulás ellenére is kételkedve fogadta eredményeit. 1975-ben kuruzslás vádjával bűnvádi eljárás alá került. A meghurcolt kutató mellett kiállt – többek között – Illyés Gyula, Nagy László, Ratkó József, a filmrendező Kósa Ferenc, valamint Pozsgay Imre.

1976 márciusában megszüntették ugyan a bűnvádi eljárást, mégis újabb négy év kellett ahhoz, hogy az immunerősítő Béres Cseppet szabadalomként bejegyezhesék (176202-es lajstromszámmal). A hatalommal való viszo-

nyában csak az 1986-os csernobili atomerőmű-baleset hozott változást, amikor szovjet kérésre ötezer üveg Béres Cseppet szállítottak a Szovjetunióba. Hatszáz sugárfertőzött betegnél tapasztaltak jelentős javulást. A Béres Csepp 2000 óta hivatalosan is gyógyszer, amely az immunrendszer működésének, a szervezet ellenálló képességének támogatására ajánlott, valamint kiegészítő terápiaként tumoros betegségben szenvedők általános állapotának, közérzetének javítására javallott.

Béres József a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (1997), a Magyar Örökség díj (2000) és a Széchenyi-díj (2002) kitüntetettje. Film, színdarab, szépirodalmi mű is készült róla. Nevét gyógyszergyár is őrzi.

Kozák Péter

Zenthe Ferenc

eredeti nevén Rameshofer Ferenc

Salgóháza, 1920. április 24. – Budapest, 2006. július 30.
Színész

Szinte mindenben különbözött az őt megelőző művészgeneráció drámai hőseitől: nem volt szálfatermetű, hangja nem ívelt át több regisztert, mégis hitelesen, manírok nélkül, eszköztelenül formálta meg szerepeit.

Erdőmérnöknek, majd közgazdásznak készült. Közgazdaság-tudományi tanulmányait félbeszakítva 1941-ben a Színművészeti Akadémiára iratkozott be, de 1942-ben, másodéves korában behívták katonának. A második világháború után már nem folytatta tanulmányait, a Pécsi Nemzeti Színházhoz szerződött (1945–1948). A győri Kisfaludy Színház (1948–1949), majd a debreceni Csokonai Színház (1949–1952) után 1952-ben a budapesti Madách Színház művésze lett.

Népszerűségét elsősorban az 1950-es évek filmjeinek köszönhette; játszott a *Rákóczi hadnagya* (1953); a *2x2 néha 5* (1954) és a *Mese a 12 találatról* (1956) című alkotásokban. Zenthe Ferenc szinte mindenben különbözött az őt megelőző művészgeneráció drámai hőseitől: nem volt szálfatermetű, hangja nem ívelt át több regisztert, mégis hitelesen, manírok nélkül, eszköztelenül formálta meg szerepeit. Jellemei – akárcsak a népmesékben a legkisebb fiú – minden helyzetben feltalálták

magukat, s igazságot szolgáltatottak. Gyakran kapott munkát a rádióban és a televízióban is. Fontos feladattal bízták meg az 1959-ben indult *A Szabó család* című rádiós sorozatban: kezdetben Balla Tibort, később Kárpáthy Zoltánt alakította. Ő játszotta a Magyar Televízió első filmsorozatának, *A Tenkes kapitányának* címszerepét 1963–1964-ben, majd 1987-től 1999-ig a *Szomszédok* című „teleregény” egyik főszerepét.

Zenthe Ferenc a színpadon is bizonyította jellemábrázoló tehetségét. 1966-ban emlékezetes alakítást nyújtott Zubolyként William Shakespeare *Szentivánéji álom* című vígjátékában. Tamási Áron több drámájában kapott fontos feladatot. Az *Énekes madár* című darab 1973-as premierje után Pór Anna a *Színház* című lapban kiemelte, hogy „Zenthe elemében van; győzi lendülettel, tréfával, énekkel, táncokkal Bakk Lukács erőteljes egyéniségét.”

Egyik legemlékezetesebb szerepét – látszólag Márkus László fergeteges alakításának

árnyékában – Molnár Ferenc *Játék a kastélyban* című vígjátékában játszotta. Gál figuráját szelíden, szerény sértettséggel, szolgálatra készen formálta meg. Csak kevés kritikus vette észre, hogy nélküle a színjáték nem arathatott volna átütő, évekig tartó sikert.

Életművét Gyöngyössy Imre és Kabay Barna *Jób lázadása* című filmjének címszerepe koronázta meg (1983). Igaza van Tarján Tamásnak, aki azt írta 1984-ben a *Jelenkorban*, hogy Jób bácsi szerepe nélkül Zenthe a magyar filmtörténetben örökre a Tenkes kapitánya maradt volna: „Zenthe a színpadon vérbeli realista, humorral megáldott komédiás – most van megújuló energiája ahhoz, hogy jelképes sorsot, jelképes személyt teremtsen.”

Zenthe Ferenc művészi pályáját számos elismeréssel jutalmazták: 1954-ben és 1968-ban Jászai Mari-díjat, 1975-ben Erdemes Művész, 1989-ben Kiváló Művész kitüntetést, 1997-ben Kossuth-díjat vehetett át. 1998-ban örökös taggá választották a Halhatatlanok Társulatában. 2005-ben a Nemzet Színésze lett és életműdíjat kapott a 36. Magyar Filmszemle megnyitóján.

Gajdó Tamás

Kárpáti Rudolf

eredeti nevén Klein Rudolf

Budapest, 1920. július 17. – Budapest, 1999. február 1.

**Hatszoros olimpiai és hétszeres
világbajnok kardvívó, katonatiszt**

A szegény budai családból származó ifjú középiskolai tanulóival párhuzamosan, 1932-től 1937-ig a Nemzeti Zenede hallgatója is volt. 1942-ben a Zeneakadémia hegedű szakán végzett, ezt követően pedig a Pázmány Péter Tudományegyetemen zenetörténetet hallgatott. 1950-ig a Magyar Általános Hitelbank tisztviselője volt, majd 1986-ig a Magyar Néphadsereg Központi Tiszti Házában dolgozott, 1961 és 1986 között művészeti vezetőként. Honvédezredesként vonult nyugdíjba, majd 1990-ben vezérőrnaggyá léptették elő.

A visszaemlékezések szerint tizennyolc évesen egy véletlennek köszönhetően ismerkedett meg a vívással. A sportkörbe indult tornázni, és a helyszínen tudta meg, hogy a torna helyett házi kardvívóversenyt tartanak. Némi győzködés után benevezett a versenyre, amit aztán meg is nyert. Kiderült, hogy jó a tempóérzéke, kellően dinamikus a mozgása és jók a reflexei. Így került el Italo Santelli híres vívótermébe, ahol az olasz mester egy év alatt továbbfejlesztette kitűnő adottságait. És bár jól úszott és kiemelkedő eredményei voltak atlétikában, végleg a vívás mellett döntött. Emiatt volt kénytelen lemondani a hegedülésről is, amelyhez lazaság szükséges, viszont a vívástól megkeményedtek az izmai. Emiatt fordult a zenetörténet felé.

1938-ban a Budapesti (Budai) Tornaegylet (BBTE) versenyzője lett. A BBTE feloszlata után 1945-ben a Vasasban folytatta a vívást, majd 1950-től egészen visszavonulásáig a Budapesti Honvéd tagja volt. A kitűnő hazai versenytársakkal való rengeteg gyakorlással tökéletesre csiszolta technikáját, és hosszú időn át elképzelhetetlen volt nélküle bármely világverseny dobogója. Gerevich Aladárral és Kovács Pállal ők voltak „a három muskétás”, a legendás hármas, amely világhírűvé tette a magyar kardvívást. Csapatban négyszer, egyéniben két alkalommal állhatott az olimpiai dobogó legfelső fokára. Mesterei Balogh Béla és Somos Béla voltak.

A sportkörbe indult tornázni, és a helyszínen tudta meg, hogy a torna helyett házi kardvívóversenyt tartanak.

Világbajnokságokon hét arany-, három ezüst- és két bronzérmét nyert. 1947-től 1961-ig volt válogatott. 1959-ben és 1960-ban az Év Sportolójának választották. A kard mellett tőr és párbajtőr szakágban is vívott.

Aktív versenyzői pályafutása befejeztével komoly szerepet vállalt a magyar vívósport irányításában. A Magyar Vívó Szövetség elnökségének 1961-től harminc éven át volt tagja. 1977-ben a Budapesti Vívó Szövetség elnöke, 1990-ben pedig első klubja, a BBTE tiszteletbeli elnöke lett. A Nemzetközi Vívó Szövetség kardbizottságának elnöke és bíróbizottságának tagja volt. 1990-ben a NOB Olimpiai Érdemrenddel tüntették ki, 1991-ben megválasztották a Halhatatlanok Klubjának első elnökévé. 1994-ben MOB-érdemrendet, 1998-ban Magyar Örökség díjat kapott. *Karddal a világ körül* címmel írta meg sportélményeit (1965), *Muzsika* című kötete 1962-ben jelent meg.

Szabó Lajos

Somlyó György

Balatonboglár, 1920. november 28. – Budapest, 2006. május 8.

Költő, író, esszéista, műfordító

Somlyó Zoltán költő fiaként nagyon korán kezdett verseket írni, első verseskötete már 19 éves korában megjelent. Érettségi után a numerus clausus miatt nem járhatott egyetemre, a háborút követően viszont egy kétéves írói ösztöndíj segítségével a párizsi Sorbonne hallgatója volt. Ez a külföldi tartózkodás a későbbiekben alapvető befolyást gyakorolt pályájának alakulására.

Kezdetben Babits és Szabó Lőrinc klasszicizáló modernitása hatott rá legnagyobb erővel, utóbb egy rövid sematikus korszakot követően költészete a kortárs európai modernitás formabontóbb útjaira tért. Mindvégig meghatározó maradt számára az európai, sőt az azon kívüli évezredek költői hagyomány költészeti aktualitása, de ennek anyagát mind tartalmi, mind formai tekintetben egyre öntörvényűbb módon kezelte. Sajátos költői formanyelve és intellektuális érzékenysége átfogta az irodalmi műfajok szinte teljes tartományát. Korának egyik legkiválóbb és legtermékenyebb műfordítója volt, verseskötetein túl írt regényeket, tanulmányok hosszú sorát irodalomról, fordításelméletről és a társművészetek legkülönbözőbb irányzatairól, monográfiát a modern költészetről.

Életművének legjellemzőbb sajátossága, hogy e szerteágazó tevékenység egyes ágait – ráadásul a filozófiára és a modern természettudományokra is kiterjedő lankadatlan érdeklődéssel kiegészítve – nem egymástól elszigetelt, a saját területükre korlátozódó tevékenységeknek látta, hanem az emberi szellem, a megismerés és alkotás földrajzi tereken, történeti korokon és diszciplináris

határokon átívelő egységes működésének. Műveiben tartalmilag és sokszor a formák közvetítésével is előszeretettel fordul az egyetemes kultúra remekeihez, de általuk mindig az foglalkoztatja, miképpen szövődik bele a mi életünk ebbe a közös folytonosságba, vagy épp fordítva, hogy ezek a remekművek valójában mennyire hasonló módon mindennapi körülmények között születtek, mint amilyenekkel mi bajlódunk életünk során.

Költői életművében a legnagyobb hatást talán a *Mesék a mese ellen* sorozat darabjai tették, radikálisan modern keretek között újraértelmezve mese és modern élet viszonyát, utóbb pedig a *Részletek egy megírhatatlan versesregényből* ciklus, valamint utolsó évtizedeinek keserűen frivol posztmodern darabjai. Regényei közül különösen kiemelkedik az *Árnyjáték*, amely egy drámai élmény hatására addig hallatlan intimitással vizsgálja felül, mennyire kibogozhatatlanul szövődnek egybe az élet és a halál elemei létünk határmezsgyéin. Esszéirői működésének pedig bizonyosan *Philoktétész sebe* című könyve a koronája, amely a mesterség felől tekintve, addig ismeretlen szempontok mentén tárgyalja a magyar és a világirodalom teljességgel egyenrangú kölcsönhatásában a modern költészetet. Műfordítói pályájának számtalan felfedezése közül is külön figyelmet érdemel néhány kivételes jelentőségű 20. századi költő szinte első bemutatása magyar nyelven, köztük Konsztantinosz Kavafisz, Fernando Pessoa vagy Octavio Paz.

Somlyó Bálint

Sajátos költői formanyelve és intellektuális érzékenysége átfogta az irodalmi műfajok szinte teljes tartományát.

Esztergomi Boldog Özséb

Esztergom, 1200 k. – Szentkereszt, 1270. január 20.
A pálos rend megszervezője

*... az erdő mélyén apró lángok tartottak egymás felé,
hogy végül egy tüzes nyalámban egyesüljenek.
Létrejött a pálos rend.*

Gyöngyösi Gergely pálos általános perjel 16. századi rendtörténeti művében vetette meg az alapját annak a hagyománynak, hogy Özséb esztergomi kanonok, javadalmáról lemondva, a Pilisben élő remetek példáját követte, majd a tatárjárás után engesztelésül megszervezte a Magyar Királyságban többfelé szétszórta élő remetek közösségeit. A remetek összefogását egy Özsébnak tulajdonított látomással érzékelteti a barokk kori legenda: az erdő mélyén apró lángok tartottak egymás felé, hogy végül egy tüzes nyalámban egyesüljenek. Létrejött a pálos rend. Gyökerei az 1250 körül alapított pilisi szentkereszt kolostorban keresendők, emiatt nevezték őket sokáig a Szent Kereszt remetéinek.

Özséb esztergomi ifjúsága is mintegy előkészületként értékelhető: komolyan vette tanulmányait, a magányt kedvelte, és miután pappá szentelték, példamutatóan imádságos életet élt. Ez tette őt alkalmassá arra, hogy társai vezetőként tekintsenek rá. Írástudó ember lévén liturgikus és egyházi műveket is másolt. A böjt és az engesztelés lett az új remeterend fő jellemzője, égi pártfogója Első Remete Szent Pál lett.

Sarbak Gábor

IV. Béla

1206. november 29. – Nyulak szigete, 1270. május 3.
Magyar király

*... erős királynak tartották,
aki hatalmával nem élt
vissza, és birodalmában
a tisztesség uralkodott.*

II. András magyar király (1205–1235) fiaként került a trónra 1235-ben. Szakítva apja belpolitikájával kísérletet tett az örökadományok visszavételére. Az országot csaknem teljesen elpusztító tatárjárás (1241–1242) után újjászervezte a magyar államot, és felhagyott a királyi birtokok visszaszerzésével. Nevéhez köthető a magyar vár- és városhálózat kiépítésének elindítása. Ez lett hosszú uralkodásának a mai napig érezhető, legfontosabb eredménye.

A Nyulak szigetén (ma: Margit-sziget) halt meg, nem messze a Domonkos-rendi apáca-kolostortól, ahol leánya, Margit is szolgált. Az Árpád-házi uralkodók közül ő foglalta el legtovább az ország trónját. Egy évvel korábban

elhunyt fiához, Béla herceghez hasonlóan őt is a ferencesek esztergomi templomában temették el, ahogyan feleségét, Laszkarisz Mária-t (1206 k.–1270) is, aki néhány hónappal férje halála után halt meg. A rendház helyét nem ismerjük, ellenben az egykori szentélyben található vörösmárványból faragott síremléken olvasható szöveget a *Képes Krónika* megőrizte. Ebben külön kiemelik, hogy erős királynak tartották, aki hatalmával nem élt vissza, és birodalmában a tisztesség uralkodott. Fia, V. István (1270–1272) követte a trónon.

E. Kovács Péter

Árpád-házi Szent Margit

Klissza, ma: Klis, Horvátország, 1240. január 27. – Nyulak szigete, 1270. január 18.
Domonkos-rendi apáca

Árpád-házi Szent Margit sorsát már születésének körülményei eldöntötték. 1240. január 27-én, Klisszában született, amikor szülei, IV. Béla és Laszkarisz Mária a tatárok elől rejtőzködve Dalmáciában kerestek menedéket, s lányukat a megmenekülés reményében Isten szolgálatára ajánlották fel.

Háromévesen a veszprémi Domonkos-rendi apácákhoz került, majd a Nyulak szigeti (ma: Margit-sziget) kolostorba helyezték át. Itt tett örökfogadalmat 1254-ben, és ennek szellemében visszautasította II. Ottokár cseh király (1253–1278) házassági ajánlatát. A hagyomány szerint napjait munkával, éjszakáit imádsággal töltötte. Úgy tartja a legenda, hogy jövőmondó képességgel rendelkezett, és ezzel a különleges adottságával apját is segítette. 1270. január 18-án halt meg a Nyulak szigetén, és még ebben az évben szülei is elhunytak.

Kanonizációs eljárása 1276-ban félbeszakadt, végül 1943-ban avatta szentté XII. Piusz pápa. Kultusza már a 14–15. században elterjedt, nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is, elsősorban Itáliában.

E. Kovács Péter

A hagyomány szerint napjait munkával, éjszakáit imádsággal töltötte.

I. (Nagy) Lajos elfoglalja a lengyel trónt

Krakkó, 1370. november 17.

A Piast- és az Anjou-ház között 1339-ben megkötött örökösödési szerződés értelmében I. (Nagy) Lajos (1326–1382) nagybátyja, III. Kázmér lengyel uralkodó (1310–1370) halála után (november 5.) a negyvennégy éves magyar királynak ajánlották fel a vadászbaleset következtében meghalt rokon trónját. A rendek képviselői Új-Szandecben várták, innét kísérték Krakkóba, ahol november 17-én került sor a koronázásra. Ezután embereivel Nagy-Lengyelország fővárosába, Gnieznóba vonult, majd kis idő múlva visszatért Magyarországra.

Új címe szerint Magyar- és Lengyelország királya lett; a két országot a közös uralkodó személye kötötte össze, azaz perszónálunióban álltak egymással. I. (Nagy) Lajos élete végéig a magyar trónt tekintette fontosabbnak, kevés időt töltött Lengyelországban, életének hátralévő 12 éve alatt csak háromszor utazott oda. Az ország élére először édesanyját, Erzsébetet állíttatta, majd 1377-ben egyik rokonára, Opelni Lászlóra bízta a kormányzást. A történelmi emlékezetben mindez úgy maradt fent, hogy I. (Nagy) Lajos gyakorlatilag nem uralkodott Lengyelországban. Ez nem igaz, hiszen kormányzóin keresztül érvényesíteni tudta királyi jogait. Legfiatalabb lánya, Anjou Hedvig (Jadwiga Andegaweńska) követte a trónon 1384-ben.

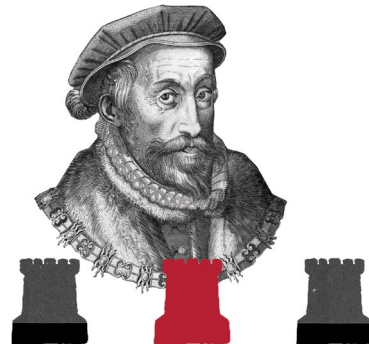
E. Kovács Péter

Magyar- és Lengyelország királya lett; a két országot a közös uralkodó személye kötötte össze, azaz perszónálunióban álltak egymással.

A speyeri szerződés I. Miksa magyar király és II. János választott magyar király között

1570–1571

A speyeri szerződés az Erdélyi Fejedelemséget létrehozó nagy horderejű megállapodás Szapolyai II. János Zsigmond választott és Habsburg I. Miksa megkoronázott magyar király között. A sokéves tárgyalássorozat követően a két országrész és azok uralkodói közötti közjogi viszonyt rögzítő szerződést II. János 1570 decemberében, I. Miksa 1571 márciusában ratifikálta.

A speyeri szerződés, a váradi békéhez (1538) hasonlóan, elviekben megtartotta Magyarország egységét, és kilátásba helyezte az országrészek Habsburg-kézen történő egyesítését arra az esetre, ha II. János fiúörökös nélkül hunyna el. A megegyezésben II. János lemondott a választott király címéről, és helyébe fölvette az Erdély és Magyarország hozzákapcsolt részeinek (Partium) fejedelme címet. A szerződésben a fejedelem elismerte, hogy országa a magyar Szent Korona elválaszthatatlan tagja marad. A felek megállapodtak, hogy a fejedelemséghez kapcsolják a Magyar Királyság Bihar, Közép-Szolnok, Máramaros és Kraszna vármegyéit.

Oborni Teréz

A speyeri szerződés, a váradi békéhez (1538) hasonlóan, elviekben megtartotta Magyarországot egységét, és kilátásba helyezte az országrészek Habsburg-kézen történő egyesítését arra az esetre, ha II. János fiúörökös nélkül hunyna el.

Johannes Amos Comenius

Nivnice, ma: Csehország, 1592. március 28. – Amszterdam, 1670. november 15.
Író, gondolkodó, pedagógus

Filozófiai és pedagógiai nézeteiben az ismeretszerzés és a tudásban való előrehaladás hatékony eljárásait kereste.

A Cseh Testvériség vallási és kulturális mozgalom támogatásával járt Németország kálvinista egyetemére (Herborn, Heidelberg). Hazatérve iskolai rektor, majd gyülekezeti lelkész lett. A fehérhegyi csata (1620) után a Habsburg-kormányzat csakis a katolikus vallást tűrte meg, ezért hazája elhagyására kényszerült. A lengyelországi Lesznóba költözött, ahol megírta egyik legfontosabb pedagógiai művét (*Didactica Magna*). Az 1640-es évek végén a Cseh Testvérek emigráns gyülekezeteinek püspöke lett. Igyekezett Csehország felszabadításának ügye mellé állítani Oliver Cromwellt, X. Károly svéd királyt és II. Rákóczi György erdélyi fejedelmet.

Filozófiai és pedagógiai nézeteiben az ismeretszerzés és a tudásban való előrehaladás hatékony eljárásait kereste. A nyelvi és a tárgyi ismeretek együttes átadását célzó tankönyvei számos kiadást értek meg Erdélyben és Magyarországon. 1650–1654 között Sárospatakon tanított. Itt jelentette meg egyik legnagyobb hatású, új szemléltető eszközöket felhasználó tankönyvének próbanyomatát (*Orbis pictus*). Utolsó éveit a vallási sokszínűséget toleráló Amszterdamban töltötte.

Papp Ingrid

Bethlen Gábor királyválasztása

Besztercebánya, 1620. augusztus 25.

A fejedelem hadi sikerei csúcsán, 1620 augusztusában II. Ferdinánddal együtt Besztercebányára hívott össze országgyűlést, azt remélve, hogy megállapodás születhet közöttük.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619 őszén, a protestáns európai országok oldalán bekapcsolódva a harmincéves háborúba, fegyveres támadást indított II. Habsburg Ferdinánd magyar király ellen. A hadjárat kezdetén a királysági főurak jelentős része támogatta Bethlen céljait, olyannyira, hogy 1620. január 8-án Magyarország fejedelmévé választották.

A fejedelem hadi sikerei csúcsán, 1620 augusztusában II. Ferdinánddal együtt Besztercebányára hívott össze országgyűlést, azt remélve, hogy megállapodás születhet közöttük. Mivel azonban a rendek meglepetésére az országgyűlésen II. Oszmán szultán követei is jelen voltak, sőt midőn erdélyi részről Péchy Simon kancellár arra buzdította a jelenlévőket, hogy az Erdélyi Fejedelemséghez hasonlóan adják az országot oszmán-török oltalom alá, II. Ferdinánd követei és hívei azonnal távoztak. Az országgyűlés ezt követően, augusztus 25-én közfelkiáltással királyválasztotta Bethlen Gábort, aki azonban sem ekkor, sem később nem koronáztatta meg magát.

Oborni Teréz

Pálóczi Horváth Ádám

Kömlőd, 1760. május 11. – Petrikeresztúr, 1820. január 28.
Költő, író, mérnök, jogász

A Debreceni Református Kollégium elhagyása után földmérőként és jogászként dolgozott. Az 1780-as évektől Kazinczy Ferenc, Sárközy István és Nagyváthy János barátja volt; az elsők közt ismerte fel az ifjú Csokonai Vitéz Mihály tehetségét. 1789-ben a pesti, majd a zalaegerszegi szabadkőműves páholy tagja lett. Országos hírnevét korai versesköteteivel (*Holmi*, 1788–1792), a *Hunniás* című eposszal (1787) és névtelenül kiadott regényével (*Felfedezett titok*, 1792) vívta ki. Írt csillagászati tankölteleményt, röpiratot a nők jogairól, színműveket, szabadkőműves életrajzi lexikont, elbeszélő költeményt (*Rudolphias*, 1817), allegorikus regényt és magyar őstörténeti kézikönyvet is.

Élete második felében Balatonfüreden és Szántódon, majd Nagybjomban és Petrikeresztúron élt, fokozatosan elszigetelődve az irodalmi élettől, de saját irodalmi-régiséggyűjtő programjához híven. Fő művei kéziratban maradtak: az *Ötödfélszáz énekek* (1813) című közköltészeti antológia, saját dalainak tervezett kiadása (*Magyar Árion*, 1813–1814), közmondásgyűjteménye (1819) is jelentős. Részt vett a Dunántúli Református Egyházkerület vezetésében, Zala vármegye közéletében és a keszthelyi Helikoni Ünnepeken is.

Csörsz Rumen István

*Írt csillagászati tankölteleményt, röpiratot a nők jogairól, színműveket, szabadkőműves életrajzi lexikont, elbeszélő költeményt (**Rudolphias**, 1817), allegorikus regényt és magyar őstörténeti kézikönyvet is.*

Lavotta János

izsépfalvi és kevelházi

Pusztafödemes, 1764. július 5. – Tállya, 1820. augusztus 11.
Hegedűművész, zeneszerző

Életének nagy részében vándor életmódot folytatott, zenét tanított és nemesi kúriákon muzsikált.

A „magyar Orpheusnak” is nevezett Lavotta János a magyar verbunkos zene úttörője volt, Bihari János és Csermák Antal mellett az ún. „verbunkos triász” tagja. A középiskola elvégzése után jogot hallgatott Pozsonyban és Pesten, emellett zenei tanulmányokat is folytatott. Pályáját hivatalnokként kezdte a pesti kancellárián, később magántanító volt, 1792-ben azonban végleg a zene mellett döntött.

Életének nagy részében vándor életmódot folytatott, zenét tanított és nemesi kúriákon muzsikált. Az 1792/1793-as évadban a pest-budai magyar színházi társaság, majd egy kis miskolci kitérő után, 1802 és 1804 között a kolozsvári színtársulat zenei vezetője volt.

Az elsők közé tartozott, aki megpróbálta továbbfejleszteni a verbunkos zene kis táncformáit, és ezekből nagyobb programzenei szvitet állított össze (*Nota Insurrectionalis Hungarica* az 1797-es nemesi felkelés alkalmából; *Szigetvár ostroma*). Emellett számos kisebb hegedűdarabot és dalt komponált, utóbbiakat országszerte ismerték. A magyar műzene 19. századi kibontakozásának előhírnöke volt.

Gombos László

Pápay Sámuel

Felsőörs, 1770. március 8. – Pápa, 1827. május 31.
Irodalomtörténész, tanár, ügyvéd

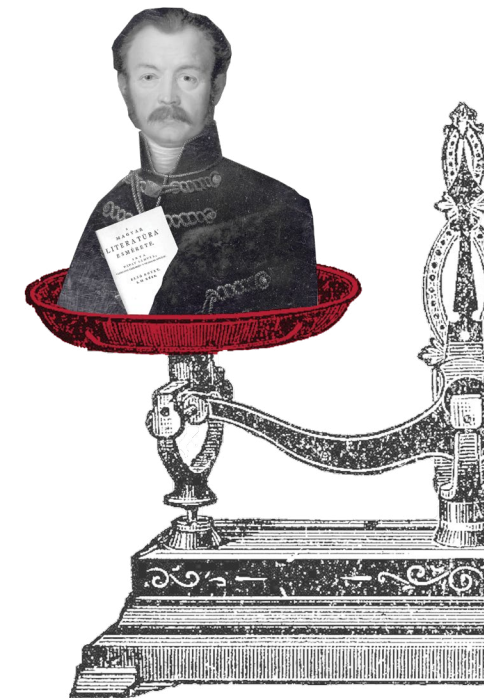
*1808-ban Veszprémben jelentette meg az első magyar nyelvű irodalomtörténeti munkát, **A magyar literatura esmérete** címmel.*

Iskoláit szülőhelyén és Kassán végezte. Főiskolai és jogi tanulmányait Eszterházy Károly egri püspök anyagi támogatásával Pesten, majd Egerben folytatta. Barátságot kötött a magyar irodalmi élet kiemelkedő alakjaival – köztük Kazinczy Ferencel –, akikkel később is levelezett.

1793-tól a Pesti Királyi Ítéltáblánál jogászként alkalmazták. 1796-ban ügyvédi vizsgát tett, szeptembertől pedig az egri líceumban a magyar nyelv és irodalom tanárává nevezték ki. 1800-ban Pápara költözött, ahol ügyvédként, majd megyei ügyészként és táblabíróként működött. 1805-ben megnősült, hat gyermeke közül ketten érték meg a felnőttkort.

Az 1805. évi országgyűlés elfogadott egy határozatot, amely szerint a latin mellett magyar nyelven is írásba kell foglalni a törvényeket. A vármegyék elrendelték egy törvénykezési-közigazgatási szótár összeállítását; ebből a Veszprém vármegyére eső részt Pápay készítette el. 1808-ban Veszprémben jelentette meg az első magyar nyelvű irodalomtörténeti munkát, *A magyar literatura esmérete* címmel. A könyv első részében a magyar nyelv eredetét, történetét, nyelvtani rendszerét, a második részben a magyar irodalom történetét ismertette.

Lengyel Réka

Karacs Ferenc

Püspökladány, 1770. március 16. – Pest, 1838. április 14.
Rézmetsző, térképész

Józsefvárosi otthona a reformkori Pest egyik szellemi központja volt, amelyet Bajza József, Fáy András és Vörösmarty Mihály is rendszeresen látogatott.

Debrecenben Csokonai Vitéz Mihály és Pethe Ferenc diáktársa volt. 1793-tól mérnöki tanulmányokat folytatott Pesten, majd tanárai biztatására Bécsbe ment rézmetszést tanulni. Pestre visszatérve már elsősorban térképmetszéssel foglalkozott.

Rövid idő alatt az ország legismertebb rézmetsző művészevé és kartográfusává vált. Csillagászati művekhez, földleírásokhoz készített térképeket, „földabroszokat”. Megalkotta Magyarország addigi legpontosabb térképeit (1813), s élete végéig dolgozott *Europa Magyar Atlasán*. A *Tudományos Gyűjtemény* és az *Auróra* több illusztrációját is ő metszette.

Józsefvárosi otthona a reformkori Pest egyik szellemi központja volt, amelyet Bajza József, Fáy András és Vörösmarty Mihály is rendszeresen látogatott. Egy ideig nála lakott Katona József, aki itt írta a *Bánk bán* előtanulmányait és a *Jeruzsálem pusztulása* című művét.

Felesége, Takács Éva az egyik első magyar írónő, leánya, Karacs Teréz pedagógus, a magyarországi nőnevelés úttörője volt.

Kozák Péter

Kis János

Rábaszentandrás, 1770. szeptember 22. – Sopron, 1846. február 19.
Evangélikus szuperintendens, író, költő, műfordító

Korának egyik legfontosabb irodalomszervezője volt: közvetítő szerepet töltött be a különböző írói csoportosulások között, zsebkönyveket és ismeretterjesztő műveket adott ki.

A jobbágy családból származó Kis János a soproni evangélikus líceumba járt, majd 1791–1793 között a göttingai és a jénai egyetemen tanult. Hazatérve lelkésszé szentelték, s 1812-től haláláig a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspökeként szolgált.

Korának egyik legfontosabb irodalomszervezője volt: közvetítő szerepet töltött be a különböző írói csoportosulások között, zsebkönyveket és ismeretterjesztő műveket adott ki. Ő figyelt fel először Berzsenyi Dániel költészetére. Művei többsége németből, franciából és az antik irodalomból készített magyarítás, valamint az elsők között fordított közvetlenül angolból. Verseit barátja, Kazinczy Ferenc jelentette meg 1815-ben. E költemények alapján Kölcsey Ferenc az „elsőrendű magyar költők” közé sorolta Kis Jánost, az utókor azonban leginkább *Emlékezései életéből* című önéletírását tartja számon, amely a kor művelődéstörténetének is értékes forrása.

Mint kultúraközvetítő alig túlbecsülhető hatással volt kortársaira, ezért munkásságának feltárása és értelmezése irodalomtörténet-írásunk sürgető feladata.

Fórizs Gergely

Frivaldszky Imre

Bacsókó, 1799. február 6. – Jobbágyi, 1870. október 19.
Botanikus, zoológus, akadémikus

*Halála előtt néhány hónappal Törökországba utazott, s ezt követően ő hívta fel Jókai figyelmét egy dunai szigetre a török–magyar határon, amely nem tartozott egyik országhoz sem, s amely végül **Az arany ember** helyszíne lett.*

Miután Kitaibel Pál 1814-ben magával vitte „fűvészi kirándulásaira”, érdeklődése hamar a növények felé fordult. Az orvosi kar elvégzése után a Nemzeti Múzeum Természetrizai Osztályának segédjére lett.

Eleinte elsősorban növénytannal foglalkozott, azonban Koy Tóbiás jelentős rovargyűjteményének megvásárlásával figyelme egyre inkább a rovarok felé fordult. 1833-ban expedíciót szervezett a Balkánra, amelynek eredménye több mint 2000 növény- és 3000 állatfaj volt. Három évvel későbbi útján már 18.000 rovar- és 15.000 növényfajt sikerült összegyűjtenie. Utazásainak köszönhetően Európa egyik legnagyobb rovargyűjteményévé fejlesztette Koy kollekcióját.

Utolsó éveiben Magyarország és Erdély édesvízi és szárazföldi puhatestűit tanulmányozta. Halála előtt néhány hónappal Törökországba utazott, s ezt követően ő hívta fel Jókai figyelmét egy dunai szigetre a török–magyar határon, amely nem tartozott egyik országhoz sem, s amely végül **Az arany ember** helyszíne lett.

Kozák Péter

Veres Pálné

született Beniczky Hermin Karolina

Lázi, 1815. december 13. – Váchartyán, 1895. szeptember 28.
A magasabb szintű nőképzés hazai úttörője

Madách Imrével folytatott vitája terelte a kivételesen széles műveltségű asszony figyelmét a nőnevelés kérdéseire.

Tehetős, evangélikus vallású, középnemesi családból származott. 1839-ben férjhez ment Veres Pálhoz, Nógrád megye főjegyzőjéhez, és Szilárda leányuk nevelése, továbbá a család barátjával, Madách Imrével folytatott vitája terelte a kivételesen széles műveltségű asszony figyelmét a nőnevelés kérdéseire.

Erőfeszítéseinek köszönhetően 1868-ban megalakult az Országos Nőképző Egyesület, amelynek első elnöke lett. Az oktatás 1869-ben az Ország úton (ma: Múzeum körút), két bérelt szobában indult meg, ahonnan később a Zöldfa utcába (ma: Veres Pálné utca), már önálló épületbe költöztek át. Az iskola első igazgatója az irodalomtörténész Gyulai Pál volt. Magyarországon a leányok, az első leánygimnáziumi osztály végzőseiként először itt, 1900-ban tehettek érettségi vizsgát.

Az intézményből az államosításkor (1947) Állami Veres Pálné Leánygimnázium, a koedukáció bevezetésekor (1963) a mai Veres Pálné Gimnázium lett. Az alapító emlékét szobor őrzi a róla elnevezett utca északi sarkán.

Csorba László

Irinyi János

Albis, 1817. május 18. – Vértes, 1895. december 17.
Vegyész, feltaláló

A bécsi politechnikumban tanult kémiát, ahol a közismert történet szerint professzora, Meissner Pál gyógyszerész sikertelen kísérlete során jött rá a biztonságos gyufa kémiai összetételére.

Irinyi József író testvére. A bécsi politechnikumban tanult kémiát, ahol a közismert történet szerint professzora, Meissner Pál gyógyszerész sikertelen kísérlete során jött rá a biztonságos gyufa kémiai összetételére.

1836-ban, 19 éves korában szabadalmaztatta a „zajongás nélküli” gyújtót (a gyufa fejében kálium-klorát helyett ólom-dioxiddal keverte a foszfort). Találmányát eladta Römer István gyufagyárosnak, hogy a befolyt összegből finanszírozza külföldi tanulmányait. 1840-ben megalapította az Első Pesti Gyújtófák Gyárát, amely 1848-ig működött. A *vegytan elemei* címmel megírta az első magyar nyelvű kémia-tankönyvet, amelyben már a Berzelius-féle vegyjeleket alkalmazta.

1848–1849-ben Kossuth a nagyváradi lőpor- és ágyúgyár műszaki irányításával és a salétrom előállításával bízta meg, emiatt a szabadságharc bukása után két hónap börtönre ítélték. Később a debreceni István gőzmalom számvivője, majd Bihar megye árvaszéki ülnöke lett.

Kozák Péter

Jakab Elek

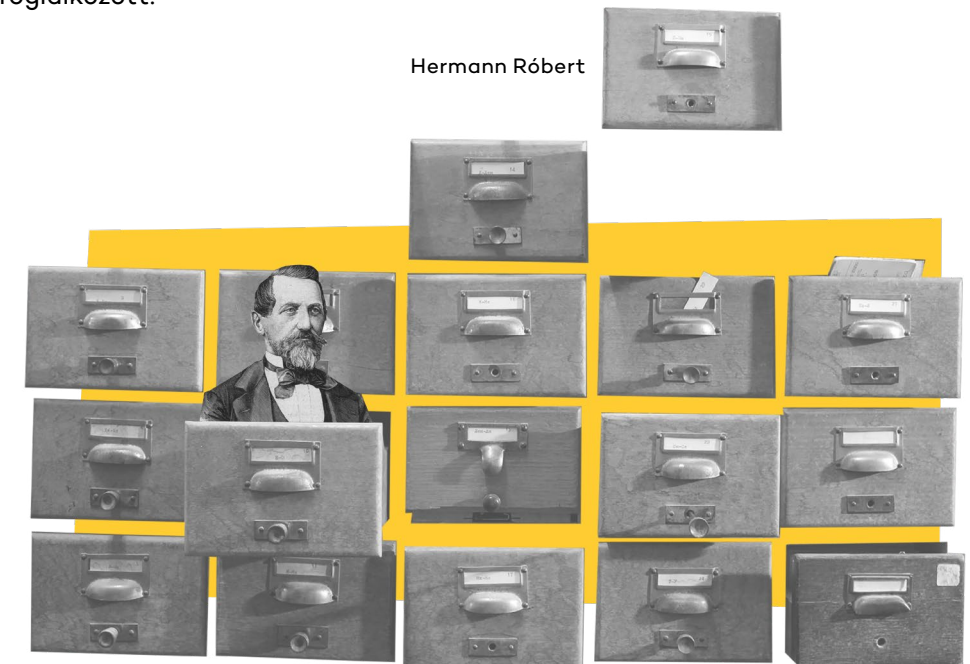
Szentgerice, 1820. február 13. – Budapest, 1897. július 22.
Honvéd százados, történétíró, akadémikus

Októbertől végigharcolta az erdélyi hadjáratot.

Jakab Elek közbirtokos, Marosszék táblabírája és Szekeres Jusztina fia. Tanulmányait Székelykeresztúron és Kolozsvárott végezte. 1847-től ügyvéd, fogalmazó gyakornok volt a kolozsvári közalapítványi igazgatóságnál.

1848 szeptemberében beállt a Kossuth-, illetve a 15. (Mátyás-) huszárezredhez. Októbertől végigharcolta az erdélyi hadjáratot. 1849. február 3-án hadnaggyá, február közepén főhadnaggyá, július 1-jén alszázadossá léptették elő. Áprilistól a Délvidéken szolgált, Dévánál tette le a fegyvert augusztus 18-án.

Az 1850-es években szülőföldjén gazdálkodott. 1856-ban feleségül vette altorjai Mike Rózát. 1861-től levéltárnok, 1867-től levéltár-igazgató volt az Erdélyi Főkormányzatszéknél, Kolozsváron. 1875-től országos allevéltárnok volt Pesten. 1870-ben az MTA levelező, 1889-ben rendes tagjává választották. Történészként elsősorban Erdély közép- és korai történetével foglalkozott.

Vachottfalvi Vahot Imre

eredeti nevén Vachott Imre

Gyöngyös, 1820. február 25. – Budapest, 1879. február 21.
Lapszerkesztő, író, színműíró, ügyvéd

Marketingötleteivel olyan tehetséges írók, költők előrejutását és imázsteremtését segítette, mint például Petőfi Sándor

A magyar irodalom első igazi kommunikációs szakembere és menedzsere. Marketingötleteivel olyan tehetséges írók, költők előrejutását és imázsteremtését segítette, mint például Petőfi Sándor, miközben elsősorban saját lapjainak jövedelmezőségéért dolgozott. Bár maga is verselt, színdarabokat írt, komolyan foglalkoztatta a nemzeti színjátszás, régi építészeti műemlékeink, népviseleteink ügye, mégis az igazi erőssége a lapszerkesztés volt. Az első modern értelemben vett lapszerkesztők egyike, aki a kor legnagyobbjait igyekezett újságjának (1844-től *Regélő Pesti Divatlap*, 1844 nyaratól *Pesti Divatlap*) megnyerni – és kiszorítani belőlük a legnagyobb nyereséggel járó eredményeket.

1849 után rövid időre bebörtönözték. Kiszabadulása után kalendáriumok és füzetes kiadványok kiadásába kezdett, történelmi zsánerképeket, litográfiákat árult előfizetés útján, és Lisznyai Kálmánnal beindította a dalidó intézményét, azaz a zenés betétekkel előadott, népszerű versfelolvasó esteket. Az 1850-es évek második felétől igyekezett ugyan visszatérni a sajtópiacra (1856: *Budapesti Viszhang*, 1857-től *Napkelet*), de az olvasói elvárások és a médiapiac változásai miatt már jóval kevesebb sikerrel.

Császtvay Tünde

Czakó Zsigmond

Dés, 1820. június 20. – Pest, 1847. december 14.
Színész, drámaíró

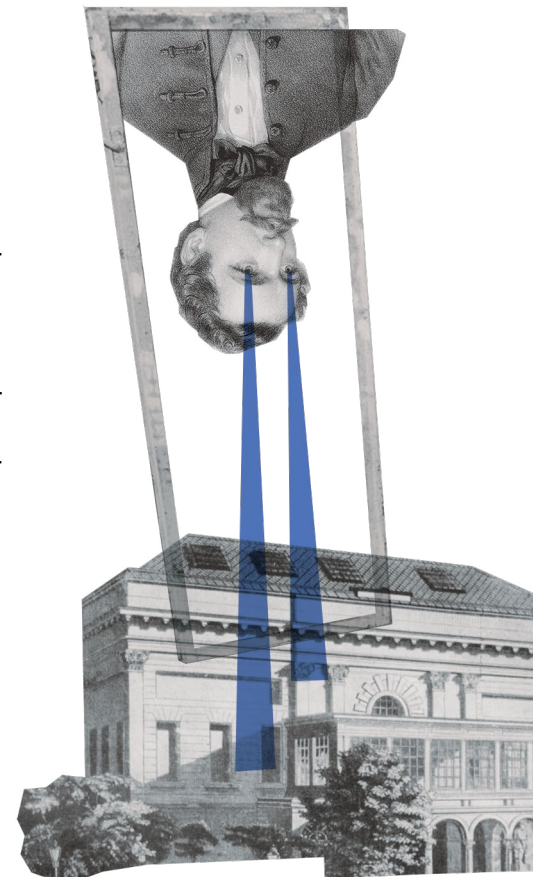
*Leona (1846) című drámája, amely Czakó világ- és embergyűlöletét tükrözi, közvetlen előképe volt Petőfi Sándor **Az apostol** című művének.*

Tanulmányait 1829-ben a kolozsvári kollégiumban kezdte, 1836-tól Bécsben élt, 1839-től a nagyenyedi kollégiumban tanult. Miután családja anyagilag tönkrement, félbehagyta tanulmányait, s 1840-ben felcsapott színésznek.

Az erdélyi vándorévek után, 1842-ben kardalnok lett a Nemzeti Színházban. Drámaírói sikerének hatására 1845-ben segédszínésszé léptették elő, és dramaturgi feladatokkal is megbízták. 1847-ben a *Pesti Hírlap*ban bírálta a Nemzeti Színház igazgatási formáját. A Helytartótanács beavatkozásától tartó reformellenzék tagjai és a színház vezető művészei azonban ellene fordultak. A támadásoktól a magyar romantika korának legeredetibb drámaíró-tehetsége összeroppant, s öngyilkos lett.

Kalmár és tengerész (1844), valamint *Végrendelet (1845)* című színdarabjait főleg az arisztokrácia ellen megfogalmazott erős társadalomkritika jellemzi. *Leona (1846)* című drámája, amely Czakó világ- és embergyűlöletét tükrözi, közvetlen előképe volt Petőfi Sándor *Az apostol* című művének. Összes munkáit 1883–1884-ben Ferenczy József adta ki két kötetben.

Gajdó Tamás

Imre Sándor

Hegyközpályi, 1820. július 29. – Hódmezővásárhely, 1900. december 21.
Nyelvész, irodalomtörténész, akadémikus

Református lelkészcsaládban született. A nagyváradai református gimnázium néhány éve után, 1834 és 1840 között a Debreceni Református Kollégiumban folytatott bölcsészeti, jogi és teológiai tanulmányokat. Itt kezdődött barátsága Arany Jánossal, aki később folyóirat-szerkesztőként számos írását közölte. Vidéki tanárként, lelkészként, majd a hódmezővásárhelyi református gimnázium igazgatójaként eltöltött évei során bontakozott ki szakírói munkássága, ami nemcsak a nevelésügy terén, de nyelvészként és irodalomtörténészként is országos elismerést hozott számára. Időközben részt vett Kossuth *Pesti Hírlapjának* szerkesztésében is.

A Debreceni Református Kollégium Magyar Irodalom Tanszékén kifejtett, tizenkét évi munkásságának eredményességét mutatja, hogy neve később megörökítésre került a Debreceni Egyetem díszudvarának panteonjában. 1872-ben Toldy Ferenc és Gyulai Pál ajánlására – a kolozsvári egyetemen elsőként – a magyar nyelv és irodalom professzora lett. 1858-ban az MTA levelező, majd 1879-ben rendes tagjává választották.

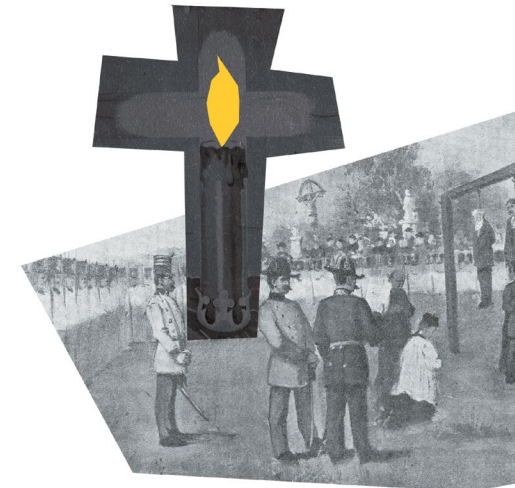
Baráth Béla

... a Debreceni Református Kollégiumban folytatott bölcsészeti, jogi és teológiai tanulmányokat. Itt kezdődött barátsága Arany Jánossal, aki később folyóirat-szerkesztőként számos írását közölte.

Noszlopy Gáspár

Vrácsik, 1820. augusztus 17. – Pest, 1853. március 3.
Honvéd őrnagy, politikus

Kossuth 1849. március 19-én megbízta, hogy Somogy megyében népfelkelést szervezzen.

Református nemesi családban született Vrácsikon (ma: Újvárfalva), édesapja Noszlopy Antal, édesanyja Bárány Júlia. Tanulmányait Pápán végezte, 1843-tól a királyi tábla jegyzője, 1846-tól a marcali járás szolgabírája lett.

1848. szeptember közepétől a járás népfelkelőinek parancsnoka volt, 1849 januárjában Debrecenbe menekült. Kossuth 1849. március 19-én megbízta, hogy Somogy megyében népfelkelést szervezzen. Április végére felszabadította a megyét, s kormánybiztosként, őrnagyi rangban megszervezte a dél-dunántúli megyék védelmét. 1849. július 31-től Somogy, Tolna és Zala megye teljhatalmú kormánybiztosa volt.

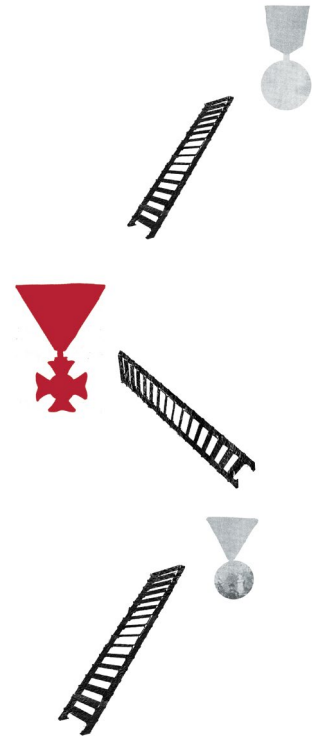
A szabadságharc után bujdosott, 1850. április 1-jén Tiszabőn elfogták, de május 12-én megszökött. Bekapcsolódott a Mack József vezette függetlenségi összeesküvésbe, s Kecs-kemét környékén egy gerillacsapatot szervezett. 1852. november 16-án elfogták, Bécsben halálra ítélték, majd Pesten kivégezték.

Hermann Róbert

Kazinczy Lajos

Széphalom, 1820. október 20. – Arad, 1849. október 25.
Honvédezredes, aradi vértanú

Aradon hadbírótság elé állították, 13-án halálra ítélték, majd 25-én az aradi vár sáncárcáiban főbe lőtték.

Apja Kazinczy Ferenc, anyja Török Sophie grófnő volt. Tanulmányait a császári-királyi tulli utászkari iskolában végezte. 1839–1846 között a 9. huszárezredben szolgált, majd főhadnagyi rangban kilépett.

1848. augusztus 27-én honvéd főhadnaggyá, szeptember 13-án századossá nevezték ki. November 28-tól őrnagyi rangban az 1. (később 2.) utászászlóaljzat szervezte. 1849 januárjában alezredes, dandárparancsnok, a hónap végétől hadosztályparancsnok volt. Március 10-én kinevezték az 1. huszárezred parancsnokává, majd április 3-án ismét hadosztályparancsnok lett az I. hadtestben, s részt vett a tavaszi hadjáratban. Május 25-én ezredessé léptették elő, június 2-án kinevezték az északkeleti megyékben működő önálló hadosztály parancsnokává.

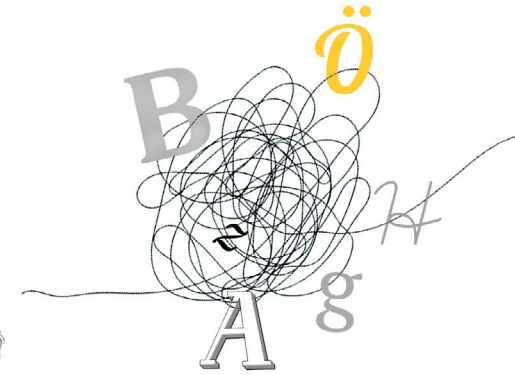
Augusztus 24–25-én, Zsibónál letette a fegyvert az oroszok előtt. Aradon hadbírótság elé állították, 13-án halálra ítélték, majd 25-én az aradi vár sáncárcáiban főbe lőtték.

Hermann Róbert

Szarvas Gábor

Ada, 1832. március 22. – Budapest, 1895. október 12.
Nyelvész, akadémikus

A magyar ortológiai iskola alapítójaként azt vallotta, hogy a hagyomány elvének kell leginkább érvényesülnie az anyanyelv ápolásában.

Eredetileg papi pályára készült, s húszéves korában jogi tanulmányokba fogott, érdeklődését azonban a magyar irodalom és nyelvészet kötötte le. A neoabszolutista Habsburg-elnyomás idején, 1858-ban középiskolai tanárként kezdte pályafutását. 1871-ben az MTA levelező, 1885-től rendes tagja lett.

Nyelvészként viszonylag későn kezdett publikálni. A magyar ortológiai iskola alapítójaként azt vallotta, hogy a hagyomány elvének kell leginkább érvényesülnie az anyanyelv ápolásában. 1872-ben erre a célra hozta létre a *Magyar Nyelvőr* című folyóiratot. A periodika elsősorban a magyar nyelv tisztaságát kíván-

ta megőrizni, egyfajta sajátos magyar stílust próbált meghonosítani. 1881-ben kezdte meg a *Magyar nyelvtörténeti szótár* szerkesztését, amely ma is a hazai nyelvészet egyik nélkülözhetetlen kézikönyve.

A nyelvész önkritikus, igen szerény ember volt, pedig kiemelkedő tudását és szorgalmát már kortársai is elismerték. Joggal nevezték őt „a magyar nyelv apostolának”. Szarvas Gábor a hazai anyanyelvi nyelvészet egyik legkiválóbb alakja volt.

Ligeti Dávid

Politzer Ádám

Alberti, 1835. október 1. – Bécs, 1920. augusztus 10.
Fül-orr-gégész orvos, egyetemi tanár

1871-ben Joseph Gruberrel társprofesszorként megbízták a bécsi fülészeti klinika vezetésével, amely a világon az első volt.

A modern fülészet egyik megalapítója Bécsben végezte orvosi tanulmányait. Később a Bécsi Egyetem első fülész magántanára lett, majd 1871-ben Joseph Gruberrel társprofesszorként megbízták a bécsi fülészeti klinika vezetésével, amely a világon az első volt.

Elsőként bizonyította a dobhártya-feszítőizom és a kengyelizom kapcsolatát az V. és a VII. agyidegekkel, és az első között vizsgálta post mortem a hallószervet, majd megkezdte híres preparátumainak készítését. Elsőként írta le az otoszklerózist, a parotitist és a labirintusgennyedést, nevéhez fűződik a – később róla elnevezett – ballonnal történő légbefúvás, amellyel a nagyothallás bizonyos fajtáit lehetett gyógyítani.

Szakkönyveit maga illusztrálta: *A dobhártya betegségeinek atlaszához* közel négyszáz litográfiát készített. Több évtizedes kutatómunka után jelentette meg élete fő művét: a fülészet történetéről szóló kétkötetes monográfiáját (*Geschichte der Ohrenheilkunde*, 1907–1913).

Kozák Péter

Lóczy Lajos idősebb

Pozsony, 1849. november 3. – Balatonfüred, 1920. május 13.
Geográfus, geológus, akadémikus

Kiváló geográfusiskolát teremtett, a magyar földrajztudományt a világ élvonalába emelte.

A Zürichben végzett műegyetemi és geológiai tanulmányai után gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójában vett részt. *A kínai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása* című monográfiájában (1886) először írta le a Himalája áttolódásos tektonikáját és a Transzhimalája-vonulatot.

1889-től a Budapesti Tudományegyetem Földrajzi Tanszékének professzora. Kiváló geográfusiskolát teremtett, a magyar földrajztudományt a világ élvonalába emelte. A Magyar Földrajzi Társaság elnökeként létrehozta a Balaton Bizottságot. Az ő nevéhez fűződik a Balaton interdiszciplináris feldolgozását célul kitűző, sokkötetes vállalkozás megindítása is. Ő maga a Balaton környékének geológiai képződményeit kutatta. 1902-től 1908-ig az egyetemi Földrajzi Intézet igazgatója.

1908-tól a Magyar Állami Földtani Intézet igazgatója. Kezdeményezte az Erdélyi-medence rendszeres geológiai és geomorfológiai feltárását. Jelentős érdemei vannak az erdélyi kősó- és földgázkincs felfedezésében is. Az ő felmérése és tanulmányai alapján kezdték meg a nagysármási fúrásokat.

Kozák Péter

Springer Ferenc

Pest, 1863. október 15. – Budapest, 1920. október 30.
Sportvezető, jogász, politikus

1899-ben részt vett a Ferencvárosi Torna Club (FTC) megalapításában, amelynek elnöki tisztségét 21 éven át, egészen haláláig betöltötte.

Jogi tanulmányai befejezése után ügyvédi irodát nyitott Budapesten. A fővárosi közigazgatási bizottságban kezdte politikai pályáját, majd az 1910-es időközi választáson alkotmánypárti programmal országgyűlési képviselővé választották, mandátumát 1918-ig megőrizte.

1899-ben részt vett a Ferencvárosi Torna Club (FTC) megalapításában, amelynek elnöki tisztségét 21 éven át, egészen haláláig betöltötte. 1901-ben megalakult a Magyar Labdarúgók Szövetsége (MLSZ), amelynek szintén egyik kezdeményezője volt; az MLSZ-ben azonban soha nem vállalt tisztséget. Sportvezetőként legjelentősebb teljesítménye az FTC Üllői úti sporttelepének létrehozása volt (1911). 20.000 nézős férőhelyével a Mattyók Aladár tervezte pálya volt Budapest első igazi nagy sporttelepe. Halála előtt nem sokkal részt vett az önálló Magyar Birkózó Szövetség megalakításában is, amelynek Brüll Alfréddal közösen társelnöke lett.

1922-ben az FTC sporttelepén, a futballpálya szélén szobrot állítottak a tiszteletére. A híres Springer-szobor talapzatán látható márványportrét Berán Lajos készítette. Az FTC egyik jelképévé vált szobor jelenleg a Groupama Aréna előtt, a Fradi Múzeum bejáratánál áll.

Szabó Lajos

Körösfoői-Kriesch Aladár

Buda, 1863. október 29. – Budapest, 1920. június 16.
Magyar festő- és iparművész

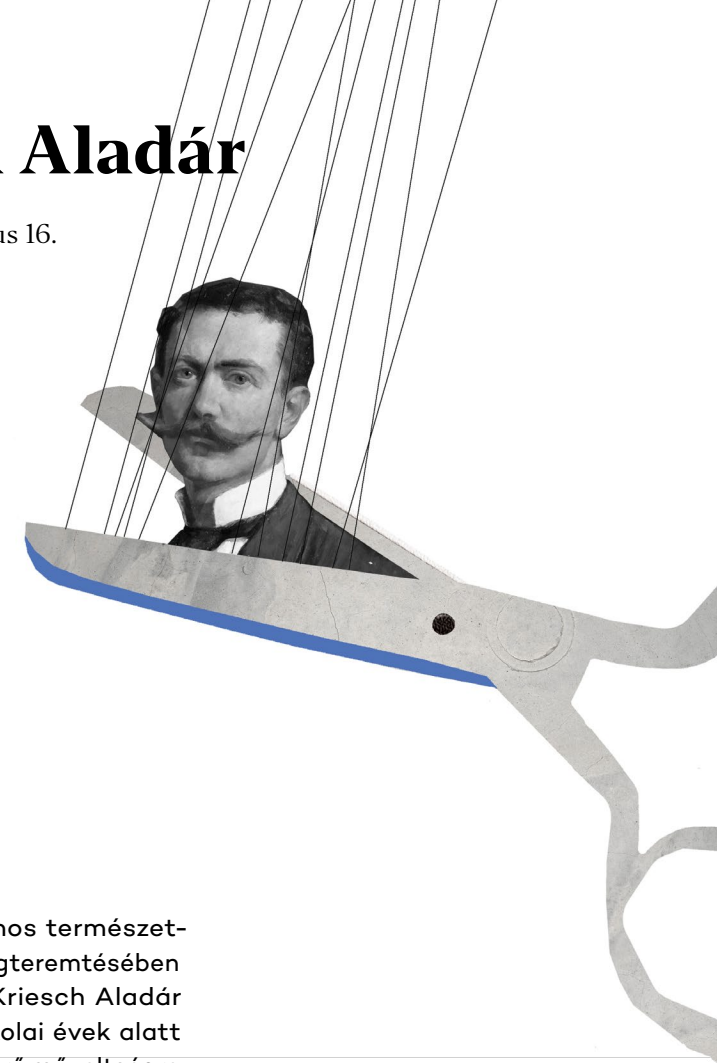
1901-ben Gödöllőre költözött, ahova követték őt barátai és művésztársai is: ezzel létrejött a gödöllői művésztelep...

Édesapja, a lengyel származású Kriesch János természettudósként a korszerű halászat és méhészet megteremtésében szerzett érdemeket, innen eredt Körösfoői-Kriesch Aladár természettudományi érdeklődése. A középiskolai évek alatt elsajátította a görög és a latin nyelvet, széles körű műveltségre tett szert. A budapesti Mintarajziskolában Székely Bertalan, majd Lotz Károly tanítványa volt.

1900-ban részt vett a párizsi világkiállítás magyar anyagának előkészítésében, ahol sikeresen szerepelt iparművészeti terveivel. 1901-ben Gödöllőre költözött, ahova követték őt barátai és művésztársai is: ezzel létrejött a gödöllői művésztelep, amelynek szellemi vezetője volt. Az 1904-ben alapított szövőiskola világhírűvé tette a művésztelepet.

1903-ban festette meg legjelentősebb festményét, az *Ego sum via, veritas et vitát*. Művészetével tanítani, nevelni akart. Ezért is tartotta fontosnak a mindenki által látható faldíszítő művészetet. Ennek példáival találkozhatunk a marosvásárhelyi Kultúrpalotában és Budapesten, a Mester utcai Szent István Közgazdasági Szakgimnázium és Kollégium épületében is.

Őriné Nagy Cecília

Hegedűs Gyula

eredeti nevén Heckmann Gyula

Kéty, 1870. február 3. – Budapest, 1931. szeptember 22.
Színész

Pózmentes játékával, tiszta beszédével meghatározta a századforduló Vígszínházának színjátszó stílusát.

Vidéki társulatokban kezdte pályáját 1889–1891 között, majd beiratkozott a Színművészeti Akadémiára. Tanulmányait megszakítva 1894-ben a kolozsvári színházban folytatta karrierjét. 1896-ban a Vígszínház első társulatához került, de játszott a Magyar Színházban (1914–1915, 1926–1930) és a Nemzeti Színházban (1915–1916) is. 1905-től a Színiakadémián, 1908-tól a Zeneakadémián színpadi gyakorlatot tanított. 1917-ben a Budapesti Színészek Szövetségének elnöke lett.

Pózmentes játékával, tiszta beszédével meghatározta a századforduló Vígszínházának színjátszó stílusát. A francia bohózatok komikus figuráinak és a magyar polgári drámák alakjainak életszerű megformálásával egyaránt sikert aratott. Ő játszotta az ősbemutatón *Az ördög* című Molnár Ferenc-darab címszerepét és Lengyel Menyhért *Tájfújában* Tokeramót. Élettörténetéről *Komédia* (1914) és *Emlékezések* (1921) című könyvében számolt be. A *beszéd művészete* című munkája 1917-ben jelent meg.

Gajdó Tamás

Krompecher Ödön

Poprád, 1870. február 15. – Budapest, 1926. augusztus 26.
Orvos, patológus, egyetemi tanár, akadémikus

Tanulmányai befejezése után Pertik Ottó II. számú Kórbonctani Intézetébe került, ahol elsősorban a daganatos és embrionális szövetekben végbemenő multiplex indirekt sejtosztódással foglalkozott. Felismerte, hogy az epidermisz alsó sejt sorából származó daganatok máshogy viselkednek, mint az elszarusodó rákok: megtartják basalsejtes jellegüket, lassabban terjednek, kivételesen képeznek áttétet, általában jól reagálnak a különböző terápiás eljárásokra.

1903-ban jelentette meg *Der Basalzellenkrebs* című nagy visszhangot kiváltó művét, amelyben elsőként írta le a később róla elnevezett, basalsejtekből keletkező laphámrákot. 1912-ben egyetemi tanári kinevezést kapott; Pertik Ottó halála után a tanszékvezetői feladatokkal is megbízták. *Basalzellen, Metaplasie und Regeneration* című műve (1923) elnyerte az MTA 1926. évi nagydíját.

Tanulmányt írt a madarak énekéről, és szenvedélyes hegy-mászó volt. Apósa a neves építész, Schulek Frigyes volt.

Kozák Péter

*1903-ban jelentette meg **Der Basalzellenkrebs** című nagy visszhangot kiváltó művét, amelyben elsőként írta le a később róla elnevezett, basalsejtekből keletkező laphámrákot.*

Küry Klára

Jászkisér, 1870. március 27. – Budapest, 1935. április 27.
Színésznő, operettprimadonna

Az Operaház énekmasterétől, Pauli Richárdtól tanult énekelni. Pályáját a Kolozsvári Nemzeti Színházban kezdte 1890-ben, ekkor még családja kérésére Hajnal Kláriként. Két év múlva szerződtette a budapesti Népszínház, ahol már saját nevén szerepelt a színlapokon. Legnagyobb sikereit a könnyed, francia operettekben aratta.

Küry Klára a 19. század végének szépségideálját testesítette meg: gödröcskés, kerek arca, kifejező szeme, kissé telt alakja megbabonázta a nézőtérén ülő férfiakat. Gesztikus leleménye volt a gödrös állra helyezett mutatóujj. E kézmozdulat számtalan fényképén szerepel.

Kivételes sikerének Fedák Sári színre lépése vetett véget az 1900-as évek elején. 1902-ben külföldi turnéra indult, Bécsben és Prágában játszott. Visszatérte után főleg népszínművekben lépett fel. 1893-tól több tárcát és visszaemlékezést írt a *Budapesti Hírlap*, az *Egyetértés*, a *Magyar Újság* és a *Háztartás* című lapokba.

Csiszár Mirella

... a 19. század végének szépségideálját testesítette meg: gödröcskés, kerek arca, kifejező szeme, kissé telt alakja megbabonázta a nézőtérén ülő férfiakat.

Thorma János

Kiskunhalas, 1870. április 24. – Nagybánya, 1937. december 5.
Festőművész, a nagybányai művésztelep egyik alapítója

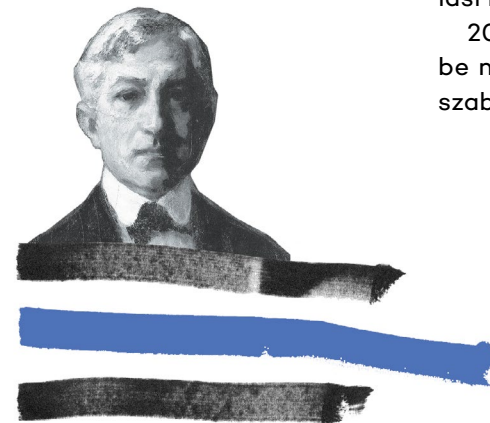
Témaválasztása sokszínű, de elsősorban történelmi tárgyú képeiről ismert.

Első mestere Székely Bertalan volt. Münchenben Hollósy Simonnal és a bajor Képzőművészeti Akadémián, 1892-től Párizsban a Julian Akadémián folytatta tanulmányait. Pályafutása során több stílus is hatással volt rá, a naturalizmustól a szecesszióig, a francia realizmustól a posztimpreszionizmusig. Témaválasztása sokszínű, de elsősorban történelmi tárgyú képeiről ismert. Hollósy Simon vezetése mellett Iványi-Grünwald Bélával, Ferenczy Károllyal és Réti Istvánnal megalapították a nagybányai művésztelepet, amelynek az első világháború után Thorma lett a vezetője.

A honfoglalás millenniuma alkalmából festette meg legismertebb kompozícióját, az *Aradi vértanúk (Október hatodika)* című vásznat, amely Munkácsy figyelmét is felkeltette. *Talpra magyar!* című képén több évtizeden keresztül dolgozott. A két nagy méretű alkotás ma Thorma szülővárosában, a kiskunhalasi múzeumban látható, amely 1951 óta a festő nevét viseli.

2012-ben három országot érintő vándorkiállításon mutatták be műveit, amelyet a Nemzeti Galériában rendezett nagyszabású, több mint 100 munkáját bemutató tárlata követett.

Sípos László

Sávoly Ferenc

Alsóelemér, 1870. április 29. – Budapest, 1938. május 16.
Meteorológus, agrometeorológus, muzeológus

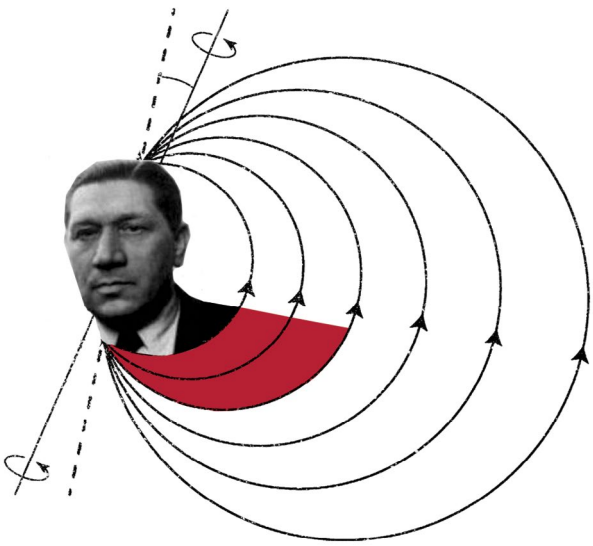
Feladta hitoktatói karrierjét, s 1906-ban az Országos Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézet szolgálatába lépett...

A temesvári papnevelde elvégzése után Versec-re neveztek ki segédplébánosnak, ahol a helyi meteorológiai állomás vezetésével is megbízták. Itt kezdte el tanulmányozni a növényzet, az éghajlat és az időjárás-változások összefüggéseit. Feladta hitoktatói karrierjét, s 1906-ban az Országos Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézet szolgálatába lépett, ahol 1920-ban az Agrometeorológiai Osztály vezetője lett.

Rámutatott arra, hogy a meteorológia eredményei a mezőgazdaság számára is kiemelkedő fontosságúak. Elsőként ismerte fel, hogy a peronoszpóra terjedésére döntő hatást gyakorol a csapadék mennyisége, a légnedvesség és a hőmérséklet, s ezek alapján a kártevő élősködők elleni védekezés optimális időpontja igen nagy valószínűséggel meghatározható (*A szőlő peronoszporájának időjárási létigényei*, 1912). A növények éghajlati igényeinek felderítésével kimutatta az őszi esőzés és az öntözés döntő befolyását a búza hozamára.

1927-ben részt vett a Mezőgazdasági Múzeum újjászervezésében, nyugdíjazásáig a múzeum igazgatóhelyetteseként tevékenykedett.

Kozák Péter

Tuzson János

Szászcsanád, 1870. május 10. – Budapest, 1943. december 18.
Botanikus, akadémikus

A pleisztocén korú növénymaradványok vizsgálatával arra az eredményre jutott, hogy az Alföld alhavasi növényzettel rendelkezett.

Tudományos pályafutását a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémián kezdte, majd a város 1898-ban alakult Erdészeti Kísérleti Állomásán folytatta. 1912 és 1940 között a Budapesti Tudományegyetem Növényrendszertani és Növényföldrajzi Intézetét vezette, emellett a Fűvészkert igazgatói teendőit is ellátta.

1913-ban az MTA megbízásából végigjárta az Alföldet, és feltárta annak valós növényföldrajzi viszonyait. Úgy vélte, hogy az egyes talajminőségeket és ezek változásait kizárólag a növényzet alapján lehet meghatározni. A pleisztocén korú növénymaradványok vizsgálatával arra az eredményre jutott, hogy az Alföld alhavasi növényzettel rendelkezett. Alföldi gyűjtéseit 21 kötetes herbáriumi kiadványban rendszerezte (*A Magyar Alföld növényeinek gyűjteménye*, 1927–1937).

Vallotta, hogy az Alföld valamennyi tájegysége alkalmas a fatenyészet számára, a leromlott talajokra, a szikre és a futóhomokra is található megfelelő fajok, egyúttal felhívta a figyelmet a mezővédő erdősávok létesítésének fontosságára is. A Nógrád megyei Taron faiskolát alapított, hogy külföldi fajok honosításával próbálkozhasson.

Kozák Péter

Cholnoky Jenő

Veszprém, 1870. július 23. – Budapest, 1950. július 5.
Geográfus, író, akadémikus

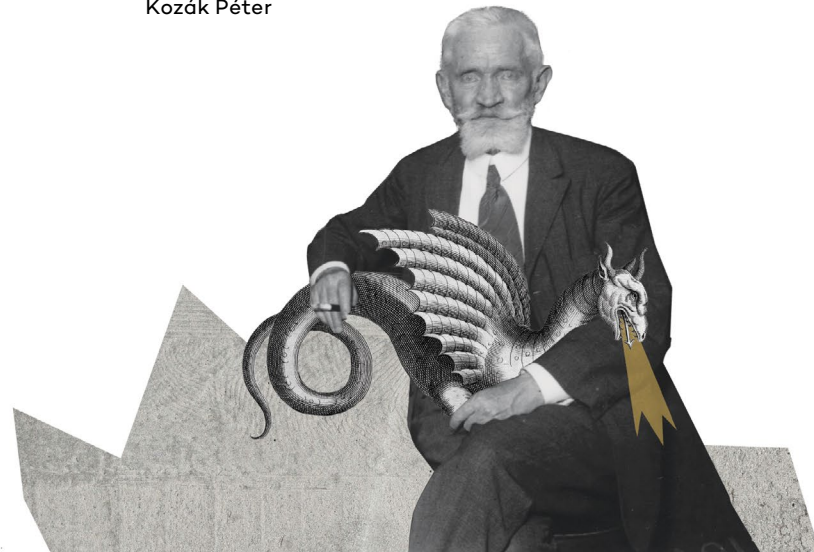
A sárkányok országából című
útleírása (1900) a századforduló
egyik bestsellere lett.

Cholnoky Viktor és Cholnoky László írók testvére. A Műegyetem vízépítési szakának elvégzése után a Budapesti Tudományegyetem Balaton-kutatásában vállalt kiemelkedő szerepet. Hosszabb tanulmányutat tett Kínában, ahol a Kínai-alföld nagy folyóinak deltavidékét, a Huangho és a Jangce mederváltozásainak természetföldrajzi okait és következményeit vizsgálta. A Góbi sivatag peremén és Mandzsúriában felszínalaktani kutatásokat végzett. *A sárkányok országából* című útleírása (1900) a századforduló egyik bestsellere lett.

1910-ben a Spitzbergákon a sarkvidéki éghajlat felszínformáló hatásait tanulmányozta. Amerikai útja után a magyar földrajztudományban is meghonosította W. M. Davis földrajzi szemléletét, amely szerint a felszíni domborzati formák ciklusos lepusztulós folyamatok eredményeként keletkeznek.

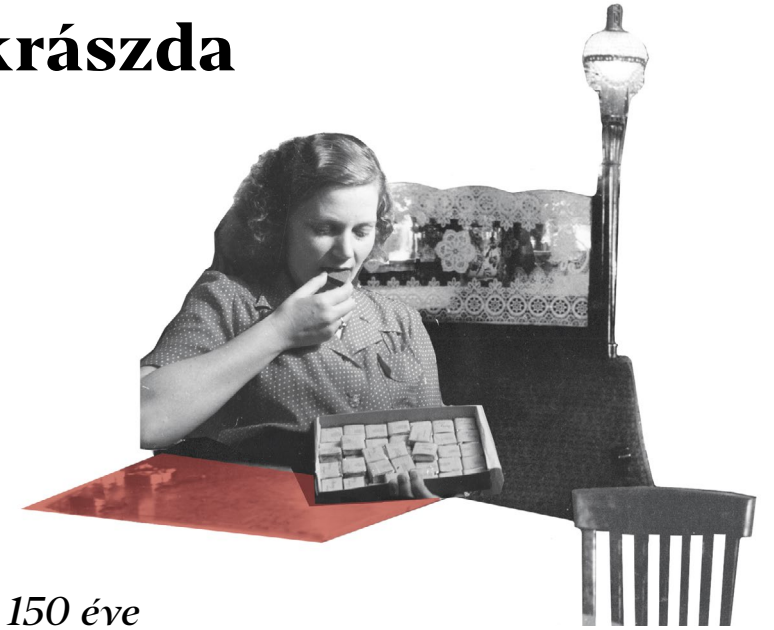
Vezető szerepet játszott a hazai földrajztudomány szervezésében: éveken át szerkesztette a *Földrajzi Közleményeket* és a *Magyar Földrajzi Társaság Könyvtárát*. Rendkívül termékeny szerző volt, közel tízezer írása jelent meg.

Kozák Péter

Auguszt Cukrászda

1870

*Auguszt Elek 1870-ben, 150 éve
nyitotta meg cukrászdáját egy
tabáni földszintes házban.*

Magyarország legrégebbi cukrászdinasztiájának megalapítója, Auguszt Elek 1870-ben, 150 éve nyitotta meg cukrászdáját egy tabáni földszintes házban. Fia, Auguszt E. József 1916-ban a Krisztina körúton, 1922-ben a Hidegkúti úton nyitott újabb fióküzletet. Számos díjat nyert, és aktív szerepet vállalt a Cukrász Ipartestületben. A Krisztina körúti épület a második világháborúban bombatalálatot kapott, az ebben található cukrászdát már a harmadik generációhoz tartozó ifj. Auguszt Elemér nyitotta újra 1947-ben.

Az államosítás után, 1951 és 1956 között egyik üzlet sem működött, majd 1957-ben a Fény utcai piacon nyílt meg az új Auguszt. A negyedik generációt jelentő Auguszt Olga és József továbbvitték a mesterséget: 1994-ben a Kossuth utcában, 1999-ben a Farkasréti temető bejáratánál újabb üzletet nyitottak. Így ma már három cukrászdában várják vendégeiket.

Az Auguszt család 2011-ben Magyar Örökség díjat nyert. A régi Auguszt Cukrászda eredeti berendezéseit és használati eszközeit a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum gyűjteményei őrzik.

Török Róbert

1870. évi X. törvénycikk a pest-budai városfejlesztésről

... ikerfővárosokat az ország centrumává, hosszabb távon a Monarchia Béccsel egyenrangú központjává kívánták formálni.

A kiegyezés után az Andrássy Gyula vezette magyar kormányzat fontos állami feladatnak tekintette Pest és Buda fejlesztését. Az ekkor még sok tekintetben kisvárosias ikerfővárosokat az ország centrumává, hosszabb távon a Monarchia Béccsel egyenrangú központjává kívánták formálni.

A jogi kereteket megteremtő négy jogszabály (1868–1871) közül a legfontosabb az 1870. évi X. törvénycikk volt, amely már konkrét városfejlesztési műveletekről is rendelkezett: a Duna pest-budai szakaszának szabályozásáról, rakpartok és hidak létesítéséről, valamint főközlekedési utak nyitásáról. Megalkotta továbbá a pest-budai városfejlesztés szakszervét, a Fővárosi Közmunkák Tanácsát. Ez a felerészt kormányzati, felerészt városi delegáltakból álló, de elnöke révén a kormányzati akaratot érvényesíteni képes intézmény 1948-ig állt fenn. Hatásköre a rendezési tervek és az építési szabályzat kidolgozásától az utcanevadáson át az építésrendőri ügyek felügyeletéig terjedt.

A törvény nyomán rövidesen megszülettek a Pest központját a város fő pihenőparkjával, a Városligettel összekötő díszút, a Sugárút (ma: Andrássy út), illetve a pesti közlekedés és kereskedelmi forgalom fő ütőerének szánt Nagykörút létesítéséről szóló jogszabályok is.

Csáki Tamás

Országos Meteorológiai és Földdelejeességi Intézet megalapítása

1870

Az intézet szaktudásban és felszereltségben is élen járt az európai meteorológiai szolgálatok között.

A Magyar Tudós Társaság (MTA) 1860-ban Matematikai és Természettudományi Bizottságot alapított, amely az Akadémia feladatai között jelölte ki az ország meteorológiai adatainak gyűjtését és közzétételét is. Az Akadémia megbízta Hunfalvy Jánost és Schenzl Guidót egy önálló központi intézet létrehozásával; a végül 1870-ben felálló új intézmény élére Schenzl Guidó került.

Az 1890-ben kinevezett Konkoly-Thege Miklós irányítása jelentős fejlődést hozott az intézet életében. Az egyre nagyobb létszámú munkatársak feladata az állomáshálózat bővítése mellett az adatok begyűjtése, feldolgozása, prognózisok készítése, valamint az előrejelzés módszereinek kidolgozása volt. Az intézet szaktudásban és felszereltségben is élen járt az európai meteorológiai szolgálatok között. 1910-ben a Kitaibel Pál utcában külön erre a célra tervezett épületben kaptak helyet. 1911-re már 1434 állomás (köztük 204 klímaállomás) adatait gyűjtötték össze. Szakfolyóiratukat, az *Időjárást* 1897-ben indították el; az intézet mai nevét (Országos Meteorológiai Szolgálat) 1968-ban vette fel.

Kozák Péter

Mohácsy Mátyás

eredeti nevén Machács Mátyás

Békéscsaba, 1881. március 12. – Budapest, 1970. április 6.
Kertészmérnök, gyümölcsnemesítő

A trianoni békeszerződés után kidolgozta az ország új gyümölcs-termesztő körzeteit, s korszerű felszereléssel, gépekkel és feldolgozóüzemekkel megkezdte az árutermelő nagyüzemi gyümölcsösök kialakítását.

A budapesti Kertészeti Tanintézet elvégzése után Nyugat-Európa nagyvárosaiban vándorkertészként gyarapította ismereteit. Az egyesült államokbeli állami tanulmányútja során (1908–1911) a nagyüzemi gyümölcsstermelést, feldolgozást és értékesítést tanulmányozta. Hazatérése után a Kertészeti Tanintézet gyakorlatvezető tanárává nevezték ki.

Az első világháborúban orosz hadifogságba került, ahonnan hat év múlva sikerült hazaszöknie. A trianoni békeszerződés után kidolgozta az ország új gyümölcsstermesztő körzeteit, s korszerű felszereléssel, gépekkel és feldolgozóüzemekkel megkezdte az árutermelő nagyüzemi

gyümölcsösök kialakítását. A gyümölcsstermesztő tájak többsége egybeesett a növényföldrajzi szempontokkal, de a melegebb, sík területeken új telepeket is létrehozott.

1930-ban megbízták a Kertészeti Tanintézet igazgatásával. Nevéhez fűződik a Magyar Faiskolai Szövetség, az Országos Pomológiai Bizottság és a Gyümölcsstermesztők Országos Egyesületének a megszervezése, illetve 1949-ben megalakította a Kertészeti Kutató Intézetet is.

Kozák Péter

Fülep Lajos

Budapest, 1885. január 23. – Budapest, 1970. október 7.
Művészetfilozófus, egyetemi tanár

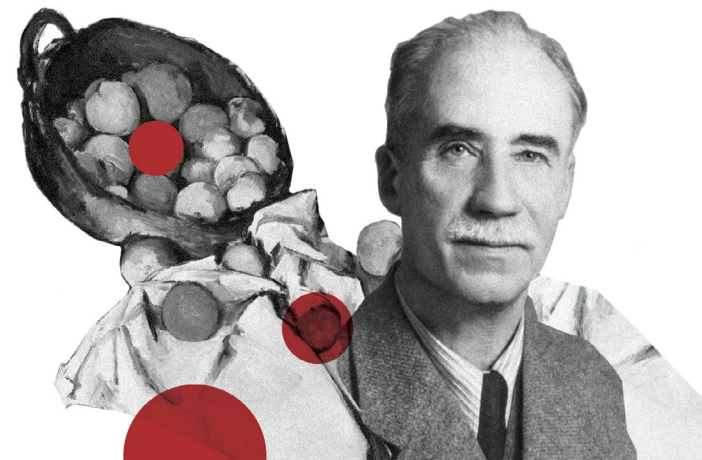
*Egyetlen még életében megjelent könyvében, a **Magyar művészetben** (1923) „művészettörténet-filozófiainak” nevezte tudományos módszerét.*

Pályáját irodalmi és képzőművészeti kritikusként kezdte. Az elsők között méltatta Ady *Új versek* (1906) című kötetét. 1906-ban Párizsban megismerte Cézanne művészetét, ami igazi mérföldkőnek bizonyult: ezt követően a képzőművészetben mindent az ő teljesítményéhez mért.

1907 és 1914 között Olaszországban élt, ahol főképp Dantéval, Assisi Szent Ferencsel és Giottóval foglalkozott. 1910-ben lefordította Nietzsche *A tragédia eredete* című művét. 1916-ban Budapesten beiratkozott a református Teológiai Akadémiára, amelynek elvégzése után, 1918-tól 1927-ig változó helyszíneken, 1927 és 1947 között Zengővárkonyban szolgált lelkészként.

Egyetlen még életében megjelent könyvében, a *Magyar művészetben* (1923) „művészettörténet-filozófiainak” nevezte tudományos módszerét. Az 1930-as évektől egészen haláláig dolgozott a fő művének szánt, de végül befejezetlenül maradt művészetfilozófiáján. 1951-től 1960-ig az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a művészettörténet tanszékvezető professzora volt. Sokat tett Izsó, Lechner, Csontváry és Derkovits jelentőségének elismertetéséért.

Gosztonyi Ferenc

Manninger Rezső

Sopron, 1890. július 7. – Budapest, 1970. február 4.
Állatorvos, egyetemi tanár, akadémikus

Tanulmányai befejezése után az Állatorvosi Főiskola Járványtani Intézetébe került, ahol több mint ötven éven át dolgozott. Mestere, Hutýra Ferenc nyugdíjazása után őt bízták meg az intézet vezetésével. 1928-ban megszervezte az Országos Állategészségügyi Intézetet.

Az állatorvosi mikrobiológia és immunológia valamennyi ágában nemzetközileg is kiemelkedő kutatásokat végzett. Különösen jelentősek a lépfene, illetve a szaprofiták tisztázására, a száj- és körömfájás vírusának változékonyságára, valamint a különféle állatfajok vérsavójának komplementumhatására vonatkozó megállapításai. Alapvetően új eredményeket ért el a sertésparatífusz, a sertéshimlő, a fertőző gyomor- és bélgyulladás, a lovak vírusos elvetülésének kóroktana terén.

Hutýra Ferenc és Marek József *Spezielle Pathologie und Therapie der Haustiere* című kézikönyvének újabb, Manninger Rezső és Mócsy János által átdolgozott kiadásait számos nyelvre lefordították: a világ állatorvosainak közel kétharmada évtizedeken át ebből a könyvből tanulta a fertőző állatbetegségek kórtanát.

Kozák Péter

Nyírő Gyula

Dés, 1895. március 12. – Budapest, 1966. május 4.
Orvos, neurológus

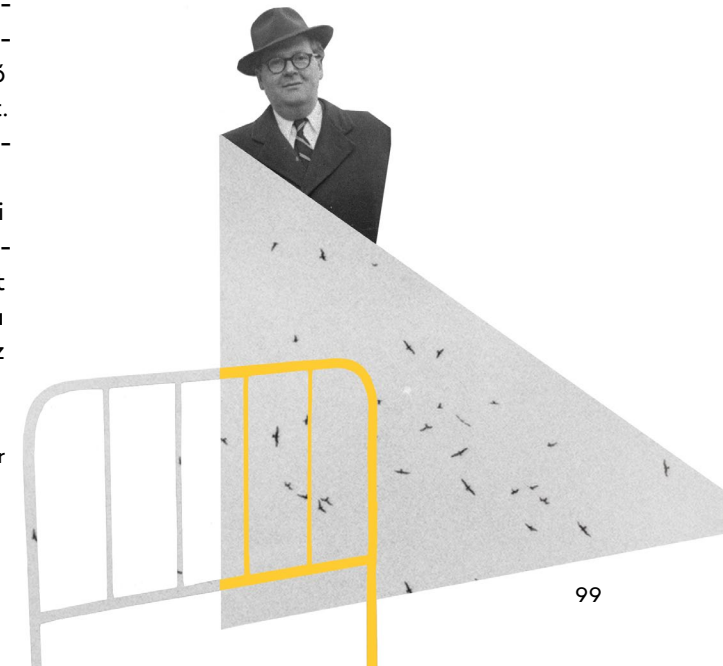
Különösen értékesek a híres emberek klinikai kórképeire vonatkozó megállapításai. Semmelweis Ignác, Ady Endre és mások feltételezett betegségeit, mindenekelőtt a dementia luetica tüneteit vizsgálta.

Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott végezte, ahol elsősorban Lechner Károly hatására érdeklődése a pszichiátria felé fordult. Pályáját a lipótmezei elmegyógyintézetben kezdte, amelynek hamarosan osztályvezető főorvosa lett. Tanított a szegedi elmeclinikán, 1939-ben pedig kinevezték az angyalföldi elmegyógyintézet igazgató főorvosává. Élete utolsó másfél évtizedében a Budapesti Egyetem Pszichiátriai Klinikájának vezetője volt.

Pszichiátriai diagnosztikával, patopszichológiai alapkutatásokkal, elmebetegek rehabilitációjával, skizofréniakutatással foglalkozott, ő írta le elsőként a skizofrénia struktúraelméletét. Részt vett a kardiazol, illetve az elektrosokkterápia klinikai kidolgozásában.

Különösen értékesek a híres emberek klinikai kórképeire vonatkozó megállapításai. Semmelweis Ignác, Ady Endre és mások feltételezett betegségeit, mindenekelőtt a dementia luetica tüneteit vizsgálta. Nevét Budapesten kórház is őrzi.

Kozák Péter

Öveges József

Páka, 1895. november 10. – Budapest, 1979. szeptember 4.
Pedagógus, fizikus

Az 1957-ben megindult televíziós közvetítésekben a tudományos ismeretterjesztés új lehetőségét látta.

Pappá szentelése után a piarista rend több gimnáziumában is tanított, ám huszonöt évi középiskolai tanítás után elhagyta a rendet, és a Műegyetemen, valamint a Budapesti Pedagógiai Főiskolán oktatott fizikát. Országos ismertségre és népszerűsége nyugdíjba vonulása után tett szert.

Az 1957-ben megindult televíziós közvetítésekben a tudományos ismeretterjesztés új lehetőségét látta. Tizenegy éven át vezette az összesen 135 adást megélt *100 kérdés – 100 felelet* című műsort, amely hétköznapi fizikai kérdésekre adott közérthető válaszokat, s a kísérleteket egyszerű eszközökkel, szellemes stílusban mutatta be a tudományok iránt érdeklődő laikus nézőknek. „Természettudományi játszóházakat” és „jelenségbemutató kiállításokat” szervezett, amelyek az első interaktív tudománynépszerűsítő kiállítások voltak Magyarországon.

Róla nevezték el a középiskolások számára évente kiírt fizikai tanulmányi versenyt, emellett nevét kisbolygó is őrzi.

Kozák Péter

Bernáth Aurél

Marcali, 1895. november 13. – Budapest, 1982. március 13.
Festőművész, művészeti író, művészpédagógus

Rippl-Rónai Ödön (a híres festő testvére) tanácsára kezdett festéssel foglalkozni. Kaposvárról Nagybányára került, ahol 1915-ben Réti István és Thorma János tanítványa lett. A háború után Kassák köre volt rá nagy hatással. 1921–1922-ben Bécsben, majd az évtized közepéig Berlinben élt, ahol többször kiállított Herwarth Walden avantgárd galériájában, a Sturmiban. 1926–1927-ben itáliai és párizsi tanulmányúton járt. Ekkorra alakult ki sajátos, az expresszionizmust és kubizmust szintetizáló stílusa. Hazatérve a KÚT, később a Gresham-kör tagja lett. A második világháború után érdeklődése a szocialista realizmus felé fordult, az 1950-es évektől állami megrendelésre nagy méretű freskókat is készített. 1956–1957-ben gyűjteményes kiállítása volt az Ernst Múzeumban.

Művészetelméleti munkái 1947-től jelentek meg, 1948–1949-ben a *Magyar Művészet* folyóirat szerkesztőjeként is működött. Pedagógiai tevékenysége is jelentős, 1945-től évtizedeken át a Képzőművészeti Főiskola tanára volt. Két alkalommal kapta meg a Kossuth-díjat.

Sípos László

Kaposvárról Nagybányára került, ahol 1915-ben Réti István és Thorma János tanítványa lett.

Latabár Kálmán

Kecskemét, 1902. november 24. – Budapest, 1970. január 11.
Színész

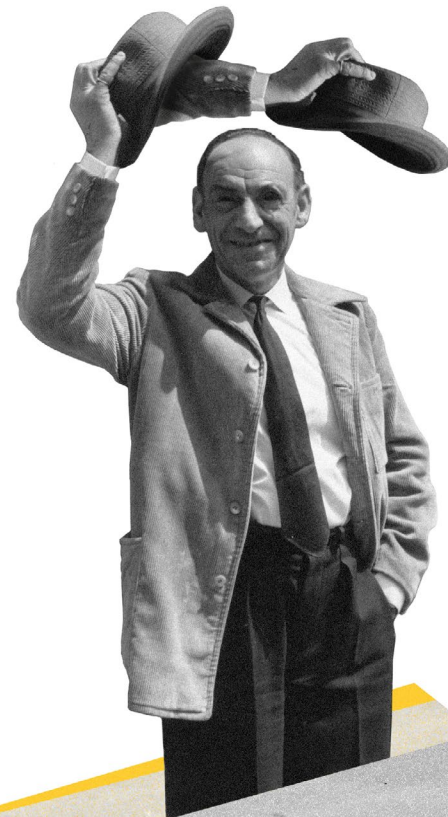
Groteszk vicceivel, meghökkentő rögtönzéseivel, boszorkányos táncával óriási sikert aratott.

Színészdinasztiába született: Latabár Endre dédunokája, id. Latabár Árpád fia, ifj. Latabár Árpád bátyja. Fia, ifj. Latabár Kálmán szintén színész volt.

Rákosi Szidi színiiskolájában tanult. 1921-ben Czakó Pál egri és várszínházi társulatában kezdte pályáját, majd a Fővárosi Operettszínházban játszott. 1926-ban a Király Színház koreográfusa lett, ahol 1928-ban színpadra is lépett. 1928–1932 között Árpád öccsével zenés artistaszámokkal külföldön turnézott, majd bécsi és berlini színházakban léptek fel. Hazatérte után Budapesten csak szerepekre szerződött. 1945-től 1968-ig a Fővárosi Operettszínház tagja volt. 1967-ben Ausztráliában és az Amerikai Egyesült Államokban tett előadó körutat.

A magyar színházművészet egyik legnagyobb hatású művésze. Groteszk vicceivel, meghökkentő rögtönzéseivel, boszorkányos táncával óriási sikert aratott. Gondosan kidolgozta, aprólékosan megtervezte alakításait. Hihetetlen átváltozó képességét és komédiázó kedvét számos kettős szerepben kamatoztatta. Nagy sikereket ért el a filmvászonon is.

Csiszár Mirella

Rényi Alfréd

Budapest, 1921. március 20. – Budapest, 1970. február 1.
Matematikus, egyetemi tanár

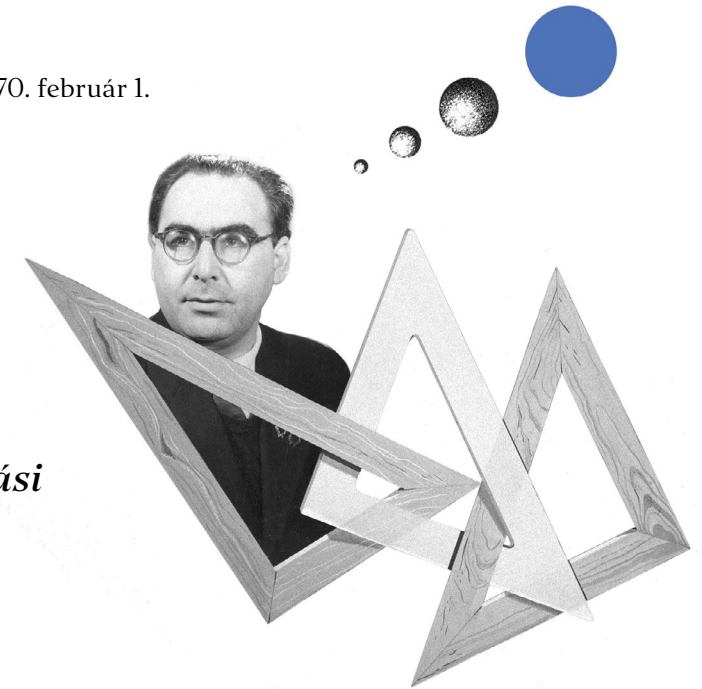
A nemzetközileg is elismert magyar valószínűség-számítási iskola megalapítója, de a matematika szinte minden területén jelentőset alkotott.

Nagyapja Alexander Bernát filozófus. Pályáját 1947-ben a Budapesti Tudományegyetem tanársegédjeként kezdte. 1950-től az MTA Matematikai Kutatóintézetének igazgatója, 1952-től az Eötvös Loránd Tudományegyetem Valószínűség-számítási Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára lett.

A nemzetközileg is elismert magyar valószínűség-számítási iskola megalapítója, de a matematika szinte minden területén jelentőset alkotott. Vizsgálatai eredményeként a fizikában, főleg a kvantummechanikában több probléma is megoldódott. A statisztikában használatos korrelációs együtthatók helyett új, sokkal megbízhatóbb függőségi mértéket vezetett be. Nevéhez fűződik a – később róla elnevezett – Rényi-féle keverési tételek felállítása. Foglalkozott a matematikával kapcsolatos filozófiai kérdésekkel és a valószínűség-számítás kialakulásának történeti gyökereivel is. Jelentős szerepet vállalt az iskolai matematikaoktatás megreformálásában.

Tudományos eredményeit az általános nyelvésztől a közgazdaságtudományig máig alkalmazzák. Halála óta az ő nevét viseli az MTA Matematikai Kutatóintézete.

Kozák Péter

Kitekintés a 2021-es évre

Magyarországi Boldog Pál, a Bolognai Egyetem kánon-jogásza hazatérve szervezni kezdi a magyar Domonkos-rendtartományt	1221	800 éve	
Mária magyar királynő	1371 – 1395. 05. 17.	születés 650.	első magyar királynő
Bakócz Tamás	1442 – 1521. 06. 15.	halálozás 500.	bíboros, esztergomi érsek, főkancellár
Albrecht Dürer	1471. 05. 21. – 1528. 04. 06.	születés 550.	magyar származású bajor festő, grafikus, könyvkiadó, művészetelméleti író
Thury György	1520? – 1571. 04. 02.	halálozás 450.	főispán, várkapitány
Forgách Zsigmond	1559 – 1621. 06. 23.	halálozás 400.	nádor, országbíró
II. Rákóczi György	1621. 01. 30. – 1660. 06. 07.	születés 400.	erdélyi fejedelem
Enyedí Sámuel	1627? – 1671. 02. 14.	halálozás 350.	református lelkész, író, költő, orvos
Frangepán Ferencet és Zrínyi Péter Bécsújhelyen, Nádasdy Ferencet Bécsben kivégezték	1671	350 éve	
A raguzai domonkosoktól kiváltott Szent Jobb-ereklyét ünnepélyesen átadták Budán az angol-kisasszonyok szerzetének megőrzésre. Mária Terézia elrendelte Szent István napjának augusztus 20-án való megünneplését.	1771	250 éve	
Fazola Henrik megalapítja a Diósgyőri-Hámori Vas-művet Ómassán	1771	250 éve	
Kovachich Márton György	1744. 11. 09. – 1821. 12. 01.	halálozás 200.	jogtörténész, tudományszervező
Eötvös József	1813. 09. 03. – 1871. 02. 02.	halálozás 150.	író, politikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter, MTA elnöke
Feszl Frigyes	1821. 02. 20. – 1884. 07. 25.	születés 200.	építőmester
Leövey Klára	1821. 03. 25. – 1897. 04. 08.	születés 200.	magyar nőnevelés egyik úttörője
Zwack József	1821. 04. 01. – 1915. 02. 20.	születés 200.	szeszgyáros, a Zwack márka megalapítója
Hantken Miksa	1821. 09. 26. – 1893. 06. 26.	születés 200.	bányamérnök, geológus, paleontológus, MTA rendes tagja
Borsos József	1821. 12. 20. – 1883. 08. 19.	születés 200.	fényképész, festőművész

Wekerle Sándor	1848. 11. 14. – 1921. 08. 26.	halálozás 100.	jogász, politikus, miniszterelnök, MTA igazgatója, tiszteleti tagja
Goldziher Ignác	1850. 06. 22. – 1921. 11. 13.?	halálozás 100.	filológus, orientalista, MTA rendes tagja
Mikola Sándor	1871. 04. 16. – 1945. 10. 01.	születés 150.	fizikus, MTA rendes tagja
Ligeti Miklós	1871. 05. 19. – 1944. 12. 10.	születés 150.	szobrász
Szokolyi Alajos	1871. 06. 19. – 1932. 09. 09.	születés 150.	atléta, hármasugró, levéltáros, újkori olimpiák első versenyzője (1896), első magyar olimpiai érmes
Ferenc József jóváhagyta a József Műegyetem új szervezeti szabályzatát. Ez volt a világon az első műszaki felsőoktatási intézmény, amely nevében az egyetem szót viselte.	1871	150 éve	
Heltai Jenő	1871. 08. 11. – 1957. 09. 03.	születés 150.	író, költő, műfordító, újságíró, szerkesztő, dramaturg, színikazdátó
Jacobi Viktor	1883. 10. 22. – 1921. 12. 12.	halálozás 100.	zeneszerző
Lukács György	1885. 04. 13. –1971. 06. 05.	halálozás 50.	esztéta, filozófus, MTA rendes tagja
Rákosi Mátyás	1892. 03. 09. – 1971. 02. 05.	halálozás 50.	politikus
Gorka Géza	1894. 09. 06. – 1971. 09. 25.	halálozás 50.	keramikus
Dudich Endre	1895. 03. 20. – 1971. 02. 05.	halálozás 50.	entomológus, zoológus, MTA rendes tagja
Komor Vilmos	1895. 05. 12. – 1971. 09. 28.	halálozás 50.	karmester
Gombás Pál	1909. 06. 05. – 1971. 05. 17.	halálozás 50.	fizikus, MTA alelnöke
Erdei Ferenc	1910. 12. 24. – 1971. 05. 11.	halálozás 50.	miniszter, agrárközgazdász, szociológus, MTA főtitikára
Devecseri Gábor	1917. 02. 27. – 1971. 07. 31.	halálozás 50.	író, klasszika-filológus, költő, műfordító
Erdélyi Zsuzsanna	1921. 01. 10. – 2015. 02. 13.	születés 100.	etnográfus
Mészöly Miklós	1921. 01. 19. – 2001. 07. 22.	születés 100.	író
Fitz Jenő	1921. 02. 05. – 2011. 11. 09.	születés 100.	régész, történész
Szöllősy András	1921. 02. 27. – 2007. 12. 06.	születés 100.	zeneszerző, zenetörténész
Rényi Alfréd	1921. 03. 20. – 1970. 02. 01.	születés 100.	matematikus, MTA rendes tagja
Jancsó Adrienne	1921. 03. 25. – 2006. 01. 23.	születés 100.	előadóművész, színész
Megalakult a Magyar Távirati Iroda Részvény-társaság (MTI)	1921. 04. 28.	100 éve	
Karinthy Ferenc	1921. 06. 02. – 1992. 02. 29.	születés 100.	dramaturg, író, műfordító

Hanák Péter	1921. 08. 09. – 1997. 10. 06.	születés 100.	történész, MTA rendes tagja
Sarkadi Imre	1921. 08. 13. – 1961. 04. 12.	születés 100.	író
Köpeczi Béla	1921. 09. 16. – 2010. 01. 17.	születés 100.	irodalomtörténész, történész, MTA főtitkára
Jancsó Miklós	1921. 09. 27. – 2014. 01. 31.	születés 100.	filmrendező
Cziffra György	1921. 11. 05. – 1994. 01. 15.	születés 100.	zongoraművész
Deme László	1921. 11. 14. – 2011. 06. 06.	születés 100.	nyelvész
Rákos Sándor	1921. 11. 25. – 1999. 12. 25.	születés 100.	író, költő, műfordító
Pilinszky János	1921. 11. 27. – 1981. 05. 27.	születés 100.	költő
Kovács Ferenc	1921. 11. 28. – 2015. 05. 10.	születés 100.	állatorvos, MTA rendes tagja
Sopronban és környékén népszavazás döntött a terület Magyarországhoz tartozásáról	1921. 12. 14–16.	100 éve	
Benkő Loránd	1921. 12. 19. – 2011. 01. 17.	születés 100.	nyelvész, MTA rendes tagja
Zakariás József	1924. 03. 05. – 1971. 11. 22.	halálozás 50.	olimpiai bajnok labdarúgó
Megalakult a Locomotiv GT zenekar (LGT)	1971. 04. 06.	50 éve	
Mindszenty József az Egyesült Államok budapesti nagykövetségéről véglegesen elhagyta Magyarország területét, és Rómába utazott	1971. 09. 28.	50 éve	
Gábor Dénes megkapta a fizikai Nobel-díjat	1971. 11. 02.	50 éve	

A felhasznált képek forrása

Béres Archívum
 ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár
 Karacs Ferenc Múzeum
 Magyar Fotográfiai Múzeum
 Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum
 Magyar Nemzeti Levéltár
 Magyar Nemzeti Múzeum
 Magyar Olimpiai Bizottság
 Magyar Távirati Iroda
 Magyar Tudományos Akadémia – Művészeti Gyűjtemény
 Magyar Vívómúzeum
 Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap
 Országos Széchényi Könyvtár
 Semmelweis Orvostörténeti Múzeum
 Petőfi Irodalmi Múzeum
 Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria
 Tessedik Sámuel Múzeum

